

Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Л.А. Марцева

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник

для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем магістр

Житомир
2022

УДК 372.3 (075.8)
М30

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного університету "Житомирська політехніка"
(протокол № 9 від 31 серпня 2022 року)*

Рецензенти:

Гуревич Р.С. – директор Навчально-Наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького Державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, дійсний член (академік) НАПН України.

Вакалюк Т.А. – професор кафедри інженерії програмного забезпечення Державного університету "Житомирська політехніка", д.п.н., проф.

Цирульник С.М. – доцент кафедри інформаційних технологій Донецького національного університету імені Василя Стуса, к.т.н., доц.

Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / Л.А. Марцева. – Електронні дані. – Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. – 150 с.

ISBN 978-966-683-604-8

Навчальний посібник орієнтовано на ознайомлення майбутніх фахівців із загальними основами педагогіки вищої школи, особливостями процесу навчання та формами організації навчання студентів у закладах вищої освіти, організацією самостійної та науково-дослідницької роботи студентів, функцій контролю за рівнем навчальних досягнень, теорією виховання студентської молоді та самовиховання комунікативних здібностей майбутніх фахівців. Значну увагу приділено проблемам формування педагогічної культури викладача та аспектам організації його праці.

У посібнику вміщено теоретичний матеріал дисципліни, практичні роботи, запитання для самоконтролю, тестові питання з зазначеної тематики, список рекомендованої обов'язкової літератури, додатки.

Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем магістр.

УДК 372.3(075.8)

ISBN 978-966-683-604-8

© Марцева Л.А., 2022

Навчальне видання

МАРЦЕВА Людмила Андріївна

Навчальний посібник

Електронне видання

Комп'ютерний дизайн та верстка: Марцева Л.А.

Державний університет «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005

Зміст

ВСТУП	5
ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	7
1.1. Значення курсу «Педагогіка і психологія вищої школи» в системі підготовки майбутніх фахівців	7
1.2. Історія формування педагогіки. Здобутки українських науковців з проблем педагогіки та психології вищої школи.	8
1.3. Предмет педагогіки та психології вищої школи	9
1.4. Основні категорії педагогіки та психології вищої школи	10
1.5. Завдання педагогіки та психології вищої школи на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні	12
1.6. Методи досліджень	12
1.7. Список літератури	13
ТЕМА 2. ОСНОВИ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ	14
2.1. Сутність поняття “дидактика вищої школи”. Основні дидактичні підходи та концепції	14
2.2. Поняття про процес навчання. Структурні компоненти процесу навчання	17
2.3. Пізнавальна діяльність студентів	19
2.4. Навчальна мотивація студентів. Формування мотивів навчання	20
2.5. Розвиток мотивації навчальної діяльності студентів	21
2.6. Список літератури	22
ТЕМА 3. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ. ЗАСОБИ НАВЧАННЯ.....	24
3.1. Поняття про метод, форму, прийом та засіб навчання	24
3.2. Класифікація методів навчання	24
3.3. Засоби навчання	31
3.4. Список літератури	32
ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА З СТУДЕНТАМИ	33
4.1. Характеристика педагогічного спілкування як форми педагогічної взаємодії	33
4.2. Психологічний аналіз педагогічної взаємодії викладача і студентів	34
4.3. Характеристика педагогічних позицій викладача у спілкуванні зі студентами	35
4.4. Протиріччя педагогічної взаємодії і бар’єри в педагогічному спілкуванні, шляхи регулювання	36
4.5. Діалогічне спілкування як умова ефективної педагогічної взаємодії викладача і студентів	37
4.6. Список літератури	38
ТЕМА 5. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	39
5.1. Сучасні вимоги до особистості майбутнього фахівця та проблеми виховання студентів	39
5.2. Мета, завдання та зміст виховання студентської молоді	39
5.3. Психологічні механізми, критерії та етапи розвитку моральної свідомості студентів	41
5.4. Список літератури	43
ТЕМА 6: ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА З СТУДЕНТАМИ	44

6.1. ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	44
6.2. Роль педагогічного спілкування у професійної підготовки майбутнього фахівця.....	45
6.3. ПРОБЛЕМИ ТА БАР'ЄРИ У СПІЛКУВАННІ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ.....	47
6.4. ДІАЛОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ, ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.	48
6.5. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	49
ТЕМА 7. ПСИХОЛОГІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ.....	50
7.1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ ТА ЇЇ СТРУКТУРА.....	50
7.2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ. ХАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ.....	52
7.3. МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ.....	53
7.4. ПРОБЛЕМА КЕРІВНИЦТВА ТА ЛІДЕРСТВА У ГРУПІ, ФУНКЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ЛІДЕРА.....	55
7.5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	56
7.6. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	57
ТЕМА 8. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	58
8.1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	58
8.2. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА.....	59
8.3. ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	60
8.4. СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	61
8.5. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1.....	67
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2.....	78
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.....	87
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4.....	95
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5.....	101
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6.....	109
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 7.....	116
ПРАКТИЧНА РОБОТА № 8.....	123
ДОДАТКИ.....	130
Контрольні питання для підготовки до підсумкового тесту.....	130
Рекомендована тематика рефератів.....	133
Короткий термінологічний словник.....	135
Питання для самостійної роботи студентів.....	141
Рамка кваліфікацій для європейського простору вищої освіти (QF-EHEA).....	143
Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж усього життя (EQF-LLL).....	145
Національна рамка кваліфікацій.....	147

Вступ

Педагогіка вищої школи – це наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як фахівців відповідно до вимог держави.

Актуальність підготовки магістрів обумовлена активним входженням України до європейського освітнього простору, необхідністю впровадження інноваційних освітніх технологій навчання, недостатньою психолого-педагогічною підготовкою викладачів закладів вищої освіти технічного напрямку. В рамках освітньої програми вивчаються: система вищої освіти України, загальні засади теорії навчання і виховання, управління освітнім процесом, сучасні освітні технології з урахуванням новітніх тенденцій підготовки конкурентоспроможних фахівців та сучасного ринку праці.

Метою навчальної дисципліни "Педагогіка і психологія вищої школи" є формування наукової, педагогічної та психологічної компетентностей майбутнього фахівця, його педагогічної та психологічної культури, спрямованої на удосконалення інтелектуальних особливостей, власного творчого потенціалу, самоосвіти.

Заклади вищої освіти посідають чільне місце в структурі соціально-економічного розвитку сучасного суспільства. Саме тут формується інтелектуальний потенціал країни, який забезпечує перехід до інформаційно-технологічного суспільства. Це потребує організації навчально-виховного процесу на науковій основі, психолого-педагогічної підготовки викладачів, стимулювання самостійності та відповідальності студентів.

Теми навчального посібника охоплюють основні питання педагогіки вищої школи та можуть бути використані в організації навчання магістрів.

Завдання курсу:

- пізнання особливостей гуманізації і гуманітаризації вищої освіти;
- формування уявлення про особистість, її розвиток, психічне здоров'я і прояв здібностей на шляху самовдосконалення;
- пізнання стилів педагогічного управління;
- формування уявлень про психологію та імідж сучасного викладача;
- розкриття наукових засад, мети й принципів сучасної професійної освіти;
- пізнання особливостей сучасного навчально-виховного процесу;
- формування уявлень щодо принципів, методів і форм організації професійної підготовки майбутніх фахівців;
- ознайомлення з методами педагогічних досліджень із проблем професійної підготовки фахівців.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні

знати:

- форми, методи й засоби навчання;
- методи контролю і самоконтролю;
- основні особливості студентів як вікової категорії суспільства;
- особливості взаємовідносин у студентській групі;
- компоненти професійної культури викладача закладу вищої освіти;

уміти:

- володіти засадничими категоріями методики викладання у закладі вищої освіти та застосовувати їх при виконанні практичних завдань;
- використовувати психологічні та педагогічні знання для організації професійної діяльності (планування, контроль, управління);
- інтегрувати знання, які сприяють зростанню особистості, її самоосвіти, прояву творчого потенціалу як майбутнього фахівця.

Тема 1. ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Значення курсу «Педагогіка і психологія вищої школи» в системі підготовки майбутніх фахівців

Педагогіка - наука про педагогічні закономірності, принципи, методи і форми навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки людини, колективу в інтересах успішної діяльності.

Педагогіка вищої школи – галузь педагогічної науки, яка вивчає педагогічні закономірності й засоби організації та здійснення освітнього процесу, навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки студентів до певного виду діяльності й суспільного життя.

Психологія вищої школи - галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-особистісні, а також соціально-психологічні явища в умовах закладу вищої освіти. Вона досліджує закономірності цих явищ, їхнє місце й роль, прояви, розвиток і функціонування у діяльності студентів та викладачів щодо підготовки сучасних фахівців.

Педагогіка є системою наук, до складу якої входять: загальна педагогіка (основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, теорія управління навчально-виховним процесом); історія педагогіки; вікова педагогіка; спеціальна педагогіка, або дефектологія (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія); функціональна педагогіка (педагогіка професійної освіти, педагогіка вищої школи, пенітенціарна педагогіка); соціальна педагогіка (агогіка, герогіка, андрагогіка, віктимологія); порівняльна педагогіка; методики викладання окремих дисциплін.

Педагогіка і психологія вищої школи є комплексною науковою дисципліною. Так, наприклад, розв'язуючи власне педагогічну (дидактичну) проблему вибору методів навчання у закладах вищої освіти, дослідник за допомогою психологічних методів вивчає пізнавальну діяльність студентів, ефективність якої в свою чергу залежить від психолого-педагогічного обґрунтування методів, які застосовуються у викладанні дисципліни.

К.Д. Ушинський зазначав, що психологія для педагога є однією з найважливіших дисциплін, оскільки він у процесі виховання постійно перебуває в колі психологічних явищ, які притаманні вихованцям. Разом з тим, Л.С. Виготський наголошував, що педагогічна психологія повинна бути не лише в ролі консультанта й порадики для педагогіки.

Педагогіка вищої школи розглядає специфічні особливості навчання й виховання дорослої людини та тісно пов'язана з такими науками загальнопедагогічного циклу, як загальна дидактика й теорія виховання,

історія педагогіки, наукова організація навчальної і викладацької праці, психофізіологія та менеджмент освіти. Педагогіка й психологія вищої школи, вдосконалюючи та уточнюючи свої методи дослідження, встановлюють зв'язки з низкою математичних наук (математична статистика, теорія ймовірності, математична логіка), кібернетикою, теорією інформації та інформатикою, нейропсихологією та нейрокібернетикою, теорією моделювання, соціальною психологією та соціологією. Найближчими до педагогіки і психології вищої школи є філософія, фізіологія і анатомія людини, теорія комунікації, культурологія, соціологія, історія, логіка, етика, естетика, лінгвістика, літературознавство, мистецтвознавство, генетика, медицина.

1.2. Історія формування педагогіки. Здобутки українських науковців з проблем педагогіки та психології вищої школи

Педагогіка вищої школи виникла на базі загальної педагогіки. Підготовка фахівця з вищою освітою передбачає навчання, виховання, професійну підготовку. Під вихованням студентської молоді науковці розуміють формування протягом навчання у вищому навчальному закладі морально-психологічної готовності працювати за обраним фахом. Освіта студентів передбачає володіння загальними та спеціальними знаннями, професійними компетенціями відповідного фаху. Навчання студентів охоплює весь процес фахової підготовки спеціаліста з вищою освітою, знання якого завжди можуть бути застосовані на практиці. Джерелом розвитку педагогіки вищої школи є педагогічна спадщина минулого; сучасні педагогічні дослідження проблем педагогіки вищої школи (збагачують педагогічну думку новими ідеями з питань удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі); передовий педагогічний досвід (дає змогу визначити певні закономірності, які живлять нові теорії, концепції, прогнози); зарубіжний педагогічний досвід (критично осмислений, збагачує педагогічний процес інноваціями).

Упродовж тривалого часу педагогіка і психологія вищої школи як наука розвивалася повільно. Організація навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти здійснювалася за принципом наслідування, копіювання. Переважна більшість викладачів вищої школи залучалася до науково-педагогічної роботи, не маючи достатньої теоретичної підготовки з педагогіки вищої школи. У частини науково-педагогічних працівників склалося досить скептичне ставлення до педагогіки вищої школи. В Україні, як і в інших пострадянських державах, не було науково-дослідних інститутів, які б досліджували проблеми педагогіки вищої школи. Зрозуміло, що все це було перешкодою у розвитку вищої школи та стримувало процеси її модернізації. Лише наприкінці ХХ сторіччя в Україні відбулися певні зрушення: створені науково-дослідні інститути

педагогіки і психології професійної освіти, вищої школи; започатковані періодичні видання, присвячені проблемам організації навчально-виховного процесу у вищій школі; з'явилися ґрунтовні дослідження з педагогіки вищої школи.

Українські науковці внесли великий вклад у розробку таких проблем:

- методи та прийоми навчання у закладах вищої освіти (А.М. Алексюк);
- філософські засади підготовки викладача вищої школи (В.П. Андрущенко);
- загальні питання психології й педагогіки вищої школи (В.М. Галузинський, М.Б. Євтух);
- розробка дидактичних аспектів навчання студентів (Г.П. Грищенко);
- організація й практичне втілення педагогічних ідей вищої освіти в Україні (І.А. Зязюн);
- розробка проблеми готовності студентів до майбутньої професійної діяльності (М.В. Левченко);
- професійна підготовка фахівців вищої кваліфікації (Н.Г. Ничкало).

1.3. Предмет педагогіки та психології вищої школи

Предметом психології вищої школи є особистість студента та викладача в їхній розвивальній педагогічній взаємодії. Психологія вищої школи досліджує роль «особистісного чинника» при впровадженні інноваційних технологій навчання та виховання у закладі вищої освіти, психологічні умови і механізми становлення особистості майбутнього фахівця в системі ступеневої вищої освіти (бакалавр, магістр). Важливим є вивчення закономірностей функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності та специфіку науково-педагогічної діяльності викладача, а також соціально-психологічні особливості професійно-педагогічного спілкування та взаємин викладачів і студентів.

Педагогіка вищої школи, як і кожна наука також має свій предмет дослідження. Науковці наводять різні визначення цієї категорії.

На думку А.М. Алексюка предметом педагогіки вищої школи є процес створення і функціонування дійсних взаємин студентів закладів вищої освіти, які забезпечують можливість формування духовно багатого, добропорядного, свідомого громадянина, спеціаліста вищої кваліфікації різних галузей народного господарства, науки, техніки.

К.І. Васильєв вважає, що предметом педагогіки вищої школи є процес формування молодих фахівців за умов навчання в закладі вищої освіти, який передбачає не лише навчання і виховання, а вплив середовища, у якому живуть студенти.

На наш погляд, *предметом педагогіки вищої школи є: навчально-виховний процес та процес професійної підготовки майбутніх фахівців, культурної еліти сучасного суспільства; вивчення закономірних зв'язків,*

які існують між розвитком, вихованням та навчанням у закладі вищої освіти; розробка на цій основі методологічних, теоретичних та методичних проблем становлення фахівця у будь-якій галузі матеріального чи духовного виробництва. *Отже, педагогіка вищої школи — це наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як фахівців відповідно до вимог держави.*

1.4. Основні категорії педагогіки та психології вищої школи

Класифікацію категорій запропоновано В.М. Галузинським та Б.М. Євтухом. Учені поділяють категорії педагогіки вищої школи на три групи:

I. Методологічні категорії (педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип);

II. Процесуальні категорії (навчання (самоосвіта); виховання (самовиховання); розвиток, педагогічний процес, педагогічна діяльність, формування особистості; навчально-виховний процес, прогнозування);

III. Суттєві категорії (мета, завдання і зміст виховання; діяльність (викладача і студента); форми, методи й засоби навчання і виховання; педагогічні технології навчання; самостійна робота студентів тощо.

Провідними категоріями педагогіки вищої школи є «навчання», «розвиток», «виховання» в їх єдності та взаємозв'язку.

Понятійний апарат психології вищої школи становлять такі поняття, як «професійна спрямованість», «професійна соціалізація», «професійна ідентичність», «навчально-професійна діяльність», «професійно-педагогічне спілкування», «студентська академічна група», «професіоналізм», «адаптація», «професійна готовність» тощо.

Для вищої школи важливими є такі суттєві категорії, як: «діяльність викладача і студента», «диференційований та індивідуальний підходи», «прогнозування наслідків педагогічного впливу», «планування навчальної роботи», «форми, методи й засоби навчання», «педагогічні технології навчання», «управління навчально-виховним процесом», «самостійна робота студентів», «науково-дослідна діяльність студентів» тощо.

Коротко охарактеризуємо основні категорії.

Виховання в широкому розумінні - це передача суспільно-історичного досвіду новим поколінням із метою підготовки їх до суспільного життя й продуктивної праці. Виховання також характеризується як функція людського суспільства передавати молодому поколінню накопичених цінностей: знання, мораль, професійний досвід.

Виховання у вузькому розумінні – це цілеспрямований, систематичний та планомірний процес взаємодії з особою з метою формування в неї певних особистісних якостей.

Соціалізація - процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, який здійснюється в спілкуванні й діяльності, як в умовах стихійного впливу різноманітних обставин життя в

суспільстві, так і за умов виховання - цілеспрямованого формування особистості.

Навчання - цілеспрямована, заздалегідь спроектована дидактична взаємодія, в процесі якої здійснюється освіта, виховання й розвиток студента, засвоюються окремі сторони соціального досвіду, в т.ч. досвіду майбутньої професійної діяльності й наукового пізнання. Воно характеризується спільною діяльністю викладача й студента, метою якого є розвиток особистості останнього, засвоєння знань, формування умінь і навичок, тобто конкретної професійної діяльності майбутнього фахівця. При цьому викладач здійснює діяльність, що позначається терміном "викладання", а студент включений у діяльність «учіння», що задовольняє його професійно-пізнавальні потреби.

Учіння - засвоєння соціального досвіду на основі оволодіння системою знань, умінь і навичок із метою подальшого використання їх у практичному житті.

Засвоєння знань - пізнавальна діяльність студента, в результаті якої він оволодіває знаннями, навичками, вміннями. Це психологічна сторона процесу навчання.

Розвиток особистості студента - процес формування особистості майбутнього фахівця як результат його соціалізації, виховання й професійної підготовки. Це якісні трансформації в структурі особистості студента, насамперед, у сфері його самосвідомості, професійному самовизначенні й самоствердженні.

Професійне становлення особистості - цілісний довготривалий динамічний процес формування особистості студента як майбутнього фахівця, який розпочинається з прийняття рішення щодо вибору професії, включає період професійної підготовки і завершується успішною адаптацією молодого фахівця до умов трудової діяльності.

Професійна самосвідомість студента - усвідомлення студентом себе як майбутнього фахівця, здатність адекватно оцінювати рівень сформованості професійно важливих якостей, свої досягнення й помилки у професійній діяльності.

Професійне самовизначення - процес і результат прийняття особою рішення про вибір майбутньої професійної діяльності: ким бути, до якої соціальної професійної групи належати, де та з ким працювати.

Професійне самоствердження студента - потреба й прагнення відповідати професійним вимогам і суб'єктивному професійному ідеалу, реалізувати свої можливості та досягти результатів у навчально-професійній діяльності, отримати соціальне визнання.

Психолого-педагогічна модель фахівця - характеристика взірця фахівця з вищою освітою, що ґрунтується на вивченні особливостей особистості та структури професійної діяльності тих осіб, які успішно реалізують професійні функції.

Професійно-педагогічне спілкування - структурний компонент і одночасно спосіб реалізації викладачем методів і прийомів педагогічних

впливів, спрямованих на особистісне зростання й професійне становлення студентів.

Професіоналізм - висока підготовленість і здатність до високоефективного виконання завдань професійної діяльності.

Технологія навчання - це спосіб реалізації змісту вищої освіти, передбаченого навчальними програмами, який становить собою систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найбільш ефективне досягнення визначених цілей.

1.5. Завдання педагогіки та психології вищої школи на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні

Основна ідея реформування системи вищої освіти в Україні – поетапне трансформування національної системи освіти до європейського геокультурного простору, підняття престижу дипломів про вищу освіту.

Ці ідеї конкретизуються в таких завданнях:

- підготувати майбутніх фахівців до подальшої самостійної безперервної самоосвіти, озброїти їх методами теоретичного мислення й наукового пізнання;

- навчити студентів орієнтуватися у великому обсязі нової інформації;

- виховувати потребу в подальшій самоосвіті та професійному самовдосконаленні.

- психологічно обґрунтувати професіограми сучасного фахівця, на основі якої має розроблятися державний стандарт змісту професійної підготовки;

- виявляти соціальні та дидактичні чинники соціалізації особистості майбутнього фахівця, для формування індивідуальної траєкторії професійного становлення студента;

- вивчення психологічних засад наукової творчості та підвищення педагогічної майстерності викладачів.

1.6. Методи досліджень

Під терміном «метод» дослідники розуміють засіб одержання емпіричних даних, або сукупність організаційних, емпіричних та інтерпретаційних способів обробки даних, або шлях реалізації психологічної теорії, на основі якої він конструюється.

Для наукового вирішення психологічної проблеми зазвичай використовується комплекс методів, розробляється та реалізовується певна *методика* (сукупність методів).

Методи дослідження поділяють на три основні групи: емпіричні методи, теоретичні та методи математичної статистики.

Емпіричні методи: спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів діяльності

(письмових, творчих, графічних, контрольних робіт), вивчення й узагальнення педагогічного досвіду.

Теоретичні методи: вивчення наукової літератури; вивчення нормативних та інструктивно-методичних документів, аналіз документації, укладання бібліографії; конспектування; цитування; моделювання; методи логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), педагогічний експеримент.

Методи математичної статистики (застосовують для обробки одержаних даних, а також для встановлення кількісних залежностей): реєстрація, ранжування, шкалювання. Для обробки одержаного матеріалу застосовують статистичні методи:

кореляційний аналіз – числове співвідношення двох різних змінних;
факторний аналіз – для визначення спорідненості окремих психологічних тестів на основі порівняння коефіцієнтів кореляції кожного з них.

Ефективність вимірювання визначається такими поняттями як «надійність» і «валідність». *Надійність* – ступінь узгодженості результатів, які дослідник отримує при багаторазовому застосуванні методики виміру. *Валідність* – це показник точності, з якою методика вимірює те, для чого вона створена, а також адекватність методу поставленому завданню дослідження.

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте педагогіку як науку.
2. Що є предметом педагогіки вищої школи?
3. Охарактеризуйте основні педагогічні поняття.
4. Розкрийте сутність основних категорій педагогічної системи.
5. Охарактеризуйте методи педагогічного дослідження.
6. У чому полягають особливості педагогіки і психології вищої школи?

1.7. Список літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / С.С. Вітвицька – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

3. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / А. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. / О.Л. Сидоренко. – Харків: Основа, 2000. – 256 с.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. / З.І. Слєпкань – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.

6. Чернілевський Д.В. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посібник. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук. – Вінниця, 2006. – 402 с.

Тема 2. ОСНОВИ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

2.1. Сутність поняття “дидактика вищої школи”. Основні дидактичні підходи та концепції

Дидактика (грец. – didaktikos – повчальний) вищої школи – це розділ педагогіки вищої школи, який знайомить із закономірностями і принципами навчання, досліджує проблеми змісту, методів, форм і технологій професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах закладу вищої освіти.

Як педагогічна дисципліна дидактика оперує загальними поняттями педагогіки: «виховання», «педагогічна праця», «освіта» тощо. Як теорія освіти і науки вона послуговується власними поняттями: «навчання», «викладання», «зміст освіти», «форми навчання», «методи навчання» тощо.

Науковці виокремлюють дві функції дидактики: науково-теоретичну і конструктивно-технологічну (В. Попков і А. Кожухов).

Науково-теоретична функція полягає у вивченні, систематизації та узагальненні педагогічного досвіду, його науковому обґрунтуванні, поясненні на основі закономірностей і механізмів пізнавального розвитку особистості.

Конструктивно-технологічна функція дидактики - це визначення змісту, ефективних методів, прийомів і засобів навчання, конструювання навчальних технологій. Вона допомагає з'ясувати, як, враховуючи закономірності пізнавального розвитку студентів, організувати навчальний процес для забезпечення його максимальної ефективності; які форми, методи і засоби є оптимальними у певних ситуаціях; якими принципами варто керуватися викладачу.

Сучасна дидактика вищої школи спрямована на забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців. На думку науковців, цьому мають сприяти певні методологічні підходи (В. Лозова):

- *особистісний* - полягає у визнанні особистості як продукту соціального розвитку, носія культури, інтелектуальної і моральної свободи; підхід передбачає процес саморозвитку, самореалізацію, самоствердження, створення відповідних умов;
- *діяльнісний* - спрямований на організацію діяльності суб'єкта, яка б забезпечувала його активність у пізнанні, праці, спілкуванні, саморозвитку;
- *системний* - орієнтує на визначення навчання як цілеспрямовану творчу діяльність усіх його суб'єктів;
- *гуманістичний* - передбачає духовно-особистісну спрямованість кожного навчального предмета, формування стосунків між викладачами й студентами на основі поваги, довіри, чуйності, доброзичливості, співчуття;

- *ресурсний* - зосереджений на питаннях організації навчання, орієнтованого на виявлення і розвиток потенційних можливостей студента;
- *синергетичний* (грец. synergos – той, що діє разом) - полягає в здійсненні самореалізації і саморозвитку особистості на основі постійної взаємодії із навколишнім середовищем, яке сприяє формуванню нових якостей особистості;
- *аксіологічний* (грец. axia – цінність), який забезпечує вивчення явищ з метою виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини, розв'язувати завдання гуманізації суспільства, в якому людина є найвищою цінністю;
- *компетентнісний* (лат. competentis – належний, відповідний) - передбачає аксіологічні, мотиваційні, рефлексивні, когнітивні, операційно-технологічні та інші результати навчання, які відображають розширення не лише знань, умінь і навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

Завданнями дидактики вищої школи є:

- розробка теорії вищої освіти;
- модернізація освітніх технологій;
- удосконалення змісту підготовки майбутніх фахівців різних профілів (визначення оптимальних шляхів, вибір методів, форм, технологій навчання).

Дидактика вищої школи є не лише теоретичною наукою, а й займається формуванням педагогічної майстерності викладача вищої школи. Просте вивчення, засвоєння і використання педагогічного досвіду інших викладачів – необхідна, але недостатня умова педагогічної творчості, адже просте копіювання досвіду без знання об'єктивних закономірностей педагогічного процесу може дати негативні результати. Найнадійнішим шляхом удосконалення педагогічної майстерності викладача є дидактичне осмислення свого викладацького досвіду і звернення до дидактики як галузі знань, що є основним орієнтиром у питаннях навчання у закладах вищої освіти.

Процес навчання ґрунтується на психолого-педагогічних концепціях, які називають також *дидактичними системами*.

Дидактична система – це сукупність елементів, які утворюють єдину суцільну структуру, що слугує досягненню результату навчання (мета, завдання, зміст освіти, дидактичні процеси, методи, засоби, форми, принципів навчання).

Узагальнюючи існуючі дидактичні концепції, науковці виділяють три системи навчання: *традиційну, педоцентричну і сучасну*. Поділ концепцій на три групи здійснено на основі того, як трактується процес навчання, об'єкт і предмет дидактики. У *традиційній* системі навчання визначальна роль належить викладанню, діяльності викладача (Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці). У *педоцентричній* концепції головна роль у навчанні належить діяльності того, хто навчається (Д. Дьюї, Г. Кершенштейнер, В. Лай).

Сучасна дидактична система ґрунтується на положенні про те, що викладання і учіння є невід'ємними складовими процесу навчання, а їх дидактичний взаємозв'язок у структурі цього процесу є *предметом дидактики*.

Сучасну дидактичну концепцію визначають такі напрями: програмоване, проблемне, розвиваюче навчання (П. Гальперін, Л. Занков, В. Давидов), гуманістична педагогіка (К. Роджерс), когнітивна психологія (Дж. Брунер), педагогіка співробітництва.

Сучасна дидактична система почала формуватися у другій половині ХХ ст. Технологічною формою її реалізації мають бути суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем і студентом. Таким чином основним завданням професійної підготовки студентів є переорієнтація на особистість студента.

Науковці до сучасної дидактичної системи відносять:

- програмовану концепцію навчання;
- проблемне навчання (новий навчальний матеріал студенти отримують під час вирішення теоретичних та практичних проблемних ситуацій; долають усі труднощі, самостійно досягають високого рівня навченості; студенти використовують отримані знання на практиці та розвивають творчі здібності). Ідеї проблемного навчання виникли у методиці навчання Дж. Дьюї (навчання через діяльність) та Дж. Брунера (навчання через дослідження);

- педагогіку співробітництва (розвиток інтелектуальних, духовних і фізичних здібностей, формування інтересів, мотивів, наукового світогляду; основна форма роботи з студентами – спільний пошук, розвиток здатності студентів самостійно переносити здобуті знання в нові ситуації, вдосконалювати професійну майстерність).

Деякі науковці-дидактики визначають навчання як керівництво процесом навчання студентів, проте це визначення не є повним, оскільки воно виключає інші характеристики навчання.

Навчання – це процес, у ході якого на основі, пізнання і вправ досвіду виникають нові форми поведінки і діяльності або змінюються раніше набуті.

Провідними *тенденціями розвитку* національної системи вищої освіти є:

- орієнтація на визнання цінності особистості студента та її гідності;
- усвідомлення викладачами суб'єктності студента в навчальному процесі;
- спрямованість навчального процесу на формування особистості студента;
- орієнтація освіти на гуманістичні цінності світової, національної і професійної культури;
- перенесення акценту з викладацької діяльності педагога на пізнавальну діяльність студента;
- комп'ютеризація і технологізація професійної підготовки студентів;
- цілеспрямоване впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання.

Сучасна загальна дидактика, спираючись на сучасні гуманістичні концепції, має обґрунтувати нові явища у навчальному процесі, а саме: визначати мету і обґрунтовувати зміст навчання; досліджувати сучасні закономірності та принципи навчання, шляхи підвищення його виховного впливу на студентів як суб'єктів навчання; вивчати сучасні закономірності навчально-пізнавальної діяльності студентів; удосконалювати організаційні форми ефективної професійної підготовки студентів; обґрунтовувати об'єктивні критерії оцінювання результативності діяльності викладачів.

2.2. Поняття про процес навчання. Структурні компоненти процесу навчання

Навчальний процес у вищій школі – це єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента та його підготовки як майбутнього фахівця.

Структурний процес навчання утворюють компоненти:

- цільовий (формування мети вивчення матеріалу на заняттях);
- мотиваційний (спонукання студентів до активної пізнавальної діяльності, формування в них відповідної мотивації);
- змістовий (оптимальний перелік навчальних предметів, програм і підручників);
- операційно-дієвий (підбір прийомів, методів, форм і засобів навчання);
- контроль-регулюючий (контроль засвоєння знань, сформованість умінь та навичок);
- оцінно-результативний (визначення рівня навчальних досягнень кожного студента, причин неуспішності).

Усі компоненти навчального процесу знаходяться у тісному взаємозв'язку. Мета і зміст обумовлюють вибір форм, методів і засобів навчання. Усі компоненти процесу навчання у сукупності забезпечують кінцевий результат – засвоєння системи професійних знань, умінь і навичок, сформованих компетенцій для майбутньої професійної діяльності.

Єдність *викладання і учіння* є об'єктивною характеристикою навчального процесу у вищій школі, де беруть участь дві сторони:

- викладач (управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів);
- студенти (засвоєння знань, формування умінь, навичок, компетентностей).

Процес *навчання* виконує *основні функції*:

освітню (надання студентам можливості здобути наукові систематизовані знання відповідно до навчального плану за профілем підготовки, сформувати професійні компетентності);

виховну (формування всебічно розвиненої особистості, індивідуальних і професійно важливих якостей);

розвивальну (розвиток мислення, уваги, пам'яті, волі, емоцій, мотивів і здібностей);

професійну (спрямований на професійну підготовку).

Викладання – діяльність науково-педагогічних працівників:

- передавання професійно-орієнтованої інформації;
- організація навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- надання методичної допомоги у процесі навчання студентів;
- стимулювання інтересу, самостійності й творчості студентів;
- оцінювання рівня навчальних досягнень студентів.

Процес управління навчально-пізнавальною діяльністю охоплює кілька компонентів: *планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів та аналіз її результатів.*

Планування передбачає підготовку робочих програм із навчальних предметів, складання планів семінарських, практичних і лабораторних занять, розробку індивідуальних завдань для студентів, курсових і дипломних робіт, методичних рекомендацій. Стимулювання навчально-пізнавальної активності студентів здійснюється шляхом застосування різноманітних методів і прийомів: використання цікавих прикладів, розкриття практичної значущості навчального матеріалу для майбутньої професійної діяльності, опора на життєвий досвід. Сутність контролю полягає у визначенні рівня навчальних досягнень студентів. Результативність навчального процесу у закладі вищої освіти залежить від рівня психолого-педагогічної і методичної підготовки викладача та прагнення студентів щодо засвоєння знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Навчально-пізнавальна діяльність студента здійснюється у теоретичній і практичній формах, які спрямовані на формування знань, умінь, навичок та необхідних компетентностей. У закладах вищої освіти найбільшого значення набувають такі форми:

- *проведення дослідів*, передбачених навчальним планом, що потребує відповідної теоретичної підготовки, вміння користуватися лабораторним устаткуванням, матеріалами, володіння технологією організації дослідницької роботи;

- *навчальні дослідження* (курсіві та дипломні роботи, реферати, проекти) вимагають від студентів високого рівня самостійності і пізнавальної активності. Цей вид роботи сприяє розвитку умінь проводити науковий пошук і формувати аналітичне мислення та інтересу до науки;

- *професійне моделювання* застосовують на виробничих практиках.

2.3. Пізнавальна діяльність студентів

Відповідно до дидактики вищої школи пізнавальну діяльність під час навчального процесу розглядають як двосторонній процес:

- самоорганізації й самореалізації студента;
- діяльності викладача з організації пізнавальної діяльності студента.

Пізнавальна діяльність студентів відрізняється від звичайної навчальної діяльності через її пошуковий характер. Результат пізнавальної діяльності – це вирішення проблемних ситуацій. Активна пізнавальна діяльність – це головне джерело розумового розвитку. Показником такого розвитку є навченість майбутніх фахівців.

Рівні навченості є співвідносними з рівнями сприйняття, усвідомлення й трансформації навчального матеріалу студентами:

- початкова форма сприйняття інформації на основі фізіологічного пристосування до середовища;
- неусвідомлене сприйняття та трансформація інформації на підставі безумовних рефлексів, що приводять до усвідомлення інформації;
- семантичний (змістовний) рівень, у якому інформація проходить через послідовні перетворення і набуває форми понять;
- прагматичний (практично-значеннєвий) рівень, на якому інформація трансформується відповідно до конкретних мотивів.

Основне завдання підготовки студентів – навчати їх професійному мисленню, здатності аргументувати власні думки, умінню встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здатності переконливо доводити положення. Лише самостійні висновки, , сприятимуть активній розумовій діяльності студентів, розвитку їх пізнавальних здібностей. У процесі навчання збагачується уява студентів, їх пам'ять, мова, формується професійне мислення.

Формування студента як суб'єкта навчальної діяльності становить собою цілеспрямовану спільну діяльність викладача та студента та охоплює декілька стадій:

перша стадія – стадія адаптації до умов закладу вищої освіти (пристосування студентів до нових умов, усвідомлення вимог закладу, прав та обов'язків);

друга стадія – ідентифікація з вимогами навчальної та навчально-професійної діяльності (засвоєння і кваліфіковане виконання студентом своєї соціальної ролі, підготовку студента до майбутньої професійної діяльності свідоме керівництво власною діяльністю і поведінкою на основі усвідомлених мотивів і цілей);

третьа стадія – самореалізація в освітньому процесі (цілеспрямоване формування особистісних якостей та професійних умінь майбутнього фахівця);

четверта стадія – самопроекування професійного становлення (прояв суб'єктності студента, який здійснює цілеспрямоване перетворення особистісних рис у соціально та професійно значущі якості).

Студентський вік переважно припадає на період юності, коли у людини виникає проблема вибору життєвих цінностей. Молоді люди намагаються сформуванати внутрішню позицію щодо себе, інших людей, до певних моральних цінностей. З цією метою навчально-професійна діяльність студентів має набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на самовдосконалення, оволодіння професійною діяльністю.

2.4. Навчальна мотивація студентів. Формування мотивів навчання

Дослідники наголошують на неоднорідності навчальної мотивації, її залежність від багатьох факторів: індивідуальних особливостей студентів, рівня розвитку студентського колективу. Окрім того, мотивація завжди віддзеркалює цінності та спрямованість того соціального прошарку, до якого належить студент. Поняття “мотив” тісно пов'язане з такими поняттями як “мета (ціль)” та “потреба”. Разом вони входять до “мотиваційної сфери” особистості.

Навчальна мотивація розглядається дослідниками як окремий вид мотивації, включений у певну діяльність. Відповідно у структурі навчальної мотивації великого значення набувають професійні мотиви. Тому вважаємо за доцільне розглядати мотивацію навчання студентів як навчально-професійну мотивацію. Навчально-професійна мотивація характеризується складною структурою, однією з форм якої є структура внутрішньої (яка виникає у закладі вищої освіти (професійні та власне пізнавальні мотиви) та зовнішньої мотивації, що залежить від чинників поза закладом освіти (широкі соціальні мотиви; вузько-особистісні мотиви, орієнтовані на досягнення успіху). Суттєвими є такі характеристики, як стійкість мотивації, її зв'язок з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності.

Дослідники виокремлюють три підходи до формування навчально-професійної мотивації: *індивідуальний*, який здійснюється через вивчення провідних мотивів окремих студентів; *типологічний* – вивчення мотивів, характерних для факультету/курсу/групи/статі; *топологічний* – реалізується через такий тип навчання, який сприяє розвитку соціальних та професійних мотивів. Ефективність навчання студентів у закладі вищої освіти загалом залежить від того, наскільки високою є їх мотивація у оволодінні майбутньою професією.

Результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів залежить від позитивного відношення до майбутньої професії. Однак динаміка професійної мотивації має досить складний характер і змінюється

на старших курсах. Науковці провели низку експериментів, в яких з'ясували, що найбільш задоволені обраною професією студенти-першокурсники. Вони спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію. Саме на першому курсі відбувається психологічна перебудова особистості студента, адаптація до студентського життя. Цей процес пов'язаний з руйнуванням попередніх стереотипів, що може привести до стресових реакцій, порівняно низької успішності, проблем у спілкуванні. Переорієнтація на нові принципи, пов'язані зі зменшенням батьківського контролю, необхідністю самостійного вирішення проблем побуту, засвоєння великої за обсягом інформації мають різні наслідки для студентів з різним типом нервової системи, темпераменту, характеру, здібностей. Для оптимальної адаптації студентів до навчання, важливо врахувати індивідуальні особливості студента, рівня їх самооцінки, здатності до формування своєї поведінки.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо проблеми адаптації студентів дає можливість виділити основні напрями:

- *професійна адаптація* у закладі вищої освіти – здобуття професійних знань, формування умінь, навичок, компетенцій, необхідних для майбутньої професійної діяльності, пристосування до навчального процесу в університеті;
- *дидактична адаптація* – пристосування студентів до нової для них системи навчання;
- *соціально-психологічна адаптація* – пристосування до студентської групи, формування особистого стилю поведінки.

2.5. Розвиток мотивації навчальної діяльності студентів

Чільне місце у професійній підготовці студентів мають умови, що сприяють формуванню позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності. Серед них:

- професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити студентів);
- відношення викладача до студента як до компетентної особистості;
- розвиток позитивних емоцій студента;
- організація навчання студентів у закладі вищої освіти як процесу наукового пізнання;
- використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність;
- усвідомлення найближчих та кінцевих цілей професійної підготовки;
- професійна спрямованість навчальної діяльності;
- доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачами на заняттях;
- постійна підтримка студентів.

Слід зазначити, що педагоги та психологи розділяють поняття «успіх» та «ситуація успіху». Ситуація успіху – це поєднання умов, що забезпечують успіх, а сам успіх – результат такої ситуації. На наш погляд,

завдання викладача – створювати ситуації успіху, а завдання студента - скористатися цією ситуацією. Отже, ситуація успіху стає умовою переростання негативного відношення студента до навчання в позитивне та творче. Позитивні емоції забезпечують відчуття удачі, радості, інтелектуального підйому у навчанні, сприяють формуванню стійкої потреби у навчанні.

У науковій літературі методи, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність студентів поділяють на дві групи: методи формування пізнавального інтересу та методи стимулювання обов'язку й відповідальності у навчанні. Методи формування пізнавального інтересу – це методи активізації навчання (робота у малих групах, дискусія, «мозкова атака», аналіз конкретних ситуацій, презентація, проектні роботи, кейси, навчальні проекти, дискусії тощо). Важливим є на емоційний стан студентів навчального матеріалу, що містити новизну, актуальність, зв'язок із життям та майбутньою професією.

Методи стимулювання обов'язку і відповідальності - це методи, які привчають жити тих, хто навчається, не лише за стимулом "хочу", а й за стимулом "треба". Для цього застосовується вимога, оцінка, контроль знань і умінь. Викладач формує вимоги та контролює виконання цих вимог, робить слухні зауваження, щоб забезпечити відповідальне ставлення студентів до навчання. Найбільшу роль у процесі стимулювання обов'язку і відповідальності відіграють спілкування та власний приклад викладача.

Контрольні запитання та завдання:

1. Обгрунтуйте поняття «навчальний процес» у закладах вищої освіти.
2. Назвіть та охарактеризуйте основні компоненти навчально-пізнавальної діяльності студентів.
3. Охарактеризуйте групу загальних закономірностей процесу навчання.
4. Розкрийте підходи до формування навчально-професійної мотивації студентів та підтвердіть прикладами.
5. Що на вашу думку сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання в університеті?

2.6. Список літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К. Либідь, 1998. – 558 с.
2. Балабанова Л.М. Психолого-педагогічні проблеми студентського віку / Л.М. Балабанова // Психологія: зб. наук. праць. – К. : НПУ, 1999. – Вип. 4 (7). – С. 169–170.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посіб. для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 314 с.

4. Головінський І.З. Педагогічна психологія: навч. посіб. / І.З. Головінський. – К. : Аконті, 2003. – 288 с.

5. Гриценок Л.І. Формування навчально-професійної мотивації у студентів в умовах вищого навчального закладу / www.psych.kiev.ua / Гриценок Л.І. Формування навчально-професійної мотивації у студентів в умовах вищого навчального закладу

6. Жигайло Н. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення / Н. Жигайло // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 4. – С. 107 – 112.

7. Кудіна В.В. Психологія вищої школи : курс лекцій / В.В. Кудіна, В.І. Юрченко.– К. : КСУ, 2004. – 176 с.

8. Мащенко Н.І. Основи педагогіки і психології вищої школи : курс лекцій. Н.І. Мащенко – 2-е вид., доп. й перероб. – Кременчук, 2006. – 272 с.

9. Мороз О.Г. Педагогіка і психологія вищої школи / О.Г. Мороз, О.С. Падалка, В.І. Юрченко. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.

Додаткова література

1. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / за ред. В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Т.: Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 384 с.

2. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи : практикум : навч. посіб. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко – К. : Каравела, 2008. – 336 с.

3. Сердюк О.П. Закономірності і принципи навчання студентів майбутній професійній діяльності / О.П. Сердюк // Проблеми освіти. – 2005. – Вип. 23. – С. 3 – 8.

4. Чернілевський Д.В. Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посіб. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук. – Вінниця: Вінницький соціально-економічний ін-т ун-ту Україна, 2006. – 402 с.

Тема 3. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ. ЗАСОБИ НАВЧАННЯ

3.1. Поняття про метод, форму, прийом та засіб навчання

Термін “метод” походить від давньогрецького слова “методос”, що в перекладі означає шлях, спосіб пізнання.

Методи навчання – це впорядковані способи спільної діяльності викладача і студентів, спрямовані на ефективне розв’язання навчальних завдань. Між способами діяльності викладача (викладання) і способами діяльності студентів (учіння) існує тісний взаємозв’язок. Методи навчання реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Форма організації навчання - це обмежена у часі та просторі взаємна діяльність викладача й студентів. В історії розвитку педагогіки набули поширення такі форми організації навчання, як індивідуальна, групова, класно-урочна, белл-ланкастерська, дальтон-план, бригадно-лабораторна тощо.

Прийом – це компонент методу навчання. У методі організації роботи студентів із підручником виділяються такі прийоми, як конспектування, складання плану тексту, підготовка тез, цитування, складання анотації, рецензування, створення словника теми, побудова схематичної моделі тексту.

Засоби навчання – це пристрої і предмети, які використовуються викладачем та студентами в навчальному процесі. До них належать: технічні засоби навчання, натуральні предмети, репродукції, символічні навчальні посібники.

3.2. Класифікація методів навчання

У педагогіці існує декілька класифікацій методів навчання.

Є.Я. Голант запропонував класифікацію методів *за рівнем активності студентів*. Він розділив їх на пасивні й активні залежно від активності студентів у навчальній діяльності. До пасивних відніс ті методи, що передбачають лише сприймання студентами навчального матеріалу (розповідь, лекція, пояснення, демонстрація), а до активних – ті, що організують самостійну роботу студентів (робота з книгою, лабораторний метод).

Досить практичною є класифікація методів *за дидактичною метою*, розроблена М.А. Даниловим і Б.П. Єсіповим. На думку вчених, якщо методи навчання є способами організації навчальної діяльності з вирішення дидактичних завдань, то їх можна класифікувати на:

- *Методи набуття нових знань.*
- *Методи формування умінь та навичок.*

- *Методи застосування знань.*
- *Методи закріплення знань.*
- *Методи перевірки знань, умінь і навичок.*

Відомий науковець Ю.К. Бабанський запропонував *організаційну класифікацію методів навчання*. Оскільки, на його думку, будь-яка діяльність складається з трьох невід'ємних компонентів – організації, мотивації і контролю, то і методи навчання поділяють на три групи:

Методи організації і проведення навчально-пізнавальної діяльності:

- словесні, наочні і практичні (аспект передачі і сприймання навчальної інформації);
- індуктивні і дедуктивні (логічний аспект);
- репродуктивні і проблемно-пошукові (аспект мислення),
- самостійної діяльності і роботи під керівництвом викладача (аспект управління).

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності (усний, письмовий).

Класифікація методів навчання за джерелом знань

Однією з найбільш поширених у дидактиці є класифікація методів навчання за джерелом знань: *словесні, наочні і практичні*.

У словесних методах джерелом знань є усне або друковане слово, у наочних – предмети, явища, наочні посібники, у практичних – практичні дії, спрямовані на одержання знань, вироблення умінь і навичок.

Словесні методи займають провідне місце в системі методів навчання. Вони дозволяють за короткий час повідомити значний обсяг інформації, окреслити проблему і вказати шляхи її розв'язання. За допомогою слова викладач може формувати в свідомості студентів яскраві образи, активізувати уяву студента, його пам'ять та почуття.

Розрізняють такі словесні методи навчання: *розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою*.

Розповідь – усний виклад змісту навчального матеріалу, який не переривається запитаннями студентів. Цей метод застосовується на усіх етапах професійної підготовки і відповідає певним вимогам:

- містить лише достовірним, науково перевіреним фактам;
- включає достатню кількість прикладів та фактів, що підтверджують теорію;
- має чітку логіку;
- емоційна за своїм характером;
- зміст подається простою і доступною мовою;
- відображає оцінку викладача щодо подій і фактів.

Пояснення – словесне тлумачення закономірностей та властивостей об'єктів, понять і явищ, що вивчаються. До пояснення найчастіше вдаються під час вивченні теоретичного матеріалу; вирішення хімічних,

фізичних, математичних задач, доведення теорем; розкритті причин і наслідків явищ природи і суспільного життя.

Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому викладач шляхом запитань допомагає студентам зрозуміти новий матеріал або перевіряє засвоєння вже вивченого. Бесіда належить до найбільш давніх методів навчання. Її майстерно використовував ще Сократ (469-399 до н.е.) і отримала назву “сократична бесіда”. Розрізняють такі види бесіди: *евристична* (від давньогрецького “еврика” – знаходжу, відкриваю), *інформаційна*; *вступна*; *підсумкова*. Питання можуть бути адресовані одному студенту (*індивідуальна бесіда*) або групі студентів (*фронтальна бесіда*). Метод бесіди може використовуватися лише за наявності у студентів певного рівня знань з навчального матеріалу.

Навчальна дискусія ґрунтується на обміні студентами поглядами з певної проблеми. Цей метод доцільно використати на етапі навчання, коли студенти самостійно мислять, аргументують та обґрунтовують свою думку. Добре проведена дискусія сприяє більш глибокому розумінню проблеми, активізує пізнавальну діяльність студентів, формує вміння захищати свою позицію, дослухатися до думки інших.

Лекція – монологічний спосіб викладу об’ємного теоретичного матеріалу. Перевага лекції полягає у можливості забезпечити завершеність і цілісність логічного сприймання навчального матеріалу з певної теми.

Ефективному використанню лекцій сприяє *дотримання таких вимог*:

- *Завдання* (лекція повинна бути присвячена одній темі).
- *Конспект* (доцільно готувати у вигляді розповіді, а потім скоротити до плану).
- *Репетиція* (варто провести репетицію лекції та проаналізувати її хронометраж).
- *Темп* (темп лекції повинен помірний, з паузами, з візуальною перевіркою сприйняття).
- *Використання наочних засобів*.
- *Зміст лекції* (повинен підсилювати і доповнювати зміст підручника).
- *Тон голос викладача* (не повинен бути монотонним чи підвищеним, можна використовувати голосові модуляції).
- *Мова викладача* (зрозуміла для студентів із поясненням нових термінів).
- *Використання прикладів під час лекції*.
- *Візуальний контакт з студентами встановлюється кожних 45-60 секунд* (дає можливість контролювати увагу студентів та розуміти матеріал).

Види лекцій у вищій школі:

вступна лекція (обґрунтування методичних та організаційних особливостей, аналіз навчально-методичної літератури);

лекція-інформація (пояснення наукової інформації);

оглядова лекція (систематизація наукових знань в процесі розкриття внутрішньо предметних та міжпредметних зв’язків без конкретизації);

проблемна лекція (набуття знань через проблемні питання, задачі чи ситуації шляхом пошуку вирішення або аналізу різних підходів);

лекція-візуалізація (лекційний матеріал подається за допомогою технічних засобів навчання чи аудіовідеотехніки);

бінарна лекція (лекцію читають два лектори – учений і практик, чи представники двох наукових напрямів, чи викладач та студент);

лекція-конференція (науково-практичне заняття з визначеною проблемою та системою доповідей по 5-10 хв.);

лекція-консультація (питання-відповіді або питання-відповіді-дискуссія).

Робота з підручником – важливий метод навчання, один з видів самостійної діяльності студентів, що поєднується з іншими видами навчальної діяльності.

Наочні методи навчання умовно можна розділити на дві групи: метод ілюстрацій (використання ілюстративних посібників: плакатів, таблиць, картин, карт, малюнків тощо) і метод демонстрацій (демонстрація приладів, дослідів, технічних пристроїв, кінофільмів, діафільмів тощо).

Нові технічні засоби (телебачення, відеомагнітофонів, комп'ютерів) розширює можливості наочних методів навчання. Особливого значення набули персональні комп'ютери, які надають можливість моделювати певні процеси і ситуації, вибрати з низки можливих рішень оптимальні за певними критеріями.

При використанні наочних методів навчання варто дотримуватися *таких вимог*:

- наочність повинна відповідати віковим особливостям студентів;
- демонструвати слід дозовано і лише у відповідний момент заняття;
- спостереження організують так, щоб усім студентам було добре видно;
- необхідно чітко виділяти головне під час показу ілюстрацій;
- варто детально продумувати пояснення під час демонстрації;
- наочність, що демонструється, має відповідати змісту навчального матеріалу;
- варто залучати студентів до пошуків інформації.

Практичні методи навчання ґрунтуються на практичній діяльності студентів, формують практичні вміння і навички. До практичних методів належать вправи, лабораторні і практичні роботи. Вправи застосовуються при вивченні усіх предметів і на різноманітних етапах навчального процесу. Характер і методика вправ залежить від особливостей навчального предмета.

За *ступенем самостійності* студентів при виконанні вправ виділяють репродуктивні вправи та тренувальні вправи.

За *характером* вправи поділяються на *усні, письмові, графічні і навчально-виробничі*.

Усні вправи сприяють розвитку логічного мислення, пам'яті, мовлення і

уваги студентів. Вони відрізняються динамічністю, не вимагають витрат часу на здійснення записів. *Письмові* вправи використовуються для закріплення знань і вироблення вмінь. Їх використання сприяє розвитку логічного мислення, культури письмового мовлення, самостійності в роботі. Письмові вправи можуть поєднуватися з усними і графічними.

До *графічних* вправ належать складання схем, креслень, графіків, технологічних карт, виготовлення альбомів, плакатів, стендів, виконання замальовок під час лабораторно-практичних робіт, екскурсій тощо. Вони допомагають студентам краще сприймати і запам'ятовувати навчальний матеріал, сприяють розвитку просторової уяви.

Навчально-виробничі вправи – це практичні роботи, що мають виробничу спрямованість та сприяють формуванню професійних компетенцій.

Лабораторні роботи – вивчення певних явищ з допомогою спеціального обладнання.

Практичні роботи проводяться після вивчення великих розділів навчального матеріалу та мають узагальнюючий характер.

Класифікацію методів навчання за характером пізнавальної діяльності під час засвоєння різних компонентів змісту освіти розробили відомі науковці І.Я. Лернер і М.М. Скаткін. Кожному компоненту змісту освіти, на їхню думку, відповідає певний спосіб його засвоєння. Знання засвоюються шляхом сприймання, усвідомлення і запам'ятовування матеріалу; уміння, навички і компетенції формуються за допомогою практичного відтворення способів діяльності, що демонструє викладач.

Класифікація методів за пізнавальною діяльністю студентів

За пізнавальною діяльністю студентів методи класифікують:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемний виклад;
- частково-пошуковий (евристичний);
- дослідницький.

Пояснювально-ілюстративний метод. Сутність цього методу полягає у тому, що викладач повідомляє спеціально підготовлену, систематизовану інформацію, а студенти сприймають, осмислюють і фіксують її у пам'яті. Для повідомлення нової інформації викладач може використовувати словесні методи (розповідь, лекція, пояснення), тексти (підручник, посібники), наочні засоби (картини, таблиці, схеми, кінофільми, телепрограми, комп'ютери, натуральні об'єкти), практична демонстрація способів діяльності (демонстрація роботи приладів, способів розв'язання задачі, доведення теореми, складання плану, анотації тощо).

Пояснювально-ілюстративний метод має *переваги* (послідовний та системний виклад значного обсягу навчального матеріалу для великої кількості студентів). Водночас цей метод має й суттєве *обмеження* (діяльність студентів полягає у запам'ятовуванні і відтворенні інформації,

яка повідомляється викладачем, тому не сприяє розвитку мислення студентів (побачити проблему, проаналізувати і порівняти факти).

Репродуктивний метод. За допомогою репродуктивного методу викладач організовує студентів для певних способів діяльності.

Пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи забезпечують формування умінь, навичок, компетенцій, але не гарантують розвитку творчих здібностей студентів. *Проблемний виклад навчального матеріалу.* Суть цього методу полягає в тому, що викладач формулює проблему і сам її вирішує, демонструючи студентам шлях наукового пізнання та пошукової діяльності. Викладач долучає студентів до наукового пошуку. Студенти не лише сприймають, осмислюють і запам'ятовують наукові висновки, але й стежать за думкою викладача, логікою доведення істини, контролюють логічність та переконливість доказів. Безпосередній результат проблемного викладу навчального матеріалу – засвоєння студентами способу і логіки розв'язання певної проблеми. *Частковий-пошуковий (евристичний) метод.* З метою підготовки студентів до самостійного розв'язання виробничих проблем, необхідно навчити виконувати наукову та пошукову діяльність, окремі етапи дослідження. Їх навчають аналізувати проблеми, пропонуючи формулювати запитання до вивченого матеріалу, самостійно побудувати докази, зробити висновки з представлених фактів, висловити припущення щодо плану пошукової діяльності. Сутність частково-пошукового методу полягає в тому, що викладач планує етапи пошуку, розподіляє проблемні завдання на підпроблеми, які пропонують розв'язати студентам. Викладач формулює проблемне завдання, виділяє проміжні етапи його розв'язання, спрямовує наукові пошуки студентів.

Дослідницький метод. Сутність дослідницького методу полягає в організації пошукової, творчої діяльності студентів, спрямованої на розв'язання нових для них проблем. Викладач пропонує студентам для самостійного дослідження ту чи іншу проблему, яку вони розв'язують, застосовуючи необхідні знання, засоби і способи діяльності. Виконуючи завдання, теоретичні і практичні дослідження, студенти усвідомлюють проблему, обґрунтовують гіпотези щодо її розв'язання, планують їх перевірку, здійснюють пошук і отримують остаточний результат. Водночас пізнавальна діяльність студентів за структурою наближається до дослідницької діяльності учених.

Дослідницький метод забезпечує самостійність студентів, зв'язок навчання з життям, сприяє глибшому розумінню теорії, формуванню умінь гнучко застосовувати набуті знання на практиці, активізує пізнавальну діяльність студентів, розвиває їх творчі здібності, знайомить студентів з методами наукового пізнання.

Метод проектів. В основі методу проектів лежать ідеї гуманістичного напрямку філософії освіти, обґрунтовані американським філософом і педагогом Дж. Дьюї. Він пропонував будувати навчання на активній діяльності, шляхом організації практичної діяльності з урахуванням

інтересів особистості. Важливо, щоб студенти відчували зацікавленість у знаннях, бачили практичну цінність, життєву важливість для майбутньої професійної діяльності. Підготовка майбутніх фахівців має супроводжуватись розв'язанням актуальних проблем реального виробничого процесу. Викладач може сам повідомляти студентам нову інформацію або спрямувати їх до самостійних пошуків. Головне, що за такої організації навчання студенти відчують потребу у знаннях та професійних компетенціях, необхідних для виконання проекту.

Метод проектів набув великої популярності завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань та їх практичного застосування, він орієнтований на самостійну діяльність студентів – індивідуальну чи групову та полягає у розв'язанні певної проблеми, що вимагає використання різноманітних методів та засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань і умінь з різних сфер науки, техніки і технології.

Науковці наголошують на дотриманні певних вимог:

- необхідно сформулювати проблему, що потребує дослідницьких пошуків для вирішення;
- прогнозовані результати проекту повинні мати практичну, теоретичну чи пізнавальну цінність;
- варто розділити виконання проекту на окремі проміжні етапи з визначенням їх результатів;
- самостійна (індивідуальна чи групова) діяльність студентів має бути спрямована на реалізацію проекту;
- важливим є вибір методів дослідження, ретельний аналіз отриманих даних, підведення підсумків, висновки.

За домінуючим методом проекти поділяють на:

- *дослідницькі*, які потребують чіткого плану, визначених цілей, актуальності теми проекту для усіх учасників, соціального значення, інноваційних методик;
- *творчі* – не мають, як правило, детально розробленої структури, яка окреслена лише в загальних рисах і розвивається відповідно до інтересів виконавців;
- *інформаційні проекти* – спрямовані на збір інформації про об'єкт, ознайомлення учасників, аналіз і узагальнення фактів;
- *практично-орієнтовані* – відрізняються визначеною орієнтацією на практичний результат відповідно до соціальних інтересів учасників проекту.

За кількістю учасників виділяють *індивідуальні, парні і групові* проекти.

Залежно від *тривалості* проекти поділяють на *короткотермінові; середньої тривалості* (від тижня до місяця); *довготермінові* (від одного до декількох місяців).

Обираючи методи навчання, викладач враховує:

- загальну мету виховання студентів та принципи дидактики;
- особливості методики викладання певної навчальної дисципліни;
- мету, завдання і зміст матеріалу заняття;

- відведений час;
- вікові особливості студентів;
- рівень підготовленості студентів;
- матеріальну забезпеченість, наявність обладнання, наочних посібників, технічних засобів навчання;
- можливості викладача, його особисті якості, рівень теоретичної і практичної підготовки, методичної майстерності.

3.3. Засоби навчання

Засоби навчання – це пристрої і предмети, які використовуються викладачем та студентами у навчальному процесі: технічні засоби навчання, натуральні предмети, репродукції, символічні навчальні посібники. Технічні засоби навчання: *екранні*, що розраховані на зорове сприймання, *звукові* та *екранно-звукові* (кінофільми, телепередачі, відеозаписи).

Сучасними технічними засобами навчання є:

- комп'ютерні та предметні комплекси (робочі місця викладача і студента);
- навчальна техніка (принтер, сканер, проектор), що розширює спектр та ефективність застосування комп'ютерної техніки;
- програмно-методичні комплекси (комп'ютерні навчальні програми) з кожної навчальної дисципліни;
- мереживне та телекомунікаційне обладнання;
- спеціалізовані меблі для навчальних кабінетів;
- лабораторне обладнання;
- навчальні прилади.

Підвищення якості освіти передбачає і використання нових активних методів навчання (мультимедіа). Розвиток засобів навчання у закладах вищої освіти визначається загальним розвитком сучасної техніки. Поява інтерактивних дошок, комп'ютерної техніки, новітніх засобів відтворення цифрових носіїв, розвиток мережі Інтернет в освітніх установах змінили вимоги до розробки засобів навчання. Сприйняття студентами навчальної інформації за допомогою аудіовізуальних засобів покращує якість професійної підготовки майбутніх фахівців.

У закладах вищої освіти використовують як звичайні навчальні, навчально-методичні посібники, так й електронні навчальні засоби. На думку дослідників основними видами комп'ютерних засобів навчального призначення є: сервісні програмні засоби загального призначення, програмні засоби для контролю і вимірювання рівня знань, умінь і навичок студентів, електронні тренажери, програмні засоби для математичного та імітаційного моделювання, програмні засоби лабораторій віддаленого доступу і віртуальні лабораторії, інформаційно-пошукові системи, автоматизовані навчальні системи (АНС), електронні підручники (ЕП), експертні навчальні системи (ЕНС), інтелектуальні навчальні системи

(ІНС), засоби автоматизації професійної діяльності (промислові системи або їх навчальні аналоги).

Поряд з цілями, змістом, формами та методами навчання засоби навчання є одним з головних компонентів дидактичної системи навчального процесу. Використання сучасних навчальних мультимедійних технологій збагачують педагогічний, технологічний інструментарій викладачів; дозволяють автоматизувати процеси адміністрування, позбавляють від рутинної роботи та сприяють підвищенню методичної майстерності викладачів.

Електронні засоби навчання дозволяють навчатися дистанційно. Дослідники наводять великий перелік нових засобів електронного навчання: – інтерактивна графіка, у тому числі тривимірна, яку можна збільшувати для дослідження; – анімація процесів, що досліджуються; – динамічні візуальні формули; – логічно керовані діаграми та графіки.

Контрольні запитання та завдання:

1. Чим зумовлено різні підходи до класифікації методів навчання?
2. Як відображається у методах навчання проблема активізації пізнавальної діяльності студентів?
3. Обґрунтуйте вплив змісту навчальної діяльності на вибір методів навчання.
4. Сформулюйте загальні вимоги щодо вибору оптимальних поєднань методів навчання викладачем.
5. У чому полягає позитивний психологічний вплив використання інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців?

3.4. Список літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання / А. М. Алексюк. – К. : Вища шк., 1997. – 168 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я. Я. Болюбаш. – К., 1997. – 63 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підр. за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 384 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка / І. В. Зайченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17000308/pedagogika/pedagogika_-_zaychenko_ib.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
6. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи : посіб. для магістрів / Л. В. Кнодель. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 136 с.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

Тема 4. ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

4.1. Характеристика педагогічного спілкування як форми педагогічної взаємодії

Навчальний процес у системі вищої школи відбувається у різних формах його організації, які реалізуються через способи взаємодії викладача зі студентами. Тому потенціал педагогічної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалення всієї системи освіти, для поліпшення професіоналізму, а також для формування нової концепції взаємодії «викладач – студент». У взаємодії викладачів та студентів відбувається духовне збагачення обох сторін, хоча провідна роль належить викладачу, йому належить стратегічна роль у розвитку студентів впродовж професійної підготовки майбутніх фахівців. Формою навчальної взаємодії та співробітництва викладача і студента є *педагогічне спілкування*, яке реалізує педагогічні функції і забезпечує активність суб'єктів педагогічного процесу. Педагогічне спілкування поєднує елементи предметно-орієнтованого, особистісно-орієнтованого та соціально-орієнтованого спілкування, тому має специфічні особливості.

Спілкування – процес обміну певними результатами їхньої психічної та духовної діяльності: інформацією, думками, оцінками, почуттями й настановами.

Професійно-педагогічне спілкування у закладах вищої освіти є основою науково-педагогічної діяльності викладача та одним із найголовніших аспектів його професіоналізму та педагогічної майстерності. Педагогічна діяльність пов'язана з досить інтенсивним і майже безперервним професійним спілкуванням. Усі основні форми організації навчального процесу, виховна робота та науково-методична діяльність викладачів у вищій школі підпорядковані педагогічному спілкуванню

Професійно-педагогічне спілкування має *соціальний зміст* (спосіб передавання майбутнім фахівцям соціального досвіду та культури) та *психологічний зміст* (важливим чинником формування особистості студента). Навчання в університеті є періодом найбільш інтенсивного формування особистості студента. Це період пошуків самоствердження, морального удосконалення, формування соціальної зрілості, розвитку професійного мислення та образу поведінки, тобто період, який суттєво впливає на всі подальші роки життя.

Педагогічне спілкування виконує наступні *функції*: сприйняття, пізнання і розуміння партнера; передача інформації та обмін індивідуальним досвідом; організація спільної діяльності; взаємовідношення між учасниками навчального процесу; соціальна

самопрезентація.

Цілі професійно-педагогічного спілкування викладача з студентами:

- *інформаційна* – взаємний обмін науковою та навчальною інформацією;

- *ціннісно-орієнтаційна* – передавання професійно важливих норм і цінностей;

- *регулятивна* – переконання, навіювання для регуляції спільної діяльності;

- *соціальна* – узгодження спільних дій між суб'єктами педагогічної взаємодії;

- *спонукальна* – мотивація студента у професійній підготовці, психологічна підтримка, вплив на самовиховання студента.

Педагогічне спілкування є засобом реалізації мети, змісту і прийомів педагогічних впливів, які спрямовані на розвиток особистості студента як майбутнього фахівця. *Майстерність педагогічного спілкування* - одним з найголовніших аспектів професіоналізму викладача, оскільки він формує в майбутнього фахівця комунікативну компетентність, необхідну для вирішення завдань професійно-педагогічної діяльності (вміння розуміти людину, висловлювати свої думки і почуття, регулювати емоційну напругу у взаємодії з колегами).

Викладачеві важливо оволодіти *психолого-педагогічною культурою спілкування*:

- розуміти психологію студентського віку;

- об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, адекватно та емоційно відгукуватися;

- уміти швидко організувати аудиторію, залучити до активної навчальної роботи;

- володіти прийомами стимулювання пізнавальної активності студентів;

- своєчасно корегувати свій комунікативний потенціал відповідно до умов;

- аналізувати процес педагогічного спілкування.

4.2. Психологічний аналіз педагогічної взаємодії викладача і студентів

Викладач докладает зусиль для організації педагогічної взаємодії, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних взаєминах та визначає ефективність його педагогічної діяльності. Спілкування за *принципом суб'єкт-суб'єктної* взаємодії вимагає сприймати співрозмовника як індивідуальність зі своїми потребами та інтересами, виявляти співпереживання (емпатію) успіхам та невдачам студентів; визнавати право студента на власну думку та відповідальність за свій вибір.

Педагогічні взаємини викладачів і студентів характеризуються складною структурою, *компонентами* якої є: *мотиваційний* (потреба у

стосунках); *когнітивний* (рефлексія стосунків і усвідомлення оптимальних взаємин); *емоційний* (відчуття психологічної комфортності або напруженості); *поведінковий* (стиль педагогічного спілкування; спосіб поведінки в конфліктній ситуації).

Відомий дослідник А.Б. Добрович виділяє такі *рівні спілкування*:

Конвенційний рівень, який є повноцінним спілкуванням людей. Цей рівень можна вважати оптимальним для вирішення особистих і міжособистісних проблем у людських контактах.

Примітивний рівень, або найнижчий рівень спілкування. На цьому рівні спілкування співрозмовник не партнер, а об'єкт (потрібний або зайвий). *Маніпулятивний рівень* посідає проміжне місце між конвенційним і примітивним рівнями.

Стандартизований рівень спілкування характеризується тим, що справжньої рольової взаємодії між співрозмовниками не відбувається через формальне ставленням.

Ігровий рівень спілкування, на якому партнери мають володіти чималим артистизмом, духовною витонченістю.

Ділове спілкування характеризується бажанням допомогти тому, хто цього потребує, що забезпечує радість спільної роботи або спільної творчості.

Духовне спілкування як вищий рівень людського спілкування.

Важливою *соціально-психологічною умовою* взаємин викладача зі студентами є сприятливі стосунки членів студентської групи.

Ефективність педагогічної взаємодії залежить від *комунікативних здібностей* викладача, умінь і навичок успішного спілкування з студентами. Професійність спілкування викладача виявляється, зокрема, у правильному виборі ним тону висловлювань на адресу студентів.

4.3. Характеристика педагогічних позицій викладача у спілкуванні зі студентами

Організаційно-управлінською основою комунікативної педагогічної взаємодії є *педагогічна позиція викладача*. У ній поєднується його професійна свідомість і професійна діяльність. На думку відомого українського науковця І.Д. Бежа, головними позиціями викладача у спілкуванні є такі:

розуміння студента - дає змогу в адекватних поняттях визначити психологічний стан співрозмовника, конкретизувати можливі дії щодо нього, встановити емоційний контакт на рівні емпатії.

визнання студента як особистості - віра викладача в студента, його позитивне прагнення до розкриття потенційних можливостей, до саморозвитку.

безумовне сприйняття студента як особистості - визнання права студента на власні почуття без ризику втратити повагу викладача (увага

викладача до почуттів студента, готовність їх зрозуміти, бажання психологічно підтримати, віра в можливості студента.

Зауважимо, що безумовне сприйняття існує разом з вимогливим ставленням викладача до студентів, демонстрацією власного прикладу, пошуком засобів гармонізації колективних та індивідуальних інтересів.

Незалежно від суті та видів педагогічного спілкування, існують загальні вимоги та умови його ефективності: розвиток культури спілкування та комунікативних здібностей учасників процесу. Під час педагогічної взаємодії виникає особливе спілкування між викладачем і студентом, у якому учасники розкривають свій власний погляд на світ.

4.4. Протиріччя педагогічної взаємодії і бар'єри в педагогічному спілкуванні, шляхи регулювання

У філософському розумінні *протиріччя* – взаємодія протилежних, взаємно-зворотних сторін і тенденцій предметів та явищ, які водночас перебувають у внутрішній єдності та є джерелом розвитку об'єктивного світу та його пізнання. У психологічному розумінні – це вияв протилежних інтересів, поглядів і думок.

Протиріччя – рушійна сила розвитку, що містяться в самій природі педагогічної взаємодії, суб'єкти якої відрізняються за соціальним статусом і реалізують різні соціальні функції. Нормативність взаємин визначається викладачем, який прагне репрезентувати передусім себе. Тому вони сприймаються студентом як примусові, позбавлені «вільного самовираження». Якщо ж потребу у взаємодії реалізує студент, зміст її пов'язується переважно з навчально-професійною діяльністю.

Викладачі прагнуть до особистісного спілкування з тими студентами, які «скуто почуваються у групі», оскільки під час такого спілкування студенти більше розкривають свої інтереси та потенційні можливості.

Для забезпечення діалогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу важливо долати *бар'єри професійно-педагогічного спілкування*. Науковці виділяють типові «бар'єри», які трапляються переважно у викладачів-початківців:

- «Бар'єр» *невідповідності настанов викладача і мотивів студентів;*
- «Бар'єр» *побоювання групи;*
- «Бар'єр» *відсутності контакту;*
- «Бар'єр» *обмеження функції педагогічного спілкування;*
- «Бар'єр» *негативного налаштування викладача на певну студентську групу;*
- «Бар'єр» *побоювання педагогічних помилок.*

Серед чинників, що впливають на особливості взаємодії викладачів та студентів, велике значення мають соціальний, психологічний, фізичний і смисловий. Відповідно до зазначеного науковці розрізняють бар'єри:

соціальний – переважання ролбової позиції викладача в системі педагогічної взаємодії;

фізичний – велика дистанція між викладачем і студентами, недостатня відкритість у спілкуванні;

смісловий – перевантаження матеріалу науковими термінами без коментарів;

естетичний – несприйняття зовнішнього вигляду, особливостей міміки викладача;

емоційний – невідповідність настрою (негативні емоції), що деформує сприйняття навчального матеріалу;

психологічний – негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду.

Психологічні «бар'єри» спілкування виникають непомітно, і викладач спочатку може не усвідомлювати їх, проте студенти сприймають це одразу, але якщо «бар'єр» закріпився, то й сам педагог починає відчувати дискомфорт, тривогу, напруженість.

4.5. Діалогічне спілкування як умова ефективної педагогічної взаємодії викладача і студентів

Формою взаємодії, яка допомагає подолати труднощі і усунути «бар'єри» педагогічного спілкування, є діалог.

Діалог – це форма безконфліктного, конструктивного спілкування; це вияв поваги і довіри один до одного під час спілкування, коли розмова відбувається на паритетних засадах, обговорюється можливість знайти згоду, визначитися у спільних засобах усунення «бар'єра» спілкування. Для того, щоб педагогічне спілкування набуло риси діалогічності, вони повинні відповідати таким критеріям:

- визнання рівності особистісних позицій, довіра між партнерами;
- зосередженість викладача та співрозмовників та взаємовплив поглядів;
- персоніфікована манера висловлювання («Я вважаю», «Я гадаю»);
- поліфонія взаємодії (пошук рішень з урахуванням думок кожного учасника);
- двоплановість позиції викладача у спілкуванні (викладача одночасно аналізує ефективність власного задуму).

Впродовж діалогу «викладач – студент» важлива *психологічний настрій* у спілкуванні, розуміння особливого ставлення кожного до конкретної проблеми, викладачеві завжди треба бути *послідовно вимогливим*, коли питання стосується навчання або моральності студента, культури його поведінки.

Культура педагогічного спілкування викладача полягає у дотриманні деяких правил:

- розуміння студентів та об'єктивна оцінка їх поведінки;
- рефлексія на емоційні стани і поведінку студентів;

- звернення до кожного студента згідно з індивідуальним підходом та норм моралі;
- ретельна підготовка до діалогу з будь-яким студентом;
- дотримання норм педагогічної етики (вимогливість до студентів і до себе).
- визнання свої помилок у взаєминах зі студентами;
- впродовж діалогу уникати звинувачувального тону;
- увага до партнера по діалогу, готовність передбачити можливу реакцію.

Отже, продуктивне професійно-педагогічне спілкування відбувається за умови організації педагогічного процесу на демократичних засадах, гуманістичного ставлення викладача до студентів, захопленості спільною творчою діяльністю всіх суб'єктів педагогічної взаємодії. Відсутність психологічних «бар'єрів» у педагогічній взаємодії є важливим соціально-психологічним чинником самоактуалізації студентів, відповідального й активного їхнього ставлення до свого професійного зростання.

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте психологічний портрет особистісно-орієнтованого викладача.
2. Розкрийте сутність психолого-педагогічного спілкування на прикладах.
3. Що таке педагогічна позиція викладача.
4. Назвіть основні бар'єри професійно-педагогічного спілкування викладача з студентами.
5. У чому полягає культура педагогічного спілкування викладача зі студентами.

4.6. Список літератури

1. Богуш В. Теоретичні аспекти підтримки здорового психологічного клімату в системі «викладач-студент». Електронний ресурс. – Режим доступу: oldconf.neasmo.org.ua/node/1130.
2. Голярдик Н.А. Педагогічне спілкування як фактор взаємодії викладача і студентів у вищих навчальних закладах / Н.А. Голярдик, Л.Л. Дика // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – Сер.: Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 2. – С. 64-73.
3. Гончар Н. Шляхи оптимізації педагогічної взаємодії викладача й студента в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів / Н. Гончар // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. – С. 52-56.
4. Гончар О. Форми педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої школи України / О. Гончар // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 2. – С. 49-54.

ТЕМА 5. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

5.1. Сучасні вимоги до особистості майбутнього фахівця та проблеми виховання студентів

Проблема виховання майбутнього фахівця набуває нині особливої актуальності. Науково-технічний прогрес автоматично не призводить до *духовного прогресу* особистості, тому пріоритетом розвитку сучасного суспільства стає духовне вдосконалення людини задля переходу на новий етап еволюційного розвитку. Метою виховання молодшої людини стає її духовне зростання, моральне становлення, культурне збагачення, виховання творчості, почуття обов'язку та відповідальності. Заклади освіти намагаються сформувати у молоді активну громадянську позицію, соціальну поведінку, емоційну гнучкість. Доречно нагадати, що криза освіти виявляється у відсутності духовності, розмитості поняття громадянського обов'язку, відсутності почуття патріотизму й соціальної відповідальності у молоді. Кризовий стан сучасної освіти в Україні посилюється також нестабільним політичним і соціально-економічним життям, суперечливим соціальним середовищем, руйнуванням багатьох міжособистісних зв'язків, зниженням рівня культури та моралі.

Соціальні орієнтири багатьох молодих людей спрямовані на матеріальне забезпечення, що суттєво впливає на результати виховання. Актуальним є завдання посилити у закладах освіти гуманістичну виховну традицію - демократичну, патріотичну, з розвиненою системою самоуправління і саморегулювання.

Сучасну виховну систему науковці розглядають як *школу діалогу культур*. Життєвий сенс молодшої людини безпосередньо пов'язаний з культурою (знання, вірування, мораль, мистецтво, звичаї, традиції), що засвоює людина як член суспільства.

Професійна підготовка в університеті сприяє засвоєнню майбутніми фахівцями професійних знань, формуванню умінь, навичок, компетенцій. Виховання ж формує відношення до навчально-професійної діяльності. На відміну від навчання, у вихованні діють дещо інші психологічні механізми. У діяльності викладача навчання і виховання студентів поєднуються, тому актуальним залишається питання поєднання навчання і виховання в цілісному процесі становлення особистості майбутнього фахівця.

5.2. Мета, завдання та зміст виховання студентської молоді

Завданням вищої школи є забезпечення тісного зв'язку професійного навчання й морального виховання студентів, підготовка майбутніх

фахівців до виконання соціальних функцій у нових умовах розвитку суспільства.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти виховання студентів розглядається у двох аспектах: виховання творчої особистості майбутнього фахівця і виховання високоморальної, толерантної особистості з високими громадянськими якостями.

Нині у педагогічному процесі університетів приділяється увага розвитку інтелектуального, морального і культурного потенціалу особистості студента, визначенню його життєвої позиції, реалізації творчих можливостей.

До педагогічних принципів виховання студентів належать:

- демократизація освіти, створення передумов для розвитку активності, ініціативи, творчості студентів;
- гуманізація, посилення уваги до особистості кожного студента як вищої соціальної цінності суспільства, формування громадянина з високими інтелектуальними та моральними якостями;
- єдність національного і загальнолюдського у змісті виховання.

Демократизація вищої освіти не означає, що студент має абсолютну свободу і не має ніяких обов'язків перед державою, суспільством, родиною і навіть перед самим собою. Почуття внутрішньої свободи пов'язане з почуттям власної гідності, самоцінності. Самоцінність — це наскільки людина вважає себе гідною поваги оточуючих людей.

Свобода дає нам право вирішувати власні проблеми. Водночас вона вимагає від нас і певних *духовних зусиль*. Виміром справжньої внутрішньої свободи є *моральна духовна творчість*. Вона допомагає перетворити етичні норми у власний потенціал. Моральне зростання особистості майбутнього фахівця відбувається як власний саморозвиток.

Завдання викладача - надавати кваліфіковану психологічну допомогу студентам, які опинилися у складній ситуації вибору. Кінцева мета виховання студентів: навчити молоду людину переборювати себе, володіти своїми почуттями, обирати свій життєвий шлях, вирішувати та нести відповідальність за свій вибір.

Гуманізація освіти - це система заходів, спрямованих на вдосконалення культурної та духовної складової особистості, уміння жити в суспільстві за моральними нормами, розвивати свої здібності до творчої діяльності. У зв'язку з цим завданням *гуманістичної психології* є вивчення духовної природи молодої людини. Духовність - це занурення в досягнення цивілізації, національну культуру, соціальні цінності людства, здатність відчувати себе відповідальним за свої дії, поведінку, за свою родину та свою країну. Духовність людини конкретно виявляється в її цінностях (*ціннісні орієнтації*). Ціннісні орієнтації дають можливість людині свідомо визначати й оцінювати своє місце в суспільстві, обирати стиль поведінки, базуючись на особистісному досвіді відповідно до конкретних умов життєвої ситуації.

Принцип гуманізації освіти пов'язаний із *принципом єдності*

національного і загальнолюдського у змісті виховання, який передбачає також виховання у студентів *громадянської і національної самосвідомості*, патріотичних почуттів, почуття гордості за свою країну, збереження її традицій і звичаїв.

Формування національної і громадянської самосвідомості студентської молоді передбачає:

- засвоєння молоддю національних цінностей (мова, культура);
- прагнення до розбудови національної державності;
- патріотизм, любов до рідної землі й свого народу;
- власна національна гідність, внутрішня свобода та гордість за свою країну.

Не менш актуальною є *етична освіта*, яка допоможе студентам перейнятися вищими поняттями духовності, моральності і почуттям громадянської відповідальності.

5.3. Психологічні механізми, критерії та етапи розвитку моральної свідомості студентів

Процес виховання - формування відповідних умов (матеріальних, соціальних, організаційних та ін.) для зростання особистості молодої людини через залучення її до різних видів діяльності і перш за все, провідної діяльності. Для студентів провідною діяльністю є навчально-професійна діяльність.

Психологічним механізмом формування будь-якої якості особистості є поєднання трьох компонентів: зразок, емоція, дія (вчинок). Студент розкриває свої особистісні якості відповідно до досвіду своїх вчинків.

У закладах вищої освіти формою прояву соціальної поведінки є дотримання учасниками навчально-вихованого процесу норм і правил внутрішнього розпорядку навчального закладу, виконання своїх обов'язків, відношення до оточуючих тощо. Кожна з них відображає певну *рольову субординацію* (викладач - студент, керівник - підлеглий).

У міжособистісних взаєминах «викладач-викладач», «студент-студент» норми визначаються самими учасниками взаємодії, що відображає їхню моральну і психологічну культуру. У взаємовідношенням виявляються *моральні почуття*.

Важливо формувати у студентів самоповагу, почуття гідності і честі. Справжній *виховний ефект* базується на позитивних емоціях. Педагогічний такт дає змогу викладачу будувати спілкування зі студентами, встановлювати і підтримувати позитивний психологічний контакт відповідно до поваги студента. Водночас таке відношення до студента передбачає і *вимогливість* викладача до нього. Педагогічний такт викладачі виявляють у врівноваженій поведінці (витримка, самовладання), у довірі до студента.

Виховання студентської молоді - це і організація *самовиховання* студента, його *професійне зростання*, розвиток творчих можливостей.

Важливим завдання викладачів є розвиток у студентів відповідальність перед суспільством, державою, батьками та собою за свою майбутню професійну діяльність.

Завдання викладачів вищої школи - санкціонувати, стверджувати культуру поведінки студентів через їхні конкретні вчинки. Обов'язком викладачів є не тільки пояснення етичних норм, визначення і вказування на недоліки студентів, а й реалізація чіткої *корекційної тактики*. Психологічна сила слова викладача може викликати у студента спалах емоцій (наприклад, сором), а за ним і позитивну зміну його поведінки.

Важливим завдання викладачів - спрямовувати виховну роботу на формування у студентів суб'єктивної значущості самої морально-духовної вимоги. Морально-духовне виховання неможливе без відповідного ідеалу, за яким створюється модель особистості. Досягнення ідеалу вимагає від особистості цілеспрямованої роботи над собою, подолання внутрішнього опору, який буває доволі сильним. Студент повинен максимально активізувати всі свої внутрішні резерви, спрямувати їх у річище практичного самовиховання.

Викладач мусить володіти поведінковими формами ставлень (що створені культурою) до світу навколо, до інших людей, до самого себе. Не можна недооцінювати також зовнішні форми поведінки (етикет) викладача, інакше даремно сподіватися на культурну поведінку студента. Поведінка - ознака, яка говорить про ставлення суб'єкта до суб'єкта, це символічний образ ціннісного ставлення, тому вона нас хвилює, надихає, роздратовує, викликає образу тощо.

Забезпечувати тісний взаємозв'язок професійного і морального виховання студентів, готувати їх до виконання соціальних функцій у нових суспільних умовах, формувати у майбутніх фахівців повагу до правової культури, до принципів і норм демократичного громадянського суспільства.

Заклад вищої освіти - завершальний етап не тільки інтелектуального, а й соціального інтегрування молодого людини в систему соціальних відносин. Саме тому перед сучасною вищою школою стоять *практичні виховні завдання*:

активізувати національно-громадянське виховання студентів, засвоєння ними духовно-моральних цінностей українського народу, залучення їх до збереження і примноження національної культури;

відродити військово-патріотичне і фізичне виховання;

стимулювати діяльність органів студентського самоврядування, студентських наукових і громадських організацій, клубів за інтересами, трудових об'єднань;

підвищити ефективність культурно-просвітницької діяльності та роботи соціально-психологічної служби;

утверджувати здоровий спосіб життя і культуру проведення дозвілля молоді.

Виховне значення має кожен навчальний предмет і кожен викладач

повинен бути носієм культурної поведінки, виховувати моральну культуру студентів через практику педагогічної взаємодії.

Основними напрямками виховної роботи у вищій школі є: професійно-психологічне; патріотичне виховання; етичне; естетичне; правове; трудове; духовне; моральне; фізичне; сімейне; економічне; екологічне; національне; статеве. Ці напрями взаємопов'язані між є водночас стрижневими формами буття й самореалізації людини.

Критеріями виховної роботи є: відношення студента до суспільства, майбутньої професійної діяльності, активність життєвої позиції як громадянина, спрямованість особистості студента, його мотиви, інтереси, ідеали; рівень моральної свідомості і поведінки; рівень громадянської позиції; ціннісні орієнтації студентів та рівень його культури.

Контрольні запитання та завдання:

1. Назвіть основні функції виховання.
2. Охарактеризуйте основні види виховання.
3. Розкрийте сутність поняття «національне виховання».
4. Назвіть основні напрями виховної роботи з студентами у закладах вищої освіти.
5. Розкрийте основні умови високої ефективності виховної роботи з майбутніми фахівцями.

5.4. Список літератури

1. Буяльська Т. Б. Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі /Т. Б. Буяльська, М. Д. Прищак, Л. А. Мацько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://posibnyky.vntu.edu.ua/r_k/index.html.
2. Вей Ч. Виховання студентів вищих навчальних закладів: принципи та напрями // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2016. - Вип. 2. - С. 42-49. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_2_9.
3. Вишневський О. І. Сучасне українське виховання / О. І. Вишневський. – Л., 1996. – 238 с.
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
5. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія : метод.посіб. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12281128/pedagogika/osvitniy_svitoviy_prostir.
8. Педагогічна спадщина Г. Ващенко / Історія педагогіки: курс лекцій. – К., 2004. – 171 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-69.html>.

ТЕМА 6: ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

6.1. Професійна готовність науково-педагогічного працівника до педагогічної діяльності

Готовність науково-педагогічного працівника до професійної педагогічної діяльності визначається: володінням спеціальними знаннями з навчальної дисципліни, розумінням психолого-педагогічних дій у спілкуванні, сформованості та зрілості професійно значущих і громадських рис особистості. Професійна кваліфікація викладача полягає в умінні визначити цілі та спрогнозувати результат педагогічного впливу.

Професійна готовність науково-педагогічного працівника до педагогічної діяльності передбачає його професійну кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей.

Складовими професійної кваліфікації науково-педагогічного працівника є:

- спеціально-предметна компетентність (знання з навчальної дисципліни, широка ерудиція);
- психолого-педагогічна компетентність (теоретичні знання з психології і педагогіки, а також певні групи умінь: психологічні, операційно-методичні; конструктивно-проективні; оцінювання й контролю; експертно-аналітичні; науково-дослідницькі; виховні);
- комунікативна компетентність;
- соціокультурна компетентність.

До психологічних умінь викладача закладу вищої освіти належать:

- формування пізнавальних потреб студентів;
- уміння стимулювати пізнавальну активність студентів;
- формування сприятливого психологічного клімату у студентському колективі;
- підготовка діагностичних методик у вигляді завдань-тестів для визначення навчальних досягнень студентів;
- застосування методик, спрямованих на визначення ефективності навчального процесу та оцінку його результативності;
- застосування спеціальних методів і прийомів для визначення рівня засвоєння студентами змісту навчальної дисципліни, наукових понять, наукових теорій, концепцій;
- застосування діагностичних методів для визначення рівня сформованості професійних компетенцій;
- впровадження в практику професійної підготовки майбутніх фахівців методів самоаналізу та самоконтролю;

Важливим для діяльності викладача є сформовані у нього уміння оцінювання й контролю:

- проведення контролю на різних етапах навчання: поточного і підсумкового, письмового і усного, вибіркового і фронтального, репродуктивного і творчого тощо;
 - застосування операцій оцінювання у різних системах, вербальне оцінювання у формі заохочення, схвалення, осуду, зауваження, покарання, стимулювання, порівняння, розгортання перспектив досягнень тощо;
 - укладання індивідуальних карт навчальних досягнень студентів: засвоєння теоретичних знань, засвоєння прикладних знань, володіння евристичними прийомами, володіння логічними прийомами пізнання, здійснення алгоритмічних пізнавальних дій, розвиток дій, рефлексій, контроль і самоконтроль, оцінювання, педагогічна корекція і самокорекція;
- Сучасними науково-дослідницькими уміннями викладача є:*

- розробка сучасних технологій та методик професійної підготовки майбутніх фахівців;
- організація нових інформаційно-комунікативних структур;
- інтенсифікація методів навчання;
- аналіз основних тенденцій розвитку системи вищої професійної освіти;
- вивчення досвіду роботи колег та застосування ефективних методик у своїй педагогічній діяльності;

До важливих методично-виховних умінь викладача закладу вищої освіти відносять:

- формування у студентів національної свідомості, самосвідомості;
- формування почуття національної гідності, патріотизму, громадського обов'язку;
- володіння прийомами і методами виховання;
- формування у студентів моральних ціннісних установок;
- постійне впровадження серед студентів норм загальнолюдської культури;
- виховання співпереживання, співчуття, толерантності, доброзичливості;
- поєднання вимог до саморозвитку і самовдосконалення студентів з повагою і турботою про них;
- цілеспрямоване формування у студентів якостей конкурентоспроможного професіонала з активною громадською позицією та ціннісного ставлення до родини;
- виховання студентів щодо їх правової, естетичної та фізичної культури;
- пропаганда здорового способу життя серед студентської молоді.

6.2. Роль педагогічного спілкування у професійної підготовки майбутнього фахівця

Комунікативна компетентність науково-педагогічного працівника - педагогічне спілкування впродовж навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти.

Педагогічне спілкування - професійне спілкування викладача з

студентами на заняттях та у позанавчальний час, спрямоване на формування сприятливого психологічного клімату та оптимізацію професійної підготовки майбутніх фахівців (обмін інформацією, організація діяльності студентів, самоствердження особистості кожного студента впродовж навчання). Як будь-який творчий процес, педагогічне спілкування складається з взаємопов'язаних компонентів: принципи спілкування, мета і завдання професійної підготовки та виховання студентів; стиль педагогічного спілкування, сукупність конкретних прийомів і засобів, які використовує науково-педагогічний працівник залежно від конкретних умов, професійного досвіду, здібностей і вмінь.

Видатний український науковець І.А. Зязюн виокремив три компоненти спілкування: пізнавальний, естетичний і поведінковий. Учений наголошував: «Спілкування обов'язково передбачає формування у педагогів і вихованців образів один одного і понять про особистісні властивості кожного учасника спілкування; воно несе в собі естетичну характеристику – зовнішню і внутрішню подобу учасників спілкування, викликає певне до себе відношення...».

Педагогічне спілкування може відбуватися на різних рівнях: примітивному, маніпулятивному, стандартизованому, діловому, особистісному. Культура викладача виявляється у особистісному рівні спілкування з студентами, що базується на глибокій зацікавленості до студента, визнанні його самостійності, розвитку його духовного світу. Цей рівень спілкування передбачає вміння дослухатися до проблем студентів, встановлювати з ними контакт, відчувати й розуміти реакцію аудиторії впродовж навчального процесу, зацікавити майбутніх фахівців поясненням навчального матеріалу. Кожен з науково-педагогічних працівників має володіти культурою педагогічного спілкування, прагнути постійно аналізувати свою науково-педагогічну діяльність, вивчати та впроваджувати на своїх заняттях досягнення педагогіки для підготовки конкурентоздатних фахівців.

Педагогічний такт - грамотне спілкування з студентами в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, почуття міри, здатність швидко оцінити ситуацію і знайти оптимальне рішення. Основні показники педагогічного такту: людяність; вимогливість без брутальності та причепливості; педагогічний вплив без приниження особистої студента; вміння чітко формулювати вказівки та прохання; вміння почути співрозмовника; діловий тон та простота у спілкуванні з студентами; принциповість і наполегливість; уважність та чуйність; почуття гумору; скромність.

Педагогічний такт набувають разом з педагогічною культурою упродовж педагогічної діяльності і характеризує досвідченність науково-педагогічного працівника як майстра своєї справи.

Стилі педагогічного спілкування:

- *спілкування на основі професійних порад педагога*, його відношення до педагогічної діяльності загалом. Про таких викладачів кажуть: «За ним

студенти буквально по п'ятах ходять». У закладах вищої освіти педагогічне спілкування викладача і студентів ґрунтується на їх спільних професійних інтересах:

- *спілкування на основі дружнього відношення педагога і студента* (вид комунікації передбачає захопленість спільною справою, викладач виконує роль наставника та учасника спільної навчально-виховної діяльності);
- *спілкування-дистанція* (вид педагогічного спілкування, у якому є певна дистанція, у навчанні - з посиленням на авторитет; у вихованні - на життєвий досвід і вік);
- *спілкування-загравання* (спілкування, властиве молодим викладачам, які надмірно прагнуть популярності, проте забезпечують лише дешевий авторитет).

Науковці приділяють увагу також формуванню педагогічної творчості викладачів, що виявляється у ініціативності, інноваційності, постійному натхненні для удосконалення навчально-виховного процесу. Педагогічна творчість педагога, думку відомого українського науковця С.О. Сисоевої, – це особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємин між ними. Найбільше на студентів впливають не слова педагога, а його поведінка та самореалізація.

Творчість науково-педагогічного працівника – найбільш важлива й необхідна особистісна його якість, яка забезпечує оригінальність, нестандартність, інноваційність і ефективність у навчанні та вихованні студентів.

6.3. Проблеми та бар'єри у спілкуванні викладачів і студентів

Перед викладачами-початківцями у професійно-педагогічному спілкуванні зі студентами можуть виникати певні проблеми, до яких відносять:

- невміння налагодити контакт з аудиторією;
- нерозуміння внутрішньої психологічної позиції студентів;
- проблеми у спілкуванні з студентами впродовж заняття;
- невміння перебудовувати стосунки зі студентами відповідно до педагогічних завдань;
- проблеми у мовному спілкуванні і передачі власного емоційного ставлення до навчального матеріалу;
- невміння керувати власним психічним станом у стресових ситуаціях.

Типовими «бар'єрами», що існують у викладачів-початківців є:

- «бар'єр» невідповідності настанов і мотивів: викладач приходить із творчими задумами цікавого заняття, захоплений ним, а група байдужа, студенти неуважні, що дратує та нервує викладача;
- «бар'єр» побоювання групи: викладач-початківець непогано володіє матеріалом, добре підготувався до заняття, однак сама думка про

безпосередній контакт зі студентами «відлякує» його, пригнічує творчу ініціативу;

- «бар'єр» відсутності контакту: викладач заходить до аудиторії і замість того, щоб швидко й оперативно організувати взаємодію зі студентами, починає діяти автономно;

- «бар'єр» негативної настанови на академічну групу, яка інколи може формуватися на основі думки інших викладачів, що працюють із цими студентами;

- «бар'єр» побоювання педагогічних помилок (не знає відповідь на «каверзне» запитання студентів або на зауваження, що неправильно виставлена оцінка);

- «бар'єр» наслідування: молодий педагог намагається наслідувати характер спілкування іншого педагога, не враховуючи свої індивідуальні особливості.

Також можуть виникати бар'єри спілкування, які притаманні будь-якій комунікативній взаємодії.

Психологічні «бар'єри» спілкування виникають непомітно і спочатку можуть не усвідомлюватися викладачем, проте студенти сприймають їх одразу. Але якщо «бар'єр» закріпився, то й сам педагог починає відчувати дискомфорт, тривогу, нервовість. Цей стан стає стійким, заважає плідному контакту зі студентами та, зрештою, впливає на характер педагога – формує так званий «неправильний» педагогічний характер.

Професійно-педагогічне спілкування досягається через професійне самовиховання двома шляхами:

1. Ґрунтовне вивчення та усвідомлення природи, структури й закономірностей професійно-педагогічного спілкування.

2. Оволодіння технологією педагогічної комунікації, відпрацьовуючи вміння і навички професійно-педагогічного спілкування та розвиваючи комунікативні здібності під час навчання у вищій школі.

Отже, продуктивне професійно-педагогічне спілкування відбувається за умови організації педагогічного процесу на демократичних засадах, позитивного ставлення викладача до студентів, захопленості спільною творчою діяльністю всіх суб'єктів педагогічної взаємодії.

6.4. Діалогічне спілкування, його психологічна характеристика

Діалогом називають форму спілкування, що передбачає прийняття учасниками спілкування цінностей один одного, орієнтацію кожного на розуміння і визнання один одного. Діалог - це спілкування, щоб зрозуміти тему, проблему, знайти вихід із ситуації.

Діалог - це форма продуктивного, безконфліктного, конструктивного спілкування. Він відбувається на паритетних засадах, позиції викладача та студента на одному рівні. Діалог базується на довірі та повазі учасників. У

діалозі важливо сконцентрувати увагу кчасників на досягненні спільної мети, бажанні досягнути спільного результату.

Науковці наголошують на тактиці ефективного діалогу:

- у розмові говорити потрібно про суть проблеми, а не про особистість учасника;
- не наголушвати на минулих фактах, а говорити про те, що відбувається зараз;
- не поспішати з оцінкою, а намагатися зрозуміти проблему, шляхи її вирішення;
- брати до уваги несловесні посили (погляд, рухи, голос, швидкість розмови).

Великого значення набуває емпатія викладача щодо студента, прийняття його особистості без зверхнього відношення та байдужості до проблем молодшої людини. Саме діалог між студентом і викладачем сприяє узгодженню їх дій та ефективного вирішення проблем професійної практикоорієнтованої підготовки майбутніх фахівців.

Контрольні запитання та завдання:

1. Обґрунтуйте стиль педагогічного спілкування на підставі захоплення творчою діяльністю.
2. Чи повинна існувати дистанція між викладачем і студентом? Доведіть свою думку.
3. Яке значення для педагогічного спілкування має вміння вислуховувати співбесідника?
4. Охарактеризуйте психологічні бар'єри спілкування викладача.
5. З власного досвіду навчання у закладі вищої освіти складіть власні правила спілкування викладача з студентами.

6.5. Список літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / С.С. Вітвицька – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
3. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / А. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. / О.Л. Сидоренко. – Харків: Основа, 2000. – 256 с.
5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. / З.І. Слєпкань – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
6. Чернілевський Д.В. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посібник. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук. – Вінниця, 2006. – 402 с.

Тема 7. ПСИХОЛОГІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

7.1. Психологічні особливості студентської групи та її структура

Знання і урахування закономірностей розвитку студентського колективу сприяє активному цілеспрямованому його впливу на формування особистості кожного студента, налагодження взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Дослідженню соціально-психологічних явищ у студентській групі та закономірностей її функціонування приділяється велика увага у психології. Зазвичай, викладачеві (і особливо кураторові) треба знати особистість кожного студента, враховувати його індивідуальні особливості. Впродовж навчально-виховної роботи відбувається адаптація кожного студента до навчально-професійної діяльності, професійне його зростання як фахівця.

Студентська група є елементом педагогічної системи закладу вищої освіти. У психології існують поняття: *груповий суб'єкт* - спільність людей із відповідними характеристиками, *групові санкції* - сукупність засобів, за допомогою яких група стимулює нормативну поведінку кожного її члена.

Груповий суб'єкт має такі психологічні особливості:

- це взаємопов'язана, взаємозалежна і взаємовідповідальна група людей, яка залучена до різноманітних форм спільної діяльності: спілкування, групові дії і поведінка, загальна групова активність;
- здатність групи до саморефлексії (формування образу групи і почуття «Ми», що містить групову оцінку, психологічну готовність до колективних видів спільної діяльності).

Студентська група - спільність автономна й самодостатня. Вона здатна сама вирішувати свої внутрішні проблеми, а її активність пов'язана з соціальним життям закладу освіти, розв'язанням соціальних питань (орган студентського самоврядування). Студентська характеризується як мала група, офіційно створена (зовнішньо організована), яка може містити й неформальні мікрогрупи. Вона створюється у закладі вищої освіти, що зумовлюється потребами педагогічного управління.

Студент зазвичай входить до складу різних соціальних груп.

Дослідники виокремлюють декілька видів малих груп, в одній або в декількох із яких перебуває впродовж навчання студент, серед них:

1) *студентська академічна група*, існування якої зумовлене специфікою організації навчального процесу у закладі вищої освіти і яка спеціально створюється для успішного здійснення навчально-виховних функцій;

2) *студентські наукові гуртки, науково-теоретичні семінари*, функціонування яких зумовлене необхідністю залучати всіх студентів закладу вищої освіти до якогось виду науково-пошукової роботи;

3) *студентські групи*, існування яких зумовлене формою організації

виховною процесу та необхідністю розвитку громадсько-політичної й організаторської активності молоді, формування громадянської і політичної її свідомості;

4) *трудові студентські групи*, існування яких зумовлене необхідністю організації трудового виховання студентів;

5) *групи художньої самодіяльності та спортивні команди*, організація яких зумовлена необхідністю естетичного й фізичного виховання студентів;

6) *родинно-побутові малі групи*, які пов'язані з веденням домашніх справ, підтриманням родинних стосунків, проведенням дозвілля в сім'ї, заняттям за інтересами і розвагами;

7) *ситуативні, епізодичні або довготривалі групи*, існування яких пов'язане з проведенням організованого спільного відпочинку та оздоровлення студентів, спільного проживання в гуртожитку;

8) *студентські неформальні групи*, які виникають не санкціоновано на основі особистих симпатій, приятні, взаємної привабливості.

Одним з основних елементів навчально-виховної системи закладу вищої освіти є студентська академічна група, ДЛЯ ЯКОЇ ХАРАКТЕРНО:

- загальна мета і завдання професійної підготовки;
- спільна навчально професійна діяльність;
- зв'язки ділового та особистісного характеру;
- однорідність складу групи за віком (пізня юність);
- висока поінформованість один про одного;
- активна взаємодія у процесі комунікації;
- високий рівень студентського самоврядування;
- обмежений терміном навчання в університеті час існування.

Між студентами групи встановлюються:

- *функціональні зв'язки*, які визначаються розподілом функцій між студентами як членами групи;

- *емоційні зв'язки*, або міжособистісні комунікації, які виникають на основі симпатій, загальних інтересів.

У студентській групі може існувати наступна структура:

1. *Офіційна підструктура*, яка характеризується цільовим призначенням групи - професійна підготовка, сприяння становленню особистості майбутнього фахівця. Вона ґрунтується на авторитетності офіційного керівника - старости, який призначається деканатом, а також інших керівників, які здійснюють рольове управління групою, організовують ділові стосунки між членами групи - це *ділова сфера взаємин*.

2. *Неофіційна підструктура* виникає у разі поділу групи на мікрогрупи, що виникають на основі спільних інтересів, прояву емпатії, симпатії один до одного - це *емоційна сфера взаємин*.

Мікрогрупи, що виникають на основі спільних інтересів, взаємної прихильності студентів, характеризуються певними ознаками:

- висока ступінь комунікації;

- спільні культурні пріоритети і переконання, ціннісні орієнтації;
- взаємообмін і копіювання моделей поведінки членів групи, стилю взаємодії і спілкування;
- взаємозалежність індивідуальних і спільних цілей.

Для вивчення структури студентської групи та міжособистісних взаємин між студентами науковці застосовують різноманітні методи дослідження (соціометрії, референтометричний метод, активні інтеракційні методики тощо).

Підвищена емоційність юнацькою віку, яскравість переживань сприяє розгортанню *емоційно-особистісних стосунків* - дружби, кохання, емоційної прихильності, відданості, готовності підтримувати один одного. У членів групи розвивається почуття *групової ідентичності*: члени групи визначають себе словом «Ми», студенти готові прийти на допомогу один одному, вони емоційно залучені до справ своєї групи, радіють успіхам одногрупників та хвилюються за невдачі.

7.2. Етапи розвитку студентської групи.

Характеристика студентського колективу

Студентська академічна група за період свого існування розвивається і проходить шлях від *офіційно створеної групи* до *згуртованого колективу*, який на останньому курсі може розпастися знову на мікрогрупи, кожна з яких характеризується якісними особливостями:

- спрямованість поведінки та діяльності членів групи;
- організованість членів групи;
- комунікативність членів групи.

На початку навчання у закладі вищої освіти у першокурсників домінують індивідуальні мотиви поведінки, вони орієнтовані здебільшого на задоволення особистих потреб; їхня соціальна роль у групі ще не визначена. Але поступово всі починають усвідомлювати потребу в конкретизації своєї ролі в житті групи, в узгодженні своєї діяльності з діяльністю і поведінкою інших, порівнюють і оцінюють активність членів групи, визначають свій соціальний статус у групі.

Цілісними *характеристиками студентської групи* є:

- групова активність;
- психологічний мікроклімат у групі (емоційний статус);
- референтність групи (авторитет її для членів групи);
- керівництво і лідерство;
- згуртованість тощо.

Відповідно до цих показників, науковці визначають певні *стадії розвитку студентської групи*:

- *номінальна група*, яка має лише формальне об'єднання студентів за наказом ректора;
- *асоціація*, що уявляє собою первинне об'єднання студентів, організатором життя якого є староста і куратор (формують вимоги

щодо дисципліни, дотримання режиму та норм поведінки студентів у закладі освіти).

- *кооперація*, на якій соціально-психологічна й дидактична адаптація студентів завершується (виявляються неофіційні організатори, авторитетні активісти групи, соціальні позиції диференціюються, формується *групова мораль*, куратор підтримує ініціативи активу групи, працює в тісному контакті з ним);
- *колектив* – найвища стадія розвитку студентської академічної групи.

Ознаками студентського колективу є:

- спільні цілі та завдання у навчально-професійній діяльності;
- високий рівень організованості та згуртованості (єдність ціннісних орієнтацій, спільні справи, погляди, оцінки діяльності);
- чимало членів групи мають статус неформального лідера;
- демократичний стиль керівництва старости та куратора;
- група набуває авторитет у межах факультету чи університету;
- у групі сформовані певні норми поведінки;
- група виявляє згуртованість, злагодженість та результативність спільних дій;
- офіційна і неофіційна підструктури групи доповнюють одна одну, що забезпечує в колективі позитивний мікроклімат.

Ознаками позитивного морально-психологічного мікроклімату у студентському колективі є:

- поінформованість кожного студента про загальну мету та завдання групи;
- довіра та висока вимогливість один до одного;
- відповідальність кожного за справи групи;
- доброзичливість у відношеннях між членами колективу;
- самореалізація та самоствердження членів колективу;
- морально-психологічний мікроклімат у групі позитивно оцінюється кожним студентом.

7.3. Міжособистісні стосунки у студентській групі

У студентській групі відбувається взаємообмін соціально-психологічною інформацією (цінності, норми, правила, вимоги тощо). У разі, якщо вона транслюється офіційними представниками групи (активом), це сприяє швидшому вирішенню проблемних питань, прийняттю ділового рішення. Проте має значення і децентралізована комунікація, в обговоренні якої беруть участь усі студенти групи.

Стосунки куратора з студентською групою - це переважно його взаємодопомога, порада, підтримка активу групи, турбота про успіхи групи. Водночас куратору важливо уникати формалізму, байдужості, надмірної офіційності стосунків, що завадять ефективній виховній роботі з групою та окремими студентами.

Науковці характеризують цілісність студентського колективу за

допомогою певних психологічних явищ, а саме:

- *громадська думка*, що відображає спільне відношення групи до важливих питань і подій, що пов'язані з життям групи та її інтересами;
- *групові норми* - сукупність правил і вимог, які регулюють поведінку усіх студентів групи;
- *груповий настрій* - загальний емоційний стан, який панує у групі, створює емоційну атмосферу в ній (оптимістичний, песимістичний, мажорний, мінорний, нейтральний, задовільний, незадовільний) та забезпечує успіх у професійній підготовці майбутніх фахівців;
- *групова згуртованість* - визначається мірою прихильності студентів до своєї групи.

Важливим явищем для формування студентської групи є *колективні традиції* - звичаї, порядок, настанови, які формуються за час існування групи у відношенні до себе, своїх товаришів, своїх обов'язків. Ототожнення кожним студентом свого «Я» з своєю групою характеризує таке явище як *групова ідентифікація*, що є психологічною передумовою взаємодії та взаєморозуміння студентів у групі.

Науковці приділяють велику увагу явищам *конформізму* та піддатливості *груповому тиску*. Конформізм має як позитивне, так і негативне значення. З одного боку, конформізм є одним із механізмів згуртування студентів групи, водночас конформізм може породжувати лицемірство та пристосуванство.

Завдання формування студентського колективу набагато складніші, ніж для інших груп, що можна пояснити особливостями спільної підготовки до майбутньої професійної діяльності, яка опосередковує взаємини між студентами впродовж навчання. На різних етапах у студентському колективі можливі протиріччя, причинами яких можуть бути:

- неадекватна оцінка членів колективу;
- завищена самооцінка окремих студентів;
- порушення почуття справедливості;
- перекручення окремими студентами інформації про іншого;
- авторитаризм лідера групи загалом або окремої мікрогрупи;
- некоректне ставлення один до одного.

Особливе місце в житті студентському колективі займають можливі *навчальні конфлікти* (зіткнення на індивідуально-психологічному (студент-студент) або соціально-психологічному (група-студент) рівнях конкурентних чи несумісних потреб, мотивів, інтересів, дій, учинків. Конфлікт буває корисним лише тоді, коли він допомагає вийти його учасникам на новий рівень розвитку міжособистісних стосунків, проте завдання викладачів побачити конфлікт на початку його зародження та творчо використовувати педагогічні технології вирішення конкретного конфлікту.

Причинами можливих конфліктів, що виникають в студентській групі

можуть стати: прояв егоїзму, зверхність, погрози, глузування, категоричність вимог тощо.

Конфлікт на соціально-психологічному рівні розвивається як міжособистісний, між окремими групами, а також може бути між окремою особистістю та групою загалом. Найбільш радикальний спосіб конструктивного вирішення такого конфлікту - переведення його у когнітивне русло.

У групах, де зв'язки між їхніми членами недостатньо міцні, конфлікти переходять у прагматично-особистісні. Дослідники наголошують, що істотними чинниками, що значною мірою впливають на перебіг конфлікту і способи його вирішення, є загальна підготовленість студентів, їхній статус, ступінь однорідності членів групи за успішністю, а також спосіб оцінювання діяльності групи.

Позитивні функції навчального конфлікту студентів виявляються в тому, що вони сприяють прийняттю ефективних групових рішень; поліпшенню діяльності членів групи, особливо лідерів; більш критичному ставленню до своєї діяльності; поліпшенню розуміння особистості студентів, згуртуванню групи загалом.

Негативні функції навчального конфлікту виявляються в тому, що він відвертає студентів від розв'язання навчальних завдань, погіршує взаємини між членами групи, що призводить до її дезінтеграції.

7.4. Проблема керівництва та лідерства у групі, функції студентського лідера

Специфіка керівництва студентською академічною групою пов'язана з існуванням певних проблем:

- контакт з студентами та ефективна діяльність старости;
- посередництво між студентами та дирекцією інституту (деканатом);
- організація групи у колектив, де першочерговим є професійна підготовка;
- регулювання можливих конфліктів, знаходження оптимальних шляхів їх вирішення.

Для успішного керівництва студентською групою староста має володіти такими особистісними якостями: цілеспрямованість; відповідальність; комунікативні здібності; адаптивна мобільність; організаторські здібності (організованість, самоконтроль, вимогливість).

Важливим механізмом інтеграції студентів у групі є *лідерство* (здатність окремої особистості (лідера) спонукати інших діяти, «запалювати», надихати їхню активність на певну діяльність). *Лідер* - це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, які торкаються їхніх інтересів, і визначати напрям і характер діяльності всієї групи. Ефективна діяльність студентської групи залежить від того, які стосунки сформуються між

офіційним і неофіційним лідером.

Лідер визначається студентською групою на основі яскраво виражених *особистісних якостей*:

- зацікавленість у досягненні групової мети;
- поінформованість щодо проблем групи;
- почуття особистої гідності;
- енергійність ;
- ініціативність і висока соціальна активність;
- емоційна стійкість;
- упевненість у собі;
- досвід і навички організаторської діяльності;
- розумові здібності;
- доброзичливість і емпатія;
- емоційна привабливість тощо.

Лідери «інтелектуального» типу достовірно відрізняються від лідерів «емоційного» типу рівнем інтелекту, успішністю навчання з усіх дисциплін, актуальним психологічним станом, особистісною спрямованістю. Натомість лідери «емоційного» типу відрізняються від лідерів «практичного» типу добре розвиненими комунікативними навичками, підвищеною чутливістю, емоційною виразністю та відвертістю. Таким чином, лідер здійснює найбільший психологічний вплив на групу загалом і окремих її членів, коли виступає в ролі координатора, організатора і стимулятора групових справ.

7.5. Психологічні особливості студентського самоврядування

Сучасний етап розвитку українського суспільства активно впливає на життя студентства, зокрема студентських груп. Студентське самоврядування сприяє формуванню навичок організаційної і виховної роботи, управлінської діяльності, що є важливим для майбутньої професійної діяльності.

Самоврядування - це гнучка динамічна система, яка ґрунтується на поєднанні адміністративних студентських інституцій (старостат, студентський профком, тощо). Органи самоврядування сприяють широкому залученню членів студентського колективу до вирішення питань його життєдіяльності, слугують засобом формування громадянської свідомості, соціальної активності, відповідальності майбутнього керівника. Підвищення ролі студентського самоврядування є відображенням процесу гуманізації і демократизації суспільства та системи вищої освіти.

Функції студентського самоврядування:

- забезпечення результативної діяльності студентів, виконання ними щоденних навчальних завдань із врахуванням їхніх здібностей та інтересів;
- підготовка студентів як майбутніх фахівців до управлінської

діяльності, формування соціальної спрямованості їхньої активності, розвиток організаторських здібностей.

Наявність студентського самоврядування як осередок громадського життя закладу вищої освіти надає студентській молоді не лише можливість реалізувати та удосконалити особистість, а й створює атмосферу взаємодії між студентами, викладачами та адміністративними підрозділами університету.

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте основні риси студентської академічної групи як елемента навчально-виховної системи закладу вищої освіти.
2. Назвіть особливості розвитку особистості студента на різних курсах навчання.
3. Опишіть основні функції студентського самоврядування на прикладі вашого навчального закладу.
4. У чому полягає явище лідерства у студентській групі? Які типи лідерів можна виділити у вашій групі?
5. Які психологічні явища характеризують єдність студентської групи?

7.6. Список літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / С.С. Вітвицька – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

3. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / А. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. / О.Л. Сидоренко. – Харків: Основа, 2000. – 256 с.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. / З.І. Слєпкань – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.

6. Чернілевський Д.В. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посібник. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук. – Вінниця, 2006. – 402 с.

Тема 8. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

8.1. Психологічні основи та напрями формування особистості майбутнього фахівця

Побудова процесу формування особистості зумовлена системою встановлених у психології *закономірностей розвитку особистості*.

Центром структури особистості є її мотиви та потреби. Мотиви відрізняються за змістом, рівнем довільності й усвідомленості, бувають випадковими чи стійкими, домінуючими чи підпорядкованими. Саме домінуючі мотиви є центральним компонентом структури особистості.

Для організації виховання студентів важливим є тип і рівень їх мотиваційної структури. У сформованій особистості ієрархія мотивів має свідомо регульований характер та будується на переконаннях.

Спрямованість особистості студента – це його моральна, етична характеристика, яка виявляється у суспільній поведінці й визначається змістом провідних мотивів. Види спрямованості особистості вирізняють за: змістом (спортивна, наукова, художня); суспільним значенням (позитивна – негативна, соціальна – асоціальна).

В умовах навчання у закладі вищої освіти становлення особистості майбутнього фахівця є багатоаспектним явищем, що визначається певними чинниками: духовна атмосфера сімейного середовища, особливості виховного простору до вступу в університет; організація навчального процесу у закладі вищої освіти.

Упродовж навчання завершується процес професійного самовизначення, що відображається в змісті та структурі «Я-концепції» студента, психічні процеси набувають «професійного характеру», збагачується життєвий і професійний досвід, розвиваються необхідні професійні здібності майбутніх фахівців.

На різних освітньо-кваліфікаційних рівнях й курсах формування особистості студента має свої особливості:

1 курс - вирішуються завдання залучення до студентського життя, його адаптації до нових умов навчання;

2 курс - період активної навчальної та виховної діяльності;

3 курс - розвиток й поглиблення професійних інтересів, становлення особистості майбутнього фахівця;

4 курс - поглиблення професійної самооцінки, усвідомлення успіхів та помилок у професійній діяльності;

освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» характеризується постійним самовдосконаленням особистості для професійної діяльності.

Формування особистості фахівця – його *професіоналізація*, що

виявляється у таких напрямках:

- формування професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця;
- формування професійної «Я»-концепції;
- формування системи професійного досвіду фахівця (його фахових компетенцій) та здатності до самостійного розвитку;
- професіоналізація пізнавальних психічних процесів (професійна пам'ять, професійна уява, професійне мислення).

8.2. Формування професійної спрямованості особистості студента

Особливе значення для професійної діяльності має *спрямованість особистості студента* (інтерес та позитивне відношення до професії, бажання вдосконалювати рівень професійної підготовки, матеріальне і духовне задоволення).

Науковці розрізняють *рівні професійної спрямованості* студентів:

високий рівень професійної спрямованості студентів характерний для студентів, для яких обрана професія є покликанням. Студенти з високим рівнем професійної спрямованості характеризуються високим рівнем активності у навчально-виховному процесі;

середній рівень характеризується захопленістю професією у старших класах, любов'ю до окремих предметів; мають чітко виражену професійну мотивацію (соціальні можливості та можливості кар'єрного росту);

низький рівень – рівень, коли студент, обираючи професію, дослухався до порад родичів або друзів, а майбутня професія приваблює своїми соціальними можливостями.

Професійна спрямованість *формується* шляхом розвитку інтересу до майбутньої діяльності, підвищенням своєї кваліфікації, розвиток переконань щодо престижності професії. Зауважимо, що впродовж навчання у цьому процесі відбуваються зміни: *позитивні зміни* (прагнення фахово виконувати обов'язки, демонструвати себе компетентним фахівцем, бажання досягти успіхів у роботі).

Водночас, зустрічаються випадки *регресу професійної спрямованості* впродовж навчання (вплив несподіваних невдач у навчанні тощо).

Передумови успішного формування професійної спрямованості студентів можна розподілити на внутрішні (позитивні мотиви вибору професії, професійні інтереси й наміри, професійна придатність) та зовнішні (професійну орієнтацію у школі та професійний відбір під час вступу до закладів вищої освіти).

Важливим шляхом формування професійної спрямованості є *активізація професійної самоосвіти і самовиховання*, яка найефективнішою є на старших курсах навчання у закладі вищої освіти.

8.3. Формування «Я-концепції» майбутнього фахівця

Під «Я-концепцією» майбутнього фахівця науковці розуміють складну динамічну систему уявлень студентом про себе як особистість та як суб'єкта навчально-професійної діяльності, що характеризується взаємопов'язаними і взаємозумовленими компонентами:

1) «Образ-Я», що розкриває неповторність самосприйняття через фіксацію студентом певної соціально-рольової позиції і настанов щодо себе (когнітивна складова);

2) «Відношення-Я», що визначається самооцінкою професійних здібностей й особистісних якостей та може викликати певні емоційно-ціннісні переживання (мотиваційна складова);

3) «Вчинок-Я», спрямований на самовиявлення і самопрезентацію власного «Я», або прояв певної захисної дії, коли є загроза цілісності сформованого уявлення про себе (поведінкова складова).

«Я-концепція» забезпечує внутрішню гармонійність особистості, відносну стійкість її поведінки та має велике значення у професійному зростанні студента як фахівця. Студенти розрізняються між собою особливостями своєї «Я-концепції». Виділяють дві великі групи студентів: з розвинутою й недостатньо розвинутою «Я-концепцією»:

Розвинена «Я-концепція» студента характеризується такими рисами:

- висока когнітивна складність «Образу-Я»;
- професійно-рольова ідентифікація («Я - майбутній фахівець»);
- внутрішня цілісність і узгодженість між «Я-реальним», «Я-ідеальним», «Я-дзеркальним»;
- відносна стійкість, стабільність уявлень про себе як особистість та як фахівця;

Студенти з розвинутою «Я-концепцією» відрізняються високою адекватною самооцінкою професійних здібностей, особистісних якостей і наслідків своєї навчально-професійної діяльності; високим рівнем самоповаги та самокритичності; позитивними мотивами у навчально-професійній діяльності.

Професійно-рольова ідентифікація («Я - майбутній фахівець») впливає на поведінкову складову «Я-концепції». Розвинена «Я-концепція» фахівця створює передумови для професійної *самоактуалізації* студента:

- пошук професійного іміджу;
- індивідуальний стиль професійної діяльності;
- визначення професійних перспектив, шляхів їх досягнення, прагнення до гармонійного розвитку творчого потенціалу.

Недостатньо розвинена «Я-концепція» характеризується ознаками:

- занижена самооцінка професійних здібностей і результатів навчально-професійної діяльності;
- низький рівень самоповаги;

- очікування негативного ставлення до себе оточуючих;
- емоційна нестабільність;
- почуття незахищеності.

Формування «Я-концепції» студента варто розглядати в контексті загальних психологічних умов впродовж навчання, а її постійна діагностика робить процес особистісного зростання майбутнього фахівця керованим та результативним.

Перехід професійних цінностей у сферу самосвідомості потребує відношення викладача до студента як до партнера, здійснення обміну професійно-рольовими функціями, забезпечення умов для професійного самоствердження і самовираження майбутнього фахівця.

8.4. Сутність, структура та етапи формування професійної компетентності мабутніх фахівців

У дослідженнях компетентнісного підходу науковці намагаються виділити та систематизувати *ключові, базові, професійні компетенції*.

Сучасні вимоги до підготовки фахівців складаються під впливом ситуації на ринку праці, а також таких процесів, як прискорення темпів розвитку суспільства, інформатизація середовища тощо. Зазначене зумовлюється формуванням таких якостей студента, як ініціативність, інноваційність, мобільність, гнучкість, динамізм і конструктивність.

Майбутній професіонал має володіти новими технологіями і розуміти можливості їх використання, вміти приймати самостійні рішення, адаптуватися в соціальній і майбутній професійній сфері, вирішувати проблеми і працювати в команді, бути готовим до перевантажень, стресових ситуацій і вміти швидко з них виходити, прагнути до самоосвіти. Відзначимо, що орієнтована на компетенції освіта (competence-based education) виникла в 1960-70-х рр. у США. Поняття «компетентність» тлумачилося як заснований на знаннях інтелектуально й особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини. У світовій освітній практиці компетентність виступає як одне з центральних понять, як бажаний і прогнозований результат навчання та професійної підготовки.

Основних тлумачень поняття «компетентність» декілька: 1) сукупність, система знань, умінь і навичок, якостей; 2) інтегрована характеристика якостей особистості; 3) готовність і здатність особистості; 4) показник, критерій ефективності, готовності, якості; 5) якість і рівень засвоєння компетенцій, відповідність компетенції.

Компетентність визначають як володіння компетенціями, сформованість тієї чи іншої компетенції в суб'єкта, тобто наявність у людини сукупності характеристик, що визначають ефективність виконання діяльності. Компетентність передбачає наявність в індивіда внутрішньої

мотивації до якісної професійної діяльності, усвідомлення професійних цінностей і ставлення до своєї професії як до цінності.

Професійно розвиваючись, такий фахівець спроможний створювати інновації у своїй професії (нові методи, прийоми, технології тощо), нести відповідальність за прийняте рішення, визначати цілі, виходячи зі сформованих у нього ціннісних орієнтацій. Поняття «компетенції» нині використовується в освітніх програмах для опису академічних і професійних профілів і кваліфікації фахівця. Спираючись на міжнародні підходи, науковці вважають, що компетентність містить три основні взаємопов'язані елементи: знання й уміння, навички та здібності, поведінку та ставлення до роботи.

Професійна компетентність – це здатність успішно діяти на основі знань, вмінь і досвіду для вирішення професійних завдань, що забезпечує прийняття ефективних рішень у професійній діяльності.

Компетентний фахівець – це особистість, яка творчо вирішує будь-які завдання професійної діяльності, здатна до переоцінки накопиченого досвіду, аналізу своїх можливостей, має високу культуру, володіє рефлексією, гнучкістю, толерантністю.

Компетентність визначається постійним оновленням компетенцій, оволодінням новою інформацією для успішного вирішення професійних завдань; інакше кажучи – це здатність до актуального виконання завдань.

Компетентність відображає стандартизовані кваліфікаційні вимоги до змісту, обсягу та якості професійної освіти, що характеризують достатній рівень підготовленості та гарантують належну якість професійної діяльності випускника. Таким чином, можна зробити висновок про те, що компетентність проявляється в особистісно орієнтованій діяльності й оцінюється за сформованістю у фахівця сукупності якостей і здатностей, адекватних поведінкових реакцій, що проявляються в різноманітних виробничих ситуаціях.

Професійні компетенції передбачають: глибоке розуміння й усвідомлене здійснення конкретного трудового та технологічного процесів; створення, використання, передавання та різноманітні операції з професійно значущою інформацією; прогнозування розвитку технологічних, виробничих, кадрових та інших явищ, завдань і ситуаційтощо.

Професійна компетентність складається з двох основних компонентів: професійно-кваліфікаційного і професійно-особистісного характеру, які забезпечують гармонійний розвиток особистості професіонала, що забезпечує процес становлення особистості, яка, створюючи або вдосконалюючи техніку і технології, усвідомлює відповідальність за свої дії, прогнозує можливі позитивні та негативні ефекти своєї діяльності у фізичному, матеріальному та психологічному аспектах.

На підставі детального аналізу спеціалізованої літератури доречно класифікувати *компетенції* на:

ключові (навчально-пізнавальна, дослідно-пошукова та соціально-психологічна);

загальнопрофесійні/базові (науково-технічні, виробничо-технологічні, проектно-конструкторські, експлуатаційно технологічні та сервісні, інформатичні, експериментально-дослідні);

професійні (володіння необхідними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для вирішення професійних завдань; сформованість соціально-особистісних якостей, що забезпечують ефективну співпрацю з колегами і професійним середовищем; готовність фахівців відповідно до рівня їхньої професійної освіти здійснювати професійні функції на різних рівнях професіоналізму).

Наголосимо на важливості професійно-особистісних компетенціях: прагненням до успіху, лідерства, проявом ініціативи; здатністю до критики і самокритики, самостійністю, самонавчанням та продовженням професійного розвитку; умінням та готовністю працювати в групі, команді, навичками взаємодії з іншими людьми; навичками міжособистісних стосунків та спілкування, зокрема володінням усною та письмовою професійною комунікацією українською мовою та принаймні однією з іноземних мов; готовністю спілкуватися з фахівцями з інших галузей і в міжнародному просторі; життєстійкістю, швидкою адаптацією до нових ситуацій; прийняттям морально-етичних цінностей; спроможністю творчо підходити до справи та вмінням доводити її до кінця; готовністю до постійного навчання та оновлення своїх знань; умінням застосувати абстрактне, системне та економічне мислення; умінням вести діалог; прагненням до товариськості, активності, життєвого оптимізму; усвідомленістю значущості збереження здоров'я; умінням організувати власну діяльність й ефективно розподіляти час; прагненням зайняти гідне місце в суспільстві відповідно до своїх інтересів і можливостей тощо.

Формування професійної компетентності – це складний процес проектування особистості, її якостей. Визначення та формування компетенції у фахівця вимагає: всебічного осмислення сучасних тенденцій професійної діяльності та ринку праці; досконалого розуміння всього спектру функціональних обов'язків відповідної спеціальності (професії) та можливості професійного зростання; враховування думки роботодавців та інших експертів; усвідомлення сутності професійної позиції фахівців певного профілю та деонтологічні засади конкретної професійної діяльності; ґрунтовного вивчення кваліфікаційних рамок, державного стандарту та інших нормативних документів; знання потенційних можливостей трудового, інтелектуального та творчого розвитку контингенту учнів, студентів, які здобувають відповідний фах.

Професійна компетентність формується протягом усього життя людини. Завдання закладу вищої освіти – підготувати висококваліфікованого фахівця в обраній галузі, тобто сформувати на базі загальної освіти професійно значущі для особистості та суспільства якості,

які дозволяють їй найбільш повно реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності.

Подальше нарощення професійної компетентності – це динамічний процес засвоєння та модернізації професійного досвіду, накопичення нових компетенцій, що передбачає безперервний розвиток і самовдосконалення. Формування компетентності, безперечно, пов'язано з оволодінням майбутнім фахівцем способами діяльності в процесі засвоєння різноманітного практичного досвіду. Оскільки опанувати складну професійну діяльність лише за допомогою наслідування, ефективного на перших стадіях навчання, неможливо, майбутній фахівець починає керувати своєю навчально-виробничою діяльністю, інтегруючи всі свої навчальні результати та формуючи власний «ресурсний пакет» – професійний (освітньо-професійний) досвід.

Сучасні вимоги, які ставлять до професійної підготовки майбутніх фахівців передбачають досягнення інтегрованого очікуваного результату освіти, в якості якого розглядається сформованість у випускника сукупності ключових, загальнопрофесійних і професійних компетенцій. Ключові компетенції зумовлюють єдність узагальнених знань і вмінь, універсальних здібностей і готовності до вирішення широкого спектру завдань – від особистісних до соціальних (і певного виду професійних), а загальнопрофесійні та професійні визначаються володінням на необхідному рівні власне професійною діяльністю, здатністю до інновацій у професійній галузі тощо.

Аналіз компетенцій фахівця, визначених європейськими дослідниками у проекті Тьюнінг, метою якого є гармонізація освітніх структур, засвідчує, що багато з них не можуть бути досягнуті у процесі навчання, навіть за програмою підготовки магістра. Тому деякі компетенції доцільно віднести до результатів навчання, які проектуються набуваються безпосередньо в процесі практичної діяльності за фахом.

Науковці виділяють чотири *етапи формування компетенцій* у системі професійної підготовки майбутніх фахівців:

- усвідомлення суті компетентності та потреби її формування;
- активного формування та розвитку компетенцій;
- актуалізації сукупності компетенцій;
- самостійного цілеспрямованого формування та розвитку компетентності.

На першому етапі (як правило, відповідає початку професійної підготовки, адаптації до навчання у закладі вищої освіти) відбувається усвідомлення суті компетентності, її складових, а також виникнення особистісної потреби її формування та розвитку протягом навчання та подальшої професійної діяльності. Характеризується вирішенням суперечності між цілями професійної підготовки та наявними установками і можливостями студентів. Визначальною є ціннісно-мотиваційна діяльність.

Другий етап – початок активного формування та розвитку компетенцій (відповідає, переважно, професійно-теоретичній підготовці) характеризується вирішенням суперечності між роллю, завданнями загальної та професійної інформації, майбутнім соціальним статусом і наявними установками й можливостями студентів. Провідним мотивом їхньої поведінки на цьому етапі є прагнення до успіху в навчанні, яке робить визначальною навчально-пізнавальну діяльність.

Під час *третього етапу* відбувається актуалізація сукупності компетенцій, що узгоджується з різноплановою професійно-практичною підготовкою, що характеризується свідомим подоланням труднощів у застосуванні одержаних знань і вмінь, а також визначенням студента щодо необхідності розвитку особистісних професійно важливих якостей для підвищення рівня компетенцій, що формуються у процесі професійної підготовки. Вирішується суперечність між усвідомленням потреби підвищення рівня компетенцій і невідповідністю до розв'язання складних практичних фахових завдань. Визначальним видом діяльності стає ціннісно-орієнтаційна, безпосередньо пов'язана з пізнавальною.

Четвертий етап - самостійного цілеспрямованого формування та розвитку компетентності - реалізується у ході набуття фахівцем власного досвіду професійної діяльності та поступової трансформації компетенцій, тобто переходу до саморозвитку. Характеризується прагненням креативного застосування сформованої компетентності з метою успішної професійної діяльності в галузі радіотехніки. Цей етап пов'язаний з виникненням нового статусу – самостійного виконання посадових обов'язків під час навчально-виробничої діяльності. Студенти переконуються в необхідності формування та розвитку конкретних компетенцій для успішної реалізації функцій фахівця.

Орієнтація на успіх у професійній діяльності в ситуації високого динамізму виробничих процесів, інформатизації та глобалізації економіки призводить до усвідомлення необхідності постійного професійного зростання. Визначальним видом діяльності студентів на цьому етапі є перетворювальна, яка об'єднує пізнавальну та ціннісно-орієнтаційну. Якісною характеристикою кожного розглянутого етапу є результат – рівень розвитку компетенцій, набутих у процесі підготовки.

Контрольні запитання та завдання:

1. Як ви розумієте поняття «професійна спрямованість» особистості студента?
2. Обґрунтуйте особливості формування особистості студента на різних етапах навчання.
3. Які є рівні професійної спрямованості студента?
4. Охарактеризуйте компоненти «Я-концепції» майбутнього фахівця.
5. Що розуміють під поняттям «компетентність»? Які є різні підходи до розуміння цього поняття?
6. У чому полягає професійна компетентність?

7. Сформулюйте класифікацію компонентів особистості майбутнього професіонала.
8. З власного досвіду навчання у закладі вищої освіти поясніть етапи формування компетентності.

8.5. Список літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / С.С. Вітвицька – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
3. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / А. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. / О.Л. Сидоренко. – Харків: Основа, 2000. – 256 с.
5. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. / З.І. Слепкань – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
6. Чернілевський Д.В. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посібник. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук. – Вінниця, 2006. – 402 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

ТЕМА: ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІКИ.

Мета заняття: засвоїти основні категорії педагогіки; ознайомитись із методологічними основами педагогіки та психології вищої школи.

Основні терміни і поняття: педагогіка; предмет педагогіки; розвиток; виховання та формування особистості; навчання; освіта; методи дослідження.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння основних теоретичних положень.

1. Предмет педагогіки.
2. Методологічні основи педагогіки.
3. Основні етапи розвитку педагогіки.
4. Основні категорії педагогіки.
5. Галузі педагогіки. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

II. Практична частина:

1. Здійснити категорійний аналіз основних понять педагогіки, а саме: “виховання”, “освіта”, “навчання”, “розвиток”.
2. За допомогою практичних та тестових завдань перевірити рівень засвоєння ключових понять теми.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Свою назву педагогіка одержала від грецьких слів “paída – пайдос”- дитина і “gogos- аго”- вести. Прямий переклад слова “пайдагогос” означає “провідник дитини”. Педагогами у Давній Греції називали рабів, які супроводжували до школи дитину свого володаря. Викладав у школі нерідко також раб. За часів розквіту Римської імперії Греція була перетворена на римську колонію. Тому багато давньогрецьких філософів, музикантів, вчених потрапили у полон і їх було вивезено до Риму. Ці раби супроводжували дітей заможних римлян до школи, прислуговували їм, навчали. Їх уперше почали називати педагогами. Так виникла назва професії і утворився термін “педагогіка”. Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку педагогічних знань історична назва науки вступає у протиріччя з сучасним розумінням сутності педагогічних процесів. Тому у світовому педагогічному лексиконі все частіше використовуються нові терміни, а саме: “андрагогіка” (“андрос” – чоловік, “аго” – вести); “антропологіка” (“антропос” – людина, “аго” – вести), а у США взагалі загально визнаною є назва “філософія освіти”.

Будь-яка галузь людського знання виділяється в особливу науку лише тоді, коли більш-менш чітко сформульований предмет її дослідження. Найкоротше, найзагальніше і разом з тим відносно точно визначення сучасної педагогіки можна сформулювати як “наука про

виховання людини”. Проте, щоб глибше зрозуміти що і для чого досліджує сучасна педагогіка, звернемося до історії її становлення як самостійної наукової галузі. Практика виховання з’явилася разом з першими людьми і буде існувати доти, доки існуватиме людство. до праці і суспільного життя. Шляхом виховання молоді старші покоління готують зміну.

В історії розвитку педагогічної науки виділяють три основні етапи її становлення:

I етап, донауковий, тривав до XVII століття і характеризувався накопиченням значного фонду емпіричного матеріалу у вигляді окремих розрізнених педагогічних відомостей, які фіксувались у формі вірувань, правил, вимог, традицій, звичаїв, обрядів, що складають нині основу народної педагогіки; теоретичним осмисленням емпіричного навчально-виховного досвіду у філософських трактатах; виникненням і закріпленням у користуванні ряду педагогічних понять.

II етап, концептуальний, тривав від кінця XVII до початку XX століття і характеризувався створенням окремих теоретичних концепцій виховання й освіти при домінуючій ролі теорії навчання; накопиченням фактичного матеріалу і досвіду педагогічної діяльності, які створили науково-теоретичне підґрунтя для виявлення педагогічних закономірностей та подальшого узагальнення і систематизації педагогічних знань; виділенням та обґрунтуванням провідних компонентів науково-педагогічних знань (принципів, методів, форм організації навчально-виховного процесу). Проте аналіз педагогічної літератури того часу свідчить про відсутність чіткого розмежування сфер діяльності процесів виховання і навчання; ототожнення понять «виховання», «навчання», «освіта»; неможливість цілісної розробки наукових основ педагогіки у контексті рівня розвитку науки того часу.

III етап, системний, триває з початку XX століття і характеризується високим рівнем узагальнення, систематизації та структурування педагогічних емпіричних знань, одержаних у результаті проведення численних педагогічних експериментів; подальшим розвитком категорійного апарату науки; створенням цілісних науково обґрунтованих систем організації навчально-виховного процесу; становленням педагогіки як наукової системи. Протягом багатьох віків процес виховання існував як природний для людського життя і не був предметом спеціального вивчення.

З розвитком виробництва і накопиченням певної бази знань все важливішою ставала потреба у спеціальній підготовці підростаючого покоління до життя. Настали часи, коли освіта почала відігравати досить значну роль у житті людей. Було помічено, що суспільство розвивається стрімкіше або повільніше залежно від того, як у ньому організовано виховання молоді. З’явилася потреба в узагальненні досвіду виховання, у створенні спеціальних навчально-виховних закладів, у підготовці професійних вихователів. Вже у найбільш розвинених країнах Давнього Світу – Китаї, Індії, Єгипті, Греції – були розпочаті спроби узагальнення

досвіду виховання, виділення теоретичних основ цього процесу. Всі знання того періоду про природу, людину, суспільство акумулювалися у філософії. У всеохоплюючій системі знань, якою була філософія тих часів, містяться перші широкі узагальнення з питань педагогічної теорії і практики.

Колискою європейських систем виховання стала давньогрецька філософія. Її представники – Демокрит (460-370 рр. до н.е.), Сократ (469-399 рр. до н.е.), його учень Платон (427-347 рр. до н.е.), Аристотель (384-322 рр. до н.е.) та інші – розробили у своїх працях важливі ідеї і положення щодо виховання людини, формування її особистості. Своєрідним підсумком розвитку грецько-римської педагогічної думки були праці давньоримського філософа і педагога Марка Фабія Квінтіліана (35-96 рр.). Його можна назвати першим “штатним” педагогом, який одержував платню з імператорської казни і навчав юнаків-патриціїв ораторського мистецтва. У своїй книзі “Освіта оратора” Квінтіліан розробив цілу педагогічну систему. Цей твір довгий час залишався провідною книгою з педагогіки і вивчався у всіх риторських школах разом із творами Цицерона. У період Середньовіччя проблеми виховання розроблялися філософами-богословами, педагогічні ідеї яких мали релігійне наповнення.

Протягом дванадцяти століть вигострювалися і закріплювалися принципи догматичного навчання. Не зважаючи на те, що серед діячів церкви було багато високоосвічених для свого часу людей, які створювали педагогічні трактати, педагогічна теорія призупинилася у своєму розвитку.

Епоха Відродження збагатила світ яскравими мислителями, педагогами-гуманістами, громадськими діячами, які відроджували ідеї античних філософів (Еразм Роттердамський, Вікторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Томас Мор, Томмазо Кампанелла). Однак, не зважаючи на інтенсивний розвиток виховної теорії, педагогіка до середини XVII століття залишалася частиною філософської науки. Саме тоді, у 1623 році англійський філософ і природодослідник Френсіс Бекон видав свій трактат “Про гідність та збільшення наук”. У цьому творі він намагався класифікувати існуючі на той час науки і як окрему галузь наукових знань виділив педагогіку під назвою “керівництво читанням”.

Народження педагогіки як окремої самостійної науки пов’язують з ім’ям видатного чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592-1670). Його головна праця “Велика дидактика”, яка була вперше видана в Амстердамі у 1654 році, є однією з перших фундаментальних науково-педагогічних творів. Провідні її положення не втратили свого значення і сьогодні. Запропоновані Я.А. Коменським принципи, форми, методи навчання стали основою подальшого розвитку педагогічної теорії. Становлення педагогіки у наступні періоди характеризувалося розробкою окремих напрямів, ідей, теорій, концепцій виховання і навчання, зокрема: теорії і практики початкового навчання, трудового навчання, розвивального навчання – Й.Г. Песталоцці; теорії “вільного виховання” –

Ж.-Ж. Руссо; концепції виховуючого навчання – Й.Ф. Герbart та інш. Загалом для кінця XIX - початку XX століття характерним явищем став бурхливий розвиток змісту педагогічних знань та поява різноманітних напрямів побудови педагогічних теорій, а саме: а) філософський напрям, представники якого вважали, що педагогічні знання є частиною філософських теорій (філософи Давньої Греції, І.Ф. Герbart, В. Рейн, Г.С. Сковорода, М.О. Бердяєв); б) психологічний, що обґрунтовував питання навчання і виховання з точки зору психології (К.Д. Ушинський, К. Єльницький, П. Мальцев); в) практичний, що характеризувався розвитком курсу практичної педагогіки, який спирався на теоретичні основи і передбачав суворе дотримання систематизованого порядку правил виховання і навчання, а також певних педагогічних вимог (С. Бобровський, А. Маттіас); г) соціальний, прихильники якого розглядали вчення про суспільство і виховання як єдине ціле (П. Наторп); д) експериментальний, прихильники якого вважали головною метою виховання цілеспрямований вплив на особистість, що розвивається (Є.Мейман, А.Нечаєв, М. Монтессорі, С. Френе, В.А. Лай); е) нова педагогіка, представники якої обґрунтовували еволюційний розвиток педагогіки (В. Вахтерєв, С. Френе, С. Русова).

Тривалий час предметом педагогіки визнавалося виховання, як підготовка підростаючого покоління до самостійного життя, при цьому мова йшла про підготовку до життя саме молоді. Однак виховання як суспільне явище виникло і існує як засіб підготовки людини до життя, розвитку у неї необхідних суспільних властивостей і якостей. Таким чином, закономірності виховання, його характер і методичні основи виробляються не в самій виховній діяльності як такій, а зумовлюються закономірностями розвитку і формування людини як істоти соціальної, а також соціальними вимогами до її підготовки. Рівень розвитку сучасного суспільства потребує постійного самовдосконалення людини, неперервної освіти і виховання впродовж всього її життя.

Предмет вивчення педагогіки розвивався і уточнювався протягом всієї історії розвитку педагогічної думки. На сучасному етапі існує декілька підходів до його визначення. Можна виділити щонайменше три з найбільш поширених:

1. предметом вивчення педагогіки є виховання як функція суспільства передавати новим поколінням суспільно-історичний досвід; виховання як спеціально організований процес; виховна діяльність, яка здійснюється у навчально-виховних закладах;
2. предметом вивчення педагогіки визнається дослідження сутності розвитку і формування особистості людини та визначення на цій основі теорії і методики виховання як спеціально організованого педагогічного процесу. Тобто, поряд з процесом виховання до предмету вивчення педагогіки додається дослідження закономірностей розвитку людини;

3. предметом вивчення педагогіки визнається освіта як реальний цілісний процес, цілеспрямовано організований у спеціальних соціальних інститутах (сім'ї, освітніх і культурних закладах). Цей підхід досить поширений в останні роки як у вітчизняній так і у зарубіжній педагогіці.

Разом з тим, предмет педагогіки розширено і на сучасному етапі розвитку науки він вміщує *виховання, освіту і навчання як дітей, молоді, так і дорослої людини*. Отже на сучасному етапі розвитку педагогічних знань ми називаємо педагогікою науку про закономірності, принципи, форми і методи виховання, освіти і навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку.

Основні поняття науки визначаються *предметом дослідження*. Серед всього комплексу понять завжди можна виділити провідні, найзагальніші поняття, навколо яких будується вся система знань науки і які відображають основні найсуттєвіші сторони, властивості і зв'язки педагогічних явищ. Такі поняття називають *категоріями науки*. Категорії пронизують все наукове знання і пов'язують його у цілісну систему. Базовими категоріями педагогіки більшість дослідників називають: виховання, освіту, розвиток, навчання, самовиховання, самоосвіту, саморозвиток, виховні відносини. Значення цих категорій у теоретичній і практичній педагогіці важко переоцінити. Вони: а) цементують все педагогічне знання; б) визнані і використовуються як теоретиками, так і практиками у всьому світі; в) склалися впродовж віків, входили у свідомість і досвід фахівців різних рівнів кваліфікації.

Серед основних педагогічних категорій значну роль відіграє поняття "*виховання*", яке органічно поєднано з процесами навчання, освіти і розвитку. *Виховання* - поняття найбільш загальне та універсальне. Воно, як процес, спрямовується на вироблення певних норм поведінки людини. *Освіта* сприяє формуванню світогляду, що означає набуття певної суми знань з різних галузей науки. Традиційно освіта тлумачиться як складова частина виховання. *Навчання* ж відображає процесуальний бік освіти, у межах якої взаємодіють викладач і студент. Звичайно, виховання, освіта і навчання дуже тісно взаємопов'язані між собою, хоч кожне з них має свою специфіку, свої особливості.

Поняття *методології науки* є достатньо складним і не завжди розуміється однозначно. *Загальною методологією науки називається сукупність вихідних філософських ідей, що лежать в основі дослідження природних чи суспільних явищ і які вирішальним чином впливають на теоретичну інтерпретацію цих явищ*. Методологія педагогіки являє собою систему знань про основи та структуру педагогічної теорії, про підходи до дослідження педагогічних явищ і процесів, про способи одержання знань.

Отже, методологічні основи педагогіки – це той науковий фундамент, з позицій якого пояснюються основні педагогічні явища і

розкриваються їх закономірності. Можна назвати ряд рівнів методології педагогіки, а саме:

1) Філософська методологія (філософія) є найвищим рівнем методології педагогіки, адже сама педагогічна наука народилася у надрах “науки про мудрість”. Тому педагогіка спирається у своїх дослідження на фундаментальні філософські закони, використовує її категорії тощо.

2) Загальнонаукова методологія (досягнення інших людинознавчих наук). Педагогіка використовує загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності, зокрема системний підхід, закони логіки, психологічні закономірності тощо.

3) Конкретно-наукова методологія (досягнення самої педагогічної науки). Сама педагогічна наука накопичила значний фонд знань про сутність основних педагогічних процесів і явищ, які відображені у загальнопедагогічних законах і закономірностях.

4) Дисциплінарна методологія (результати дослідження в окремих галузях педагогічної науки) - закономірності навчання, виховання, розвитку особистості.

5) Методологія міждисциплінарних досліджень. Сюди можна віднести праці класиків педагогіки, котрі як правило досліджували педагогічні явища і процеси не виокремлено, а у їх взаємозв'язку. Тому ці роботи використовуються у різних галузях педагогічної практики.

Педагог-пошуковець, досліджуючи будь-яке педагогічне явище або процес, обов'язково враховує кожний з рівнів методології. Розвиваючись, кожна наука збагачує свою теорію, наповнює її новим змістом. Цей процес стосується і педагогіки. В наш час поняття “педагогіка” охоплює цілу систему педагогічних наук. Структура сучасної педагогіки відображає зв'язки і відносини, що склалися у ході історичного розвитку різних галузей педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики. Сучасна педагогічна наука являє собою коло самостійних наук, серед яких: *історія педагогіки*, яка вивчає розвиток педагогічної думки на різних етапах історичного розвитку суспільства; *загальна педагогіка* – базова наукова дисципліна, яка вивчає загальні закономірності навчання і виховання, розробляє загальні основи навчально-виховного процесу в освітніх закладах (загальні основи, дидактика (теорія навчання), теорія і методика виховання, школознавство).

Щодо поділу педагогічної науки за галузями, то їх нараховується вже близько *двадцяти* і кількість їх може зростати й надалі. Їх умовно можна поділити на *загальні і функціональні*.

До загальнопедагогічних наук відносять: вікову педагогіку (дошкільна педагогіка, педагогіка школи, педагогіка вищої школи тощо); корекційну педагогіку; соціальну педагогіку; етнопедагогіку. До *функціональних педагогічних наук* відносять: професійну педагогіку; галузеву педагогіку; педагогіку підвищення кваліфікації і перекваліфікації фахівців.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

На підставі аналізу наведених понять “виховання”, “навчання”, “розвиток”, поданих різними авторами, необхідно:

1. Виділити основні категорійні ознаки кожного з понять; стосовно поняття «виховання» розглянути його сутність у «широкому» та «вужькому» значенні.
2. Окреслити підходи різних авторів у визначенні кожного з цих понять.
3. Проаналізувати відмінності кожної групи понять.

А. Визначення поняття “виховання”:

- Процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів.
- Цілеспрямоване формування особистості, суть якого полягає у виробленні світогляду, моральних якостей, естетичних ідеалів, та сприяє її фізичному розвитку і підготовці до суспільно-корисної праці.
- Процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, яка забезпечує взаємодію вихователів і вихованців.
- Цілеспрямований і систематичний вплив на розвиток людини з метою підготовки її до виконання конкретних ролей у системі суспільних відносин.
- Систематичний і цілеспрямований вплив вихователя на вихованців з метою формування у них рис і якостей особистості, необхідних суспільству.
- Процес цілеспрямованого керівництва формуванням всебічно розвиненої людини у системі навчально-виховних закладів.

Б. Визначення поняття «освіта»:

- Процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.
- Система знань, умінь і навичок, здобутих людиною у навчальних закладах у процесі навчання; загальний рівень знань, культури у суспільстві.
- Такий бік виховання, котрий полягає в оволодінні системою наукових та культурних цінностей, накопичених людством.
- Цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином визначених державою освітніх рівнів.
- Єдиний процес фізичного і духовного формування особистості, процес соціалізації, що свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично обумовлені, більш-менш чітко зафіксовані у

суспільній свідомості соціальні еталони (спартанський воїн, добродійний християнин..., гармонійно розвинена особистість).

В. Визначення поняття “навчання”:

- Цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності викладача (викладання) і пізнавально-навчальної діяльності студентів (учіння), спрямований на досягнення навчально-виховних завдань.
- Процес двосторонньої діяльності викладача і студентів спрямований на передачу і засвоєння знань студентами.
- Цілеспрямований процес взаємодії між викладачем і студентами з метою їхнього розвитку, освіти та виховання.
- Цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини.
- Особлива спільна соціальна діяльність з прискореної передачі молодому поколінню і засвоєння ним шляхом організованої пізнавальної і практичної діяльності накопиченого соціального досвіду.

Г. Визначення поняття “розвиток”:

- Процес формування психічних якостей і властивостей особистості, що дозволяють пізнавати оточуючий світ.
- Процес формування особистості як соціальної якості індивіда на основі його соціалізації і виховання.
- Процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих соціальних і природних чинників.

Питання для самоконтролю

1. У чому різниця між об'єктом і предметом педагогіки? Як вона відображається у визначеннях основних педагогічних категорій?
2. Чому виховання розглядають як соціально-історичне явище?
3. У чому сутність педагогіки як науки і мистецтва?
4. Яке значення мають зв'язки педагогіки з іншими науками про людину для розробки теорії виховання і в чому полягають ці зв'язки?
5. Проаналізуйте сутність педагогічних категорій “виховання”, “навчання”, “розвиток”.

Тестові завдання

1. Цілеспрямований процес взаємодії викладача і студентів, у ході якого відбувається засвоєння знань, умінь і навичок:
 - а) виховання;
 - б) освіта;
 - в) розвиток;
 - г) навчання.
2. Ряд внутрішньо пов'язаних, послідовних і прогресивних змін, що характеризують рух людини від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності:
 - а) виховання;

- б) освіта;
 - в) розвиток;
 - г) навчання.
3. Процес цілеспрямованого формування особистості:
- а) виховання;
 - б) освіта;
 - в) розвиток;
 - г) навчання.
4. Процес і результат засвоєння людиною знань, умінь і навичок та пов'язаних з ними практичних і пізнавальних способів діяльності:
- а) виховання;
 - б) освіта;
 - в) розвиток;
 - г) навчання.
5. Цілеспрямований процес взаємодії викладача і студентів, у ході якого здійснюється освіта людини:
- а) виховання;
 - б) освіта;
 - в) розвиток;
 - г) навчання.
6. Педагогіка пов'язана з науками, які становлять її засадницькі основи:
- а) анатомія, фізіологія людини та психологія;
 - б) філософія та природничі науки;
 - в) історія, філософія, медицина;
 - г) анатомія, фізіологія людини, історія, філософія.
7. Джерельною базою загальної педагогіки як науки є:
- а) дослідження в галузі анатомії, фізіології;
 - б) погляди філософів Стародавнього світу;
 - в) народна педагогіка, дослідження в галузі анатомії, фізіології, психологія;
 - г) народна педагогіка, наукова педагогіка, досвід педагогів-новаторів.
8. Педагогіка вищої школи – це:
- а) частина філософії;
 - б) комплекс теоретичних і прикладних наук про процеси виховання, навчання, освіти;
 - в) наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як фахівців;
 - г) наука про управління у сфері вищої освіти.
9. Об'єктом педагогіки вищої школи є:
- а) педагогічна система вищої школи;
 - б) система вищої освіти і педагогічні процеси в ній;
 - в) система народної освіти і педагогічні процеси в системі вищої школи;
 - г) теоретичні основи навчального процесу у вищій школі.

10. Яку функцію виконує педагогіка вищої школи при розробці нових технологій та втілення результатів дослідження:
- а) проєктивно-конструктивну;
 - б) прогностичну;
 - в) аналітичну;
 - г) теоретичну.
11. Яку функцію виконує педагогіка вищої школи при теоретичному вивченні, описі, аналізі педагогічних явищ і процесів причинно-наслідкових зв'язків?
- а) прогностичну;
 - б) аналітичну;
 - в) проєктивно-конструктивну;
 - г) теоретичну.
12. Функція педагогіки вищої школи, яка має на меті забезпечення наукового обґрунтування цілепокладання, планування і організації педагогічного процесу та керівництва ним це:
- а) прогностична;
 - б) аналітична;
 - в) проєктивно-конструктивна;
 - г) теоретична.
13. Метою педагогіки вищої школи є:
- а) дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання учнів;
 - б) дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання студентів і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста;
 - в) спрямованість на формування компетентного викладача, який володіє методологією педагогічної науки;
 - г) дослідження особливостей навчання та виховання людей похилого віку.
14. Розкриття педагогічних закономірностей формування студентів як майбутніх фахівців – це:
- а) мета педагогіки вищої школи;
 - б) завдання педагогіки вищої школи;
 - в) функція педагогіки вищої школи;
 - г) принцип педагогіки вищої школи;
 - д) закономірність педагогіки вищої школи.
15. Одна з педагогічних наук, що займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих людей – це:
- а) агогіка
 - б) герогогіка
 - в) андрагогіка
 - г) віктимологія.

Завдання для самостійної роботи

1. Із джерел української народної педагогіки (прислів'я, казки, легенди, звичаї, обряди) випишіть 4-5 цікавих прикладів, які свідчать про мудрість народу у справі виховання.
2. З літературних джерел, в яких систематизовані висловлювання мудрих людей, випишіть 5-6 міркувань про місце і роль педагогічної науки у вихованні.
3. Проаналізуйте роки свого навчання у закладі вищої освіти й означте чинники, які позитивно впливають на процес професійного становлення. Ознайомтесь із історією університету, в якому ви навчаєтесь.
4. У чому полягає відмінність між екстенсивним та інтенсивним підходами до організації навчального процесу у закладі вищої освіти?

Список літератури

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
3. Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми / За заг. ред. А.Й.Капської. – К.: ІЗМН. – 2001. – 192 с.
4. Крилов Н.Б. Формування культури майбутнього спеціаліста. – М.,2000. – 142с.
5. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України, протокол від 06.02.2020 р., № 7. URL: <https://law.chnu.edu.ua/metodychni-rekomendatsii-shchodorozroblennia-standartiv-vo/>
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 498 с.
7. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи. Практикум.- К.: Каравелла , 2008. – 336 с.
8. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти від 11.07.2019. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

ТЕМА: СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.

Мета заняття: дослідити основні закономірності процесу навчання.

План заняття

1. Особливості організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.
2. Сучасні освітні парадигми (технократична, гуманістична) та їх порівняльний аналіз.
3. Основні напрямки підвищення ефективності процесу навчання.
4. Сучасні концепції процесу навчання.
5. Методи науково-педагогічного дослідження.

Питання для актуалізації вивчення теми

1. Проаналізуйте свій досвід самостійної роботи з науковими джерелами і розмежуйте власні уміння, якими оволоділи, і такі, які ще не стали вашим надбанням.
2. Сформулюйте основні чинники адаптації студентів до навчальної діяльності у закладах вищої освіти.
3. Порівняйте ефективність конспектування літературного джерела і його ксерокопіювання.
4. У чому, на вашу думку, має проявлятися техніка конспектування наукової літератури?
5. Назвіть наукові засади систематизації і зберігання матеріалів, опрацювання наукової літератури.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Реалізація поставленої мети і розв'язання завдань вищої освіти відбувається у закладах вищої освіти України через педагогічний процес, організований відповідним чином.

Педагогічний процес як центральна категорія педагогіки має чимало визначень. Наприклад:

* цілеспрямована, мотивована, доцільно організована та змістовно насичена система взаємодії суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу щодо підготовки студентів до професійної діяльності й суспільного життя (В.Л. Ортинський);

* розвивальна взаємодія вихователів і вихованців, спрямовану на досягнення визначеної мети формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості (І. В. Зайченко).

Педагогічний процес досягає цілісності завдяки органічній єдності процесів навчання, виховання, розвитку й професійної підготовки. У педагогічній літературі попередніх років використовувалося поняття «навчально-виховний процес». Але, на думку багатьох дослідників, це поняття дещо звужене й неповне; воно не відображає складнощів і

труднощів самого процесу і, перш за все, його найважливіших ознак – цілісності й загальності. Забезпечення навчання, виховання й розвитку на основі цілісності й загальності є сутністю педагогічного процесу. В інших же випадках терміни «навчально-виховний процес» і «педагогічний процес» є тотожними.

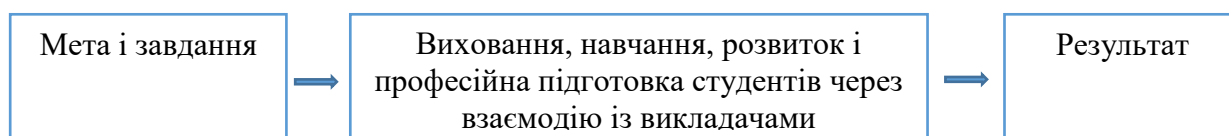
Педагогічний процес у закладі вищої освіти – це система, в якій органічно поєднані процеси формування, розвитку, виховання й навчання студентів з усіма умовами, формами, методами їх функціонування.

Структурними компонентами педагогічного процесу є: *мета і завдання педагогічного процесу, викладачі і студенти, зміст (виховання, навчання, розвиток, професійна підготовка), організаційна структура, педагогічна діяльність і результат.*

Оскільки ці компоненти педагогічного процесу матеріалізуються шляхом активної взаємодії найважливіших учасників педагогічного процесу – студентів і викладачів в певних конкретних умовах, то виділяють ще такі компоненти педагогічного процесу, що цементують систему, як цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний (Зайченко І.В.).

Цільовий компонент містить у собі всю різноманітність мети і завдань педагогічної діяльності: від генеральної мети – формування гармонійно розвиненої особистості – до конкретних завдань формування окремих якостей чи їх елементів.

Рис. Структура педагогічного процесу в закладах вищої освіти

Змістовий компонент відображає сутність того, що реалізується в процесі досягнення як загальної мети, так і кожного завдання зокрема.

Діяльнісний компонент передбачає взаємодію викладачів і студентів, їх співробітництво, організацію й управління процесом. У науково-педагогічній літературі цей компонент називають ще організаційним або організаційно-управлінським.

Результативний компонент процесу відображає ефективність його функціонування, характеризує досягнуті здобутки у відповідності з визначеною метою і завданнями.

На думку вченого, між компонентами педагогічного процесу виділяють певні зв'язки – *інформаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні, управління та самоврядування, причинно-наслідкові*, які виявляють історичні тенденції, традиції в навчанні й вихованні, забезпечують певну наступність і послідовність при плануванні й реалізації нових педагогічних процесів.

Педагогічний процес характеризується також *рівнем* організації, управління, продуктивності, технологічності, економності, виділення якого сприяє обґрунтуванню критеріїв, які дозволяють не лише якісно, а й кількісно оцінювати досягнуті рівні. Визначальними характеристиками педагогічного процесу є *час, цілісність, загальність, єдність*. Саме час є універсальним критерієм оцінки ефективності і якості здійснюваного процесу.

Кожний з найважливіших процесів (навчання, виховання, розвиток) виконує в цілісному педагогічному процесі й інші функції: виховання здійснює не лише виховну, а розвивальну й освітню функцію, а навчання неможливе без виховання й розвитку. Ця діалектика взаємозв'язків впливає на мету, завдання, зміст, форми і методи реалізації органічно неперервних процесів, при аналізі яких доводиться виокремлювати домінуючі характеристики. Так, у змісті освіти переважає формування наукових знань, засвоєння понять, законів, принципів, що здійснює значний вплив і на розвиток, і на виховання особистості. У змісті виховання переважає формування переконань, норм, правил, ідеалів, ціннісних орієнтацій, мотивів тощо, разом з тим, формуються й уявлення, знання, уміння. Отже, обидва процеси спрямовані на досягнення головної мети – формування гармонійно розвиненої особистості, але кожен з них сприяє досягненню цієї мети властивими саме йому засобами.

Специфіка процесів достатньо виразно виявляється у *виборі форм і методів досягнення мети*. Розрізняють і єдині в суті своїй методи (шляхи) досягнення мети: якщо в процесі навчання використовують переважно способи впливу на інтелектуальну сферу, то в процесі виховання, не заперечуючи й не відкидаючи їх, – на мотиваційну й дієво-емоційну сферу.

Має місце специфіка й у методах *контролю і самоконтролю*, що використовуються в навчанні й вихованні. У процесі навчання обов'язково використовується усний контроль, письмові роботи, заліки, екзамени. Контроль за результатами виховання менш регламентований. Інформацію викладачі отримують тут шляхом спостереження за діяльністю і поведінкою студентів, громадською думкою, обсягом виконання програми, виховання і самовиховання тощо.

На сучасному етапі в межах єдиної педагогіки вищої школи розвивається два напрями: *університетський (академічний) і післядипломний*. Перший передбачає організацію педагогічного процесу зі студентами та надання їм базової і повної вищої освіти. Другий – роботу зі слухачами, які вже мають вищу освіту з метою надання їм другої вищої освіти або перепідготовки, підготовку через аспірантуру і докторантуру фахівців вищої кваліфікації (докторів філософії та докторів наук) та курсове підвищення кваліфікації. Педагогіка вищої школи враховує також і ті обставини, що певні особливості існують у підготовці і післядипломній освіті фахівців для різних галузей економіки і освіти.

Основні завдання педагогічного процесу у закладах вищої освіти:

- підготовка молодих громадян до суспільно корисної діяльності;
- цілеспрямоване формування особистості громадянина, відданого своєму народові, який має високі моральні й громадянські якості;
- озброєння студентів такою системою професійних знань, навичок і вмінь, які б забезпечили ефективну практичну діяльність у певній галузі;
- забезпечення цілеспрямованого розвитку духовних сил, інтелектуальних, фізичних і моральних якостей кожного студента.

Завдання педагогічного процесу визначають взаємозалежну й взаємозумовлену діяльність суб'єктів та об'єктів цієї складної системи.

Суб'єкти педагогічного процесу – ті, хто допомагає студентам оволодівати знаннями, навичками і вміннями, – тобто викладачі.

Об'єкти педагогічного процесу – ті, хто засвоює досвід, знання, навички і вміння, – тобто студенти.

Водночас у педагогічному процесі виявляється єдність зовнішніх впливів і впливів, які наявні в процесі взаємодії суб'єктів та об'єктів. До його складу входять не тільки зовнішні освітні, виховні й розвивальні взаємодії, а й процеси духовного й професійного росту, нагромадження, самовдосконалення таких якостей людей, як освіченість, вихованість, розвиненість, стійкість, дисциплінованість, старанність тощо. Специфіка об'єктів педагогічного процесу в тому, що вони – насамперед особистості з власними поглядами, сильними й слабкими рисами. Виховання у взаємодії з навчанням і розвитком має формувати студента як громадянина, патріота, який володіє високим рівнем національної свідомості, гідності й гордості, має високорозвинуті морально-психічні якості, необхідні для самовідданого виконання громадянського обов'язку перед суспільством. Розв'язанню цих завдань відповідає зміст виховання студентів, який містить такі складові: *національно-патріотичне, громадянське, трудове, моральне, правове, естетичне, екологічне й фізичне виховання.*

Результатом функціонування педагогічного процесу як системи загалом є: знання, навички, вміння, компетенції і готовність людини до суспільно корисної діяльності, а також професійні, громадянські, морально-психічні й фізичні якості.

Закономірності і принципи педагогічного процесу

Принципи педагогічного процесу – це система основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно розв'язувати проблеми всебічного розвитку особистості: суспільно-ціннісної цільової спрямованості, відповідність вимогам сучасного суспільства, єдність з іншими природними та суспільними процесами, комплексності різних видів діяльності, колективного характеру виховання та навчання, єдності вимог та поваги до особистості, принцип поєднання педагогічного керівництва з організацією спільної діяльності, принцип естетизації студентського життя, свідомості, активності, самодіяльності, креативності студентів у педагогічному процесі, науковості та принцип цілеспрямованості педагогічного процесу.

Найважливішими етапами педагогічного процесу є: *підготовчий, основний, підсумковий*.

Одним із найважливіших напрямів підвищення якості та ефективності навчання й виховання є інтенсифікація педагогічного процесу. Вона відбувається на основі правильного поєднання традиційних та інноваційних підходів і впровадження нових технічних засобів, технологій, методик тощо.

Зміст освіти в цілому має сприяти розв'язанню генерального завдання – формуванню гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Коли йдеться про зміст освіти, який лежить в основі професійної підготовки, то мається на увазі, що він орієнтований на формування професійної і загальної культури фахівців у широкому розумінні.

Методи науково-педагогічних досліджень – це упорядкована сукупність прийомів, способів вивчення педагогічного процесу з метою досягнення певної наукової мети.

Загальнотеоретичні: абстракція і конкретизація; аналіз і синтез; порівняння; протиставлення; індукція і дедукція

Математичні: ранжування; шкалювання; кореляція.

Соціально-психологічні: соціометрія; тестування; тренінг.

Соціологічні: анкетування; інтерв'ювання; експертні опитування; рейтинг.

Запитання та завдання для обговорення

1. Розкрийте мету вищої освіти.
2. У чому полягає сутність педагогічного процесу у закладах вищої освіти?
3. Чим досягається цілісність педагогічного процесу?
4. Охарактеризуйте структурні компоненти системи, в якій здійснюється педагогічний процес.
5. Які напрями існують в межах педагогіки вищої школи і які їх особливості?
6. Розкрийте науково – педагогічні засади різних моделей освіти.
7. Які найважливіші закономірності педагогічного процесу?
8. Якими принципами регулюється педагогічний процес?
9. Розкрийте сутність етапів педагогічного процесу.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Самостійно опрацювати навчальний матеріал на тему «Логіка науково-педагогічного дослідження» з навчального посібника (Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Михайло Миколайович Фіцула. – [2-ге вид., випр., доп.]. – К. : Академвидав, 2007. – С. 37–38) за планом:
 - складові педагогічного дослідження;
 - послідовність етапів організації та проведення педагогічного

дослідження.

2. Сформулюйте завдання та визначте можливі методи дослідження з теми «Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів». Оформіть результати вашої роботи у вигляді таблиці:

№	Завдання дослідження	Методи дослідження
1.	Вивчити рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів.	
2.	Спроекувати модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів університету.	

3. Побудуйте рейтингову шкалу труднощів, які виникають під час адаптації першокурсників у закладах вищої школи (за С.С.Вітвицькою). Від найбільших (1) до найменших(9) на ваш погляд:

- негативні переживання, пов'язані з виходом учорашніх учнів з шкільних колективів з їх моральною допомогою і моральною підтримкою;	
- невизначеністю мотивації вибору професії	
- недостатня психологічна підготовка до неї	
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки та діяльності	
- відсутність повсякденного контролю педагогів	
- пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах	
- налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до умов гуртожитку	
- відсутність навичок самостійної роботи	
- невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, каталогами, довідниками, показниками.	

Тестові завдання

1. ... - педагогічний процес у закладах вищої освіти.
- Предмет педагогіки вищої професійної освіти;
 - Об'єкт педагогіки вищої професійної освіти
 - Освіта як процес;
 - Навчання.
2. ... – процес навчання, виховання студентів, взаємодії між учасниками педагогічного процесу.
- Предмет педагогіки медико освіти;
 - Об'єкт педагогіки медико-фармацевтичної освіти;
 - Освіта як процес;
 - Навчання.

3. ... – активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності суб'єктів та об'єктів навчання та виховання.

- а) Освіта як процес;
- б) Навчально-виховний процес;
- в) Навчання;
- г) Виховання.

4. ... – це керівництво набуттям студентами знань, засвоєнням ними певних поглядів,

виробленням компетенцій, формуванням потреб, інтересів, мотивів.

- а) Навчально-виховний процес;
- б) Навчання;
- в) Виховання;
- г) Розвиток.

5. Яка модель освіти передбачає персональний характер навчання, створення умов для саморозвитку особистості:

- а) розвивального навчання;
- б) феноменологічна;
- в) традиційна;
- г) самоосвіта.

6. Навчання, провідним принципом якого є наскрізна професійна спрямованість, називається:

- а) фаховим;
- б) контекстним;
- в) компетентнісним;
- г) практичним.

7. Психологічне відчуття утруднень у розв'язанні поставлених завдань це:

- а) проблемна ситуація;
- б) невпевненість у собі;
- в) рушійна сила;
- г) спонукальний мотив.

8. Оптимально ефективний шлях мисленневої діяльності студента від наявного рівня знань, умінь, навичок та інтелектуального розвитку до очікуваного, прогнозованого це:

- а) логіка навчального процесу;
- б) процес пізнання;
- в) розвиток особистості студента;
- г) навчання.

9. Мотиви, які пов'язані з впливом на свідомість тих, хто навчається, певних чинників - вимог батьків, порад оточуючих, прикладів викладачів, членів первинного колективу це:

- а) пізнавальні мотиви;
- б) спонукальні мотиви;
- в) меркантильні мотиви;
- г) соціальні мотиви.

10. Традиційний принцип дидактики вищої школи, що впливає із сутності навчання і його завдань: на певному етапі навчання студент має засвоїти визначену суму знань, оволодіти вміннями й навичками, які є передумовою подальшого просування у навчальній діяльності і базою для формування наукового світогляду це принцип:

- а) свідомості навчання;
- б) систематичності й послідовності;
- в) науковості;
- г) ґрунтовності.

11. Спосіб пізнавальної діяльності студентів, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, уміннями і навичками та вироблення світоглядних переконань на заняттях і в процесі самостійної роботи – це ...

- а) метод навчання;
- б) проблемний тип навчання;
- в) метод учіння;
- г) самоосвіта.

12. Як називається форма організації навчання, яка являє собою логічно завершений, науково обґрунтований, систематизований виклад певного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною?

- а) інструктаж;
- б) модульна технологія навчання;
- в) навчальна лекція.
- г) розповідь.

13. Як називається форма організації навчання, за якої викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформованих завдань?

- а) лабораторне заняття;
- б) семінарське заняття;
- в) практичне заняття;
- г) самостійна робота.

14. Як називається форма організації навчання, яка передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення:

- а) лабораторне заняття;
- б) науково-дослідне завдання;
- в) семінарське заняття;
- г) самостійна робота.

15. Принцип, що враховує рівень м'єливостей студентів та запобігає їхнім інтелектуальним, фізичним, психологічним та моральним перевантаженням:

- а) принцип наочності;

- б) принцип доступності;
- в) принцип науковості;
- г) принцип естетизації студентського життя.

Список літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання / А. М. Алексюк. – К. : Вища шк., 1997. – 168 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я. Я. Болюбаш. – К., 1997. – 63 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підр. за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 384 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка / І. В. Зайченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17000308/pedagogika/pedagogika_-_zaychenko_ib.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
6. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи : посіб. для магістрів / Л. В. Кнодель. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 136 с.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
8. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/00000000/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_-_ortinskiy_vl.
9. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд. Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
10. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слепкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1613030534943/pedagogika/pedagogika_-_fitsula_mm.
12. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 352 с/

Практичне заняття № 3

ТЕМА: ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ.

Мета заняття: ознайомити студентів з основними категоріями дидактики вищої школи; особливостями організації педагогічного процесу та шляхами його удосконалення, різноманітністю педагогічних технологій.

Основні поняття: дидактика, категорії дидактики, закономірності, принципи, зміст, форми та методи навчання, ділова гра, технологія, освітня технологія, педагогічна технологія, комп'ютерна технологія, технологія дистанційного навчання.

План заняття

1. Методи та форми організації навчального процесу у вищій школі.
2. Сучасні системи навчання у закладі вищої освіти.
3. Сутність та класифікація педагогічних технологій.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Методи організації навчального процесу у вищій школі

Методи навчання (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані способи взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності викладача та студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії викладача й студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів.

Засоби навчання – це різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби).

У дидактиці існують такі **класифікації методів навчання**:

- за джерелами передачі й характером сприйняття інформації: словесні, наочні та практичні (Е. Галант, С. Петровський);
- за основними дидактичними завданнями, які необхідно вирішувати на конкретному етапі навчання: методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування отриманих знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);
- за характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі (І. Лернер, М. Скаткін);
- на основі внутрішнього логічного шляху засвоєння знань: індуктивний, дедуктивний, аналітичний, синтетичний, порівняння, узагальнення, конкретизації і виділення головного.

Відомий дослідник Ю.К. Бабанський виокремлює групи методів навчання, в основу яких покладено:

- *організацію та здійснення навчально-пізнавальної діяльності* (пояснення, інструктаж, розповідь, бесіда, робота з підручником, ілюстрування, самостійне спостереження, вправи, лабораторні, практичні і дослідні роботи);

- *стимулювання і мотивацію навчально-пізнавальної діяльності* (навчальна дискусія, пізнавальні ігри, створення ситуації інтересу і новизни у процесі викладання, опора на життєвий досвід студента, стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні);

- *контроль і самоконтроль навчально-пізнавальної діяльності* (усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований, самоконтроль і самооцінка у навчанні).

Така класифікація теж недосконала, оскільки в практиці навчання метод застосовують не ізольовано, а в певному взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими методами і прийомами. Проте вона найпосплідовніша й найзручніша.

Найбільш прийнятною і зрозумілою, на думку А.І. Кузьмінського, є традиційна класифікація методів навчання, яка базується на зовнішніх і внутрішніх чинниках процесу пізнання об'єктивної реальності та має у своїй основі логічно вмотивовані підходи: *за джерелами отримання знань, особливостями логіко-мисленнєвої діяльності, рівнем розумової активності.*

Форми організації навчання у вищій школі

Форми організації процесу навчання розкривають через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання дидактичних завдань. Вони виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. У них реалізується зміст освіти, освітні технології, стилі, методи й засоби навчання.

Форма організації навчання – певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання. Форми організації навчання мають упорядкувати навчальний процес. Їхньою провідною ознакою для класифікації є дидактичні цілі.

Навчальні заняття	Практична підготовка	Самостійна робота	Контрольні заходи
лекція; семінар; лабораторне заняття; практичне заняття; індивідуальне заняття;	навчальна практика, технологічна практика, переддипломна практика тощо	робота з друкованими джерелами; самостійне вивчення певного матеріалу; участь у роботі гуртків; експериментально-дослідницька робота;	іспити/заліки; модульний контроль; контрольні роботи; контрольна перевірка оволодіння

навчальна конференція; консультація; навчальна гра		самостійний перегляд телепередач; тематичних кінофільмів, прослуховування радіопередач.	професійними знаннями, навичками і компетенціями з різних предметів; вирішення кваліфікацій-них завдань; захист курсових і дипломних робіт
--	--	---	---

Провідною формою навчання у закладі вищої освіти є **лекція** – інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу. За призначенням лекції поділяють на *вступні, тематичні, оглядові, заключні*. За своєю суттю лекція вимагає від викладача урахування інтересів, настроїв та поінформованості студентів.

Основна мета лекції – надати систематизовані знання з певної навчальної дисципліни, зосередити увагу студентів на складних та ключових питаннях навчального матеріалу. В університетах лекцію розглядають як метод та одночасно як форму професійної підготовки майбутніх фахівців. Лекція є ефективною в умовах, коли у студентів є певний досвід навчально-пізнавальної діяльності, сформовані необхідні навички, і перш за все вміння самостійного набуття знань. На лекції у студентів формується певний погляд на науковий матеріал, наукові переконання та професійні вміння.

У закладах вищої освіти використовують й інші організаційні форми навчання: *семінар, лабораторну роботу, конференцію, самостійну навчальну роботу студентів, виробничу практику, стажування тощо*.

Семінар. Відмінність від інших форм у тому, що семінар орієнтує студентів на виявлення більшої самостійності у навчально-пізнавальній діяльності. Семінар має дидактичні цілі: поглиблення, систематизація; закріплення знань, перетворення їх на переконання; перевірка знань; прищеплювання навичок і умінь самостійної роботи з книгою: розвиток культури мовлення, формування вміння аргументовано обстоювати свої погляди, відповідати на запитання, слухати інших, формулювати запитання. Залежно від способу проведення виокремлюють: семінар-бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут, семінар-прес-конференція тощо.

Навчальна конференція є організаційною формою навчання, яка забезпечує педагогічну взаємодію викладача і студентів, що спрямована на розширення, закріплення та вдосконалення знань студентів.

Мета **консультації** – аналіз навчального матеріалу, що його недостатньо засвоїли студенти. Основні дидактичні цілі консультацій:

ліквідація прогалин у знаннях тих, кого навчають, надання їм допомоги в самостійній роботі. Розрізняють індивідуальні й групові консультації.

У процесі навчання використовують *ігрові методи*, які розглядають як довільну, внутрішньо мотивовану діяльність, що передбачає гнучкість у розв'язанні питання про те, як використовувати той чи інший предмет, звертаючись до свого минулого, орієнтуючи себе до сьогодення й прогнозу майбутнього. Ділові ігри – найскладніша форма ігрових занять, під час яких імітують колективну професійну діяльність. Ділові ігри мають значні дидактичні можливості, оскільки забезпечують закріплення й комплексне застосування знань, здобутих під час вивчення різних дисциплін; формування чіткого уявлення про професійну діяльність в обраній спеціальності; розвиток навичок ефективного управління реальними процесами, зокрема за допомогою сучасних математичних методів і технічних засобів. Професійні ігри призначені для розвитку творчого мислення, формування практичних навичок та вмій, вироблення індивідуального стилю спілкування й поведінки під час колективного розв'язання завдань.

Лабораторне заняття – форма організації навчання, яку проводять за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника. Основні дидактичні цілі лабораторних робіт – експериментальне підтвердження вивчених теоретичних положень; експериментальна перевірка формул, розрахунків; ознайомлення з методикою проведення експериментів, досліджень тощо. Під час роботи у студентів формуються вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати, робити висновки та узагальнення, самостійно проводити дослідження, користуватися різними прийомами вимірів, оформлювати результати у вигляді таблиць, схем, графіків тощо. Водночас у них формуються професійні вміння і навички користуватися приладами, апаратурою, системами та іншими технічними засобами у проведенні дослідів.

Практичне заняття – форма організації навчального процесу, під час якої за завданням і під керівництвом науково-педагогічного працівника студенти виконують практичну аудиторну чи позааудиторну роботу з будь-якого предмета. Особливо значну роль практичні заняття мають відіграти у вивченні спеціальних предметів, зміст яких спрямовано на формування професійних умінь. Основна дидактична мета практичного заняття – закріплення й деталізація наукових знань, формування навичок, умінь та компетенцій.

Індивідуальні заняття є важливою формою організації навчального процесу. Вони передбачають створення умов для реалізації творчих можливостей студентів.

Практична підготовка студентів є важливим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня і має на меті набуття професійних навичок та вмій. Практична підготовка студентів здійснюється на підприємствах і організаціях різних галузей господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури та мистецтва,

торгівлі і державного управління. Програма та терміни її проведення визначаються навчальним планом.

До самостійної роботи належить робота з друкованими джерелами (підручниками, посібниками, інструкціями, рекомендаціями), самостійне вивчення матеріалу, участь у роботі гуртків, експериментально-дослідницька робота, перегляд тематичних відеоматеріалів, прослуховування радіопередач та ін. Мета самостійної роботи студентів – самостійне вивчення, закріплення й поглиблення раніше здобутих і нових знань, набування практичних навичок і умінь.

До організаційних форм **контрольних заходів** належать: іспити та заліки, модульний контроль, контрольні роботи, контрольна перевірка оволодіння професійними знаннями, навичками, вміннями та навичками з навчальної дисципліни, виконання кваліфікаційних завдань, захист курсових і дипломних робіт тощо.

Сучасні технології навчання у закладах вищої освіти

Термін «технологія» походить від грецьких слів «*techne*» – мистецтво, майстерність, вміння, і «*logos*» – вчення, наука. Технологія передбачає мистецтво володіння процесом, певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментарію та алгоритму дій).

Поняття технології відображає спрямованість досліджень (у тому числі і педагогічних) на радикальне вдосконалення діяльності людини, підвищення її результативності, інструментальності та технічності. Технології в галузі навчання і виховання принципово відрізняються від промислових технологій.

Освітні технології характеризують загальну стратегію розвитку освіти і освітнього середовища (єдиного освітнього простору). Основне їх призначення – прогнозування розвитку освітніх систем, їх проектування, планування та визначення факторів, які відповідають освітнім цілям. Науковці розглядають освітні технології як **особливий різновид** соціальних технологій як системи певних прийомів і методик, об'єднаних метою, пов'язаних між собою завданнями, змістом, формами і методами організації навчально-виховного процесу.

Наразі нараховують понад 300 визначень поняття «педагогічна технологія». Найбільш повне визначення сутності педагогічної технології запропонувала С.О. Сисоєва, яка розглядає її як створену адекватно до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтовану навчально-виховну систему соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку, яка внаслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога.

У вищій школі протягом століть традиційно домінувала спочатку лекційна, а потім лекційно-практична методика навчання. Швидко

зростання об'ємів інформації, потребує швидкого оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання, подовження термінів навчання, утвердження принципу неперервності освіти впродовж усього життя, всебічної технологізації освітнього процесу. Якщо у традиційному навчанні увага акцентувалася на запам'ятовуванні і відтворенні інформації, то у нових умовах виникла потреба розвитку творчого (продуктивного) мислення студентів, формування його комунікативних умінь та практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна інновація (з лат. *ip* – в, *novus* – новий, оновлення) – це запровадження нового в зміст, методи і форми навчання і виховання, в організацію діяльності викладача. Характерною рисою інноваційних педагогічних і, зокрема, дидактичних технологій є особистісно-орієнтована освіта. Інноваційні технології відрізняються від традиційних взаємовідносинами викладача та студентів, характером і змістом освітньої діяльності.

Запитання для обговорення

1. Визначте поняття «дидактики вищої школи» та її основні категорії.
2. Які завдання виконує дидактика вищої школи?
3. Охарактеризуйте систему принципів професійного навчання.
4. Що означає принцип єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання?
5. Наведіть відомі класифікації методів навчання.
7. Який зв'язок існує між наочними, словесними і практичними методами навчання?
8. Назвіть види організаційних форм навчання у закладі вищої освіти.
9. Охарактеризуйте види лекцій та покажіть їх особливості.
10. У чому відмінність між семінарським, лабораторним та практичним заняттями?
11. Розкрийте сутність педагогічної інновації. Наведіть приклади.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Тестові завдання

1.... – це впорядковані способи взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності педагога й студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань.

- а) Методи навчання;
- б) Прийоми навчання;
- в) Засоби навчання.

2. ...– це складова методу, конкретні дії педагога й студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів.

- а) Прийоми навчання;
- б) Методи навчання;

- в) Засоби навчання.
3. ... – це різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності.
- а) Засоби навчання;
 - б) Прийоми навчання;
 - в) Методи навчання.
4. ... - логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною.
- а) Навчальна лекція;
 - б) Практичне заняття;
 - в) Навчальна консультація;
 - г) Лабораторна робота.
5. До форм організації навчальної діяльності студентів (ФОНД) традиційно у педагогіці належать.
- а) фронтальна, групова, індивідуальна;
 - б) інформаційна, орієнтовна, пояснювальна;
 - в) систематизуюча, стимулювальна, розвивальна;
 - г) проблемно-розвивальна, заочна, дистанційна.
6. Пріоритетною вимогою при організації навчання студентів має виступати постановка запитань ... і залучення їх до розвитку творчого мислення.
- а) дослідницького характеру;
 - б) загального характеру;
 - в) конкретного характеру;
 - г) розрахункового характеру.
7. ... зорієнтована на розкриття сутності навчального предмету, його предмету і завдань, змісту, взаємозв'язку з іншими дисциплінами, а також сприяти зацікавленості студентів.
- а) вступна лекція;
 - б) тематична лекція;
 - в) оглядова лекція;
 - г) заключна.
8. ... передбачає розкриття певної теми навчальної програми дисципліни.
- а) Вступна лекція;
 - б) Тематична лекція;
 - в) Оглядова лекція;
 - г) заключна лекція.
9. ... застосовується перед або під час виробничих практик, виконанням дипломних робіт або складанням державних іспитів. а) Вступна лекція; б) Тематична лекція; в) Оглядова лекція, г) Заключна лекція.

10. ..., або лекція-дискурс - це виклад матеріалу у діалозі двох викладачів.

- а) Бінарна лекція;
- б) Вступна лекція;
- в) Тематична лекція;
- г) Оглядова лекція.

11. На ... використовуються демонстраційні матеріали, форми наочності, які не лише доповнюють словесну інформацію, а й самі виступають носіями змістовної інформації.

- а) лекції-візуалізації;
- б) вступній лекції;
- в) тематичній лекції;
- г) підсумковій лекції.

12. Дидактика – це:

- а) галузь педагогіки, яка вивчає питання організації виховного процесу;
- б) галузь педагогіки, в якій розглядається теорія управління навчально-виховним процесом;
- в) самостійна наука, що вивчає питання освіти і навчання у вищій школі;
- г) галузь педагогіки, в якій розглядається теорія освіти й навчання.

13. Об'єктом дидактики вищої школи є

- а) виховний процес у закладах вищої освіти;
- б) процес управління закладом вищої освіти;
- в) навчальний процес;
- г) навчальний процес у закладах вищої освіти.

14. Складний і багатогранний процес взаємодії викладача і студентів це:

- а) спілкування;
- б) учіння;
- в) навчання;
- г) бесіда.

15. Традиційний принцип дидактики вищої школи, що вимагає, щоб зміст освіти вищої школи відповідав досягненням науки у відповідній галузі знань це принцип

- а) свідомості навчання;
- б) систематичності й послідовності;
- в) науковості;
- г) активності й самостійності.

Практичне заняття № 4

ТЕМА: СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ. КОНТРОЛЬ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ.

Мета заняття: ознайомити магістрантів з системою забезпечення якості вищої професійної освіти.

Знати поняття: якість професійної освіти, сучасні вимоги до фахівця, якість навчання, система контролю, валідність та надійність контролю, види контролю, форми контролю.

План заняття

1. Цілі та завдання контролю якості навчання.
2. Основні фактори, що впливають на якість навчання.
3. Об'єкт і предмет контролю. Вимоги до системи контролю.
4. Види та форми контролю, їх завдання, цілі та функції.

Питання для обговорення:

1. Сформулюйте основні цілі, завдання та функції контролю якості навчання.
2. Проведіть аналіз основних факторів, які впливають на якість навчання.
3. Розкрийте основні вимоги до системи контролю якості навчання.
4. Проаналізуйте переваги та недоліки форм контролю.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Головною метою структурних реформ вищої освіти є забезпечення й покращення якості та відповідності навчання й викладання міжнародним стандартам.

У Паризькому комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту (2018 р.) зазначається, що забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти. Таким чином, ми визнаємо прогрес, якого було досягнуто в запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» у національні та інституційні практики більшості країн, і ми зобов'язуємось усунути перешкоди, що залишаються, щодо їх запровадження у національних законодавствах і правилах. Щоб заохотити розвиток більшої кількості спільних програм і спільних ступенів/ дипломів, ми також будемо уможлилювати та сприяти використанню «Європейського підходу до забезпечення якості спільних програм» у наших системах вищої освіти.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим на реалізацію [державної політики](#) у сфері забезпечення якості вищої освіти. Створення його передбачено [Законом України «Про вищу освіту»](#) від [1 липня 2014](#) року, що набрав чинності [6 вересня 2014](#) року. Агентство перебрало на себе певні регуляторні та контрольні функції [Міністерства освіти і науки України](#); замінило [Вищу атестаційну комісію \(ВАК\)](#) та Державну акредитаційну комісію (ДАК). Агентство складається з 25 членів і формується на квотних засадах (не більше однієї особи від галузі знань).

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження МОНу; аналізує якість освітньої діяльності [вищих навчальних закладів](#); проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності; формує пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його МОНу; формує єдину базу даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій на кожному [рівні вищої освіти](#); проводить [акредитацію](#) освітніх програм тощо.

Одна з характерних особливостей вищої школи - це професійна спрямованість навчального процесу. Ця особливість може успішно реалізуватися за умови усвідомлення її важливості науково-педагогічним персоналом. Проектуванні змісту кожної навчальної дисципліни потребує, щоб вона зробила певний внесок у загальну професійну освіту. Провідний принцип навчання у закладах вищої освіти на думку дослідників – підготувати конкурентоспроможного фахівця. Усі навчальні дисципліни спрямовуються на цілісне вивчення явищ і процесів наукової галузі фаху студентів, формування їх професійних якостей як майбутнього фахівця.

Найважливішим завданням кожної навчальної дисципліни є забезпечення внеску дисципліни в методологічну, теоретичну, технологічну підготовку студента до професійної діяльності і подальшої постійної самоосвіти; цілісне формування практичних компетенцій; забезпечення позитивної мотивації до навчання; розвиток інтелекту і творчого мислення фахівця.

Нині системними дослідженнями в галузі дидактики вищої школи доведено, що успішність навчання залежить не лише від здібностей особистості, але й від розвитку навчальної мотивації. У самій сфері професійної мотивації великого значення набуває позитивне відношення до професії, бо саме цей мотив окреслює кінцеву мету навчання, успішність професійної освіти.

Нині виокремлені *показники якості навчання* у закладах вищої освіти: - відповідність цілей і результатів навчання на рівні конкретної системи освіти в Україні та на рівні окремого закладу вищої освіти;

- відповідність між різними параметрами оцінки якості результатів освіти конкретної особистості (якістю знань, вмінь та навичок, розвиненістю загальних і професійних здібностей, ціннісних орієнтацій та особистісних рис);
- відповідність між теоретичними знаннями й умінням їх практичного використання в житті та професійній діяльності;
- сформованість у майбутнього фахівця потреби в постійному оновленні та удосконаленні набутих знань та умінь.

До критеріїв якості освіти, запропонованих Болонськими угодами відносять:

- якість підготовки фахівців;
- зміцнення довіри між суб'єктами освіти;
- відповідність європейському ринку освіти;
- мобільність студентів та викладачів закладу вищої освіти;
- сумісність кваліфікації на усіх етапах підготовки фахівців;
- посилення конкурентоспроможності національної системи освіти.

Наразі обов'язковою умовою є функціонування *систем контролю за якістю освіти* (внутрішня, зовнішня державна, громадська). Контрольні заходи, які проводяться в університеті визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти і забезпечують своєчасне коригування навчального процесу. Види контролю у закладах вищої освіти: контроль залишкових знань, вхідний, поточний, рубіжний, підсумковий, семестровий, державна атестація. *Рівні контролю*: самоконтроль, кафедральний, факультетський, ректорський, міністерський. *Форми контролю*: усний, тестовий, письмовий, комбінований тощо.

Найважливішими *функціями контролю* у навчанні студентів є: орієнтаційна (визначає, наскільки те, що ми маємо, збігається з тим, що хотіли б отримати); стимулювальна (контроль є зовнішнім поштовхом); мотиваційна (контроль є внутрішнім поштовхом до навчання); розвивальна; навчальна (під час контролю ті, хто навчаються, повторюють матеріал; виховна (контроль привчає студентів до систематичної роботи).

У світовій практиці використовується методика незалежної *оцінки якості вищої освіти* засобами визначення рейтингу закладів вищої освіти з використанням шести провідних параметрів:

- репутація у суспільстві;
- дані вступного конкурсу;
- науковий потенціал професорсько-викладацького складу;
- фінансові ресурси закладів вищої освіти;
- задоволеність студентів якістю професійної підготовки та організацією навчального процесу у закладі вищої освіти;
- задоволеність роботодавців якістю підготовки фахівців.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Проведіть аналіз основних факторів, які вплинули на якість професійної підготовки студентів впродовж вашого навчання в університеті.
3. Розкрийте на ваш погляд основні вимоги до системи контролю якості навчання у закладах вищої освіти.
4. Обґрунтуйте завдання, цілі та функції основних видів контролю навчання студентів.
5. З власного досвіду навчання в університеті, проаналізуйте переваги та недоліки різних форм контролю. Наведіть приклади.

Тестові завдання

1. Що не входить у систему забезпечення якості вищої освіти відповідно до Закону України «Про вищу освіту»:
 - а) система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
 - б) система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;
 - в) система забезпечення якості освітньої діяльності зі сторони роботодавців;
 - г) система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.
2. Постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти є:
 - а) Колегія Міністерства освіти і науки України;
 - б) інспекція Міністерства освіти і науки України;
 - в) Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
 - г) Науково-методичні комісії Міністерства освіти і науки України.
3. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається з ... кількості членів:
 - а) 25;
 - б) 30;
 - в) 20;
 - г) 35.
4. Голова та заступники голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти призначаються на посади і звільняються з посад:
 - а) Міністерством освіти і науки України;
 - б) Кабінетом Міністрів України;
 - в) Верховною Радою України;
 - г) з'їздом науково-педагогічних працівників України.
5. Процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності:
 - а) акредитація;
 - б) ліцензування;

- в) сертифікація;
 - г) нострифікація.
6. Оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за програмою на предмет: відповідності стандарту вищої освіти; спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання; досягнення заявлених у програмі результатів навчання це:
- а) акредитація;
 - б) ліцензування;
 - в) сертифікація;
 - г) нострифікація.
7. Колегіальним органом управління закладу вищої освіти є:
- а) вчена рада;
 - б) загальні збори (конференція) трудового колективу;
 - в) наглядова рада;
 - г) ректорат.
8. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти є:
- а) вчена рада;
 - б) загальні збори (конференція) трудового колективу;
 - в) наглядова рада;
 - г) ректорат.
9. Для вирішення поточних питань діяльності закладу вищої освіти утворюються робочі органи (визначте зайве):
- а) ректорат;
 - б) вчена рада;
 - в) деканати;
 - г) приймальна комісія
10. Державний документ, в якому визначено зміст освіти з окремої навчальної дисципліни з виділенням розділів, тем, кількості годин на їх опрацювання це:
- а) стандарт вищого навчального закладу;
 - б) навчальний план;
 - в) навчальна програма;
 - г) навчальний підручник.
11. Чітко окреслене коло знань, умінь, навичок і компетенцій, якими людина оволодіває шляхом навчання у навчальному закладі або самостійно це:
- а) знання людини;
 - б) вимоги програми;
 - в) зміст освіти;
 - г) державний стандарт.
12. Основний нормативний документ (стандарт) закладу вищої освіти, що складається на підставі освітньо-професійної програми і структурно-

логічної схеми підготовки фахівців та визначає організацію їх навчальної діяльності це:

- а) державний стандарт вищої освіти;
- б) навчальний план;
- в) навчальна програма;
- г) освітньо-наукова програма.

13. Кількість екзаменів та заліків з кожної навчальної дисципліни визначається:

- а) навчальними планами;
- б) навчальними програмами;
- в) навчальною частиною вузу;
- г) деканатом факультету.

14. Освіта, яка передбачає оволодіння знаннями, уміннями й навичками з основ

наук, які потрібні людині у повсякденному житті, а також підготовку до здобуття професійної освіти це:

- а) політехнічна освіта;
- б) професійна освіта;
- в) загальна освіта;
- г) гуманітарна освіта.

15. Принцип оцінювання навчальних досягнень, який передбачає врахування загальнодержавних стандартів змісту освіти відповідно до кваліфікаційних характеристик спеціальностей це:

- а) принцип тематичності;
- б) принцип об'єктивності;
- в) принцип систематичності;
- г) принцип єдності вимог.

Практичне заняття № 5

ТЕМА: ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З СТУДЕНТАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Мета заняття: ознайомити студентів з особливостями виховання у закладі вищої освіти.

Знати поняття: виховний ідеал, мета виховання, принципи виховання, система національного виховання, національна самосвідомість.

План заняття

1. Сучасні парадигми виховання.
2. Система та основні напрями виховання студентів.
3. Характеристика форм і методів виховання студентів впродовж навчання.
4. Організація дозвілля студентів.
5. Виховна робота в академічній групі.
6. Роль та функції куратора академічної студентської групи.
7. Форми позааудиторної роботи з студентами.

Питання для обговорення:

1. Соціально-психологічні особливості студентства; врахування їх в організації виховання студентів у закладах вищої освіти.
2. Пріоритетні напрями виховання студентської молоді у нових соціально-економічних умовах країни.
3. Шляхи удосконалення студентського самоврядування як засобу демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу, формування активної життєвої позиції студентів.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Виховання – процес цілеспрямованого формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників. У вихованні особистості беруть участь родина, заклади освіти, на нього впливають соціально-політична та економічна ситуація в країні, засоби масової інформації, громадські організації тощо.

Поняття виховання, як базову категорію педагогіки, нині вживають у широкому і вузькому соціальному значенні слова, а також у широкому і вузькому педагогічному розумінні.

У *широкому соціальному значенні* виховання – передавання соціального досвіду від старших поколінь молодим упродовж усієї історії людства. У *вузькому соціальному значенні* виховання – спрямований вплив на людину суспільних інститутів з метою передати їй певні знання, сформувати необхідні навички і вміння, гідну поведінку, суспільні цінності, моральні та політичні орієнтири, життєві настанови і перспективи.

У широкому педагогічному значенні виховання – цілеспрямований і систематичний вплив вихователів, організованого соціального педагогічного середовища з метою сформувати всебічно розвинену особистість. Поняття «виховання» в такому разі охоплює весь навчально-виховний процес. У вузькому педагогічному значенні виховання – процес, спрямований на розв'язання конкретних виховних завдань щодо формування, розвитку і професійної підготовки особистості.

Об'єктом виховання є процес формування особистості разом з її відношенням до суспільства, себе й інших людей, до праці. Деякі стосунки відповідають структурі психічних якостей особистості й охоплюють сферу її потреб, знань, почуттів, вольових дій і вчинків.

Предмет виховання – специфічні для виховання проблеми та явища: закономірності й принципи, зміст, технології, методи та форми, спрямовані на реалізацію мети й завдань виховання.

Виховувати – означає створювати системи таких стосунків між людьми, що стимулюють певне ставлення особистості до себе, до суспільства, до праці. Виховання, як розвиток і навчання є безперервним процесом. Складовими процесу виховання є категорії самовиховання і перевиховання. Самовиховання – вищий етап виховного процесу, систематична й свідомо індивідуальна діяльність людини, спрямована на вироблення бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок.

Метою виховання в педагогіці традиційно вважають остаточний результат формування особистості. Визначення мети виховання молодого покоління – прерогатива держави, яка за участі науки і громадськості формує її як головний компонент своєї педагогічної політики.

Меті виховання підпорядковано зміст, організація, форми і методи. Виокремлюють загальну та індивідуальну мету виховання у їх єдності.

Заклади вищої освіти мають готують національну інтелігенцію, сприяють оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх фахівців.

Цієї мети можна досягнути через розв'язання низки завдань:

- виховання майбутніх фахівців авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури;
- створення необхідних умов для розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури через залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідницької, технічної, культурно-просвітницької, правоохоронної тощо);
- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, навчального закладу;
- формування «Я – концепції» студента на основі самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку;

- пропаганда здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотичних речовин, викорінення шкідливих звичок, зокрема тютюнокуріння.

Отже, *виховання студентів – процес творчий, зорієнтований на проблеми, пов'язані зі специфікою закладу вищої освіти, на особливості регіону.*

До основних *функцій* виховання належать:

- *організаційно-мотиваційна* – формування мотивації розвитку особистості, її вдосконалення, організація діяльності, спілкування та творче залучення студентів до виховного процесу;
- *діагностична* – виявлення реального рівня розвитку, факторів впливу на особистість студента;
- *прогностично-проективна* – планування бажаного результату та умов його досягнення;
- *розвивальна* – вдосконалення у студентів соціально-ціннісних якостей, забезпечення гармонійного розвитку особистості та максимальної реалізації її творчого потенціалу;
- *інформаційно-комунікативна* – психолого-педагогічний та інформаційний вплив на свідомість, інтелектуальну, вольову і мотиваційну сфери, формування високої культури спілкування, правил загального етикету і поведінки студентів;
- *контрольно-оцінювальна* – виявлення й оцінка результатів виховання, ефективності системи виховної роботи у закладі вищої освіти та внесення відповідних коректив і змін.

Система виховних завдань розкривається через різноманітні *напрями виховання.*

Національне виховання – історично зумовлена сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки студентів, засвоєння духовної і матеріальної культури нації, формування національної свідомості.

Розумове виховання – цілеспрямоване й систематичне управління розвитком пізнавальних здібностей студентів, озброєння сучасними знаннями, методами їх набуття і використання на практиці, розвиток культури розумової праці.

Моральне виховання – виховна діяльність закладу вищої освіти, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Естетичне виховання – цілеспрямоване формування естетичних смаків та ідеалів особистості студента, розвиток його здібностей естетичного сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчості в галузі мистецтва.

Фізичне виховання – цілеспрямоване й систематичне управління формуванням фізичного і психічного здоров'я студентів.

Трудове виховання – цілеспрямований процес формування творчої, працелюбної особистості, спрямованого на вироблення професійної майстерності.

Екологічне виховання – формування у студентів екологічної культури.

Економічне виховання спрямоване на формування у студентів економічного мислення, компетенцій застосовування економічних знань у повсякденному житті та діяльності.

Правове виховання – виховна діяльність закладу вищої освіти, правоохоронних органів, спрямована на формування у студентів правової свідомості та навичок правомірної поведінки.

Важливим аспектом теорії виховання є різноманітні *методи* – шляхи досягнення оптимальних педагогічних результатів відповідно до поставлених виховних цілей: методи формування свідомості особистості студентів (переконання, особистий приклад), методи організації і формування суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, привчання, доручення, створення виховних ситуацій), методи стимулювання діяльності і поведінки (змагання, заохочення, покарання), методи самовиховання (самопізнання, самоповага, саморегуляція).

Роль та функції куратора студентської групи.

Виховна робота в студентській академічній групі як цілеспрямований процес соціалізації особистості, відповідно до існуючих моральних вимог і принципів, є цілісним і упорядкованим комплексом закономірно взаємодіючих компонентів, які у своїй сукупності сприяють розвитку особистості та студентського колективу.

Куратор – організатор взаємодії у студентській групі, діяльність якого спрямована на, взаємодопомогу, взаємоповагу, толерантність. *Функції куратора:* організаторська, дослідно-аналітична, інформаційна, соціальна, спрямувальна, координаційна, комунікативна тощо.

Серед *основних форм виховної роботи кураторів* є кураторські години, які можуть проводитися у вигляді бесід, «круглих столів», дискусійних клубів, інших заходів виховного впливу в студентських аудиторіях і гуртожитках (із залученням фахівців різного профілю); культпоходів історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, на виставки, до театрів; індивідуальна виховна робота зі студентами.

Основна увага на першому курсі спрямовується на вивчення особистості студентів, вдосконалення роботи активу, формування згуртованого колективу групи, засвоєння студентами особливостей навчальної діяльності та правил гуртожитку, прищеплення навичок самостійної роботи.

На старших курсах важливе місце займає виховання любові до обраної професії, вдосконалення навичок та вмінь із самостійного оволодіння знаннями, активна участь у громадській роботі, теоретичних

конференціях, роботі наукового студентського товариства, розвиток у студентів почуття колективізму.

Діяльність куратора студентської групи здійснюється на підставі плану виховної роботи, а результатом виховної діяльності куратора є рівень *вихованості студентів* (наявність і рівень сформованості суспільно-значущих якостей).

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «виховання», сформулюйте мету і завдання виховання.
2. Хто і що є об'єктом і предметом виховання?
3. У чому полягає значення самовиховання?
4. Назвіть основні функції виховання.
5. Назвіть і охарактеризуйте основні напрями виховання.
6. Із яких компонентів складається виховна діяльність куратора академічної групи?
7. Визначте основні функції діяльності куратора академічної групи.
8. Які заходи Ви запропонували б здобувачам, якби були куратором групи?
9. Яка роль студентського активу та студентського самоврядування у вихованні студентської молоді?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Розкрийте основні умови високої ефективності підготовки майбутніх фахівців.
2. З власного досвіду навчання в університеті наведіть 3-4 найбільш ефективні, на вашу думку, методи виховної роботи з студентами. Наведіть приклади позитивного результату їх застосування.
3. Назвіть принципи виховання, які детермінують зміст виховання на сучасному етапі.
4. Проаналізуйте 2-3 основні документи, які регламентують нормативно-правову базу діяльності закладів вищої освіти та підготовки сучасного фахівця з вищою освітою. Підготуйте реферативне повідомлення на тему: «Особливості планування виховної роботи в закладах вищої освіти» або «Шляхи вдосконалення діяльності куратора академічної групи».
5. Розробіть орієнтовний план організаційно-виховної роботи куратора академічної групи (навчальна робота, організаційна робота, національно-патріотичне виховання, інтелектуально-духовне виховання, моральне виховання, естетичне виховання, екологічне виховання, фізичне виховання, трудове виховання).

Тестові завдання

1. «Студент» у перекладі з латинської означає:
 - а) той, хто прямує до мети;
 - б) той, хто важко працює;
 - в) той, хто сумлінно працює;

г) той, хто навчається.

2. Соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у напрямі досягнення поставленої мети і мають органи самоврядування – це:

- а) колектив;
- б) об'єднання за професійною ознакою;
- в) первинний колектив;
- г) об'єднання за інтересами.

3. Функція колективу, спрямована на формування морально-ціннісних стимулів діяльності особистості у всіх сферах; регулювання поведінки членів колективу, вплив на формування позитивних якостей особистості — волі, гуманності, працьовитості, совісності, чесності, справедливості, цілеспрямованості, гідності – це:

- а) виховна функція;
- б) організаторська функція;
- в) пізнавальна функція;
- г) стимулювальна функція.

4. Автором теорії і практики колективу вважають:

- а) В.О. Сухомлинського;
- б) А.С. Макаренка;
- в) Я.А. Коменського;
- г) Й. Песталоцці.

5. Набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, «формування у молоді рис громадянина української держави» – це:

- а) ідеал виховання;
- б) мета виховання;
- в) принцип виховання;
- г) завдання виховання.

6. Стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, що відображає значення цих явищ у зв'язку з її потребами і можливостями, вищий продукт розвитку емоційних процесів це:

- а) відчуття;
- б) почуття;
- в) настрої;
- г) емоційний стан.

7. Принцип виховання, який потребує подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співробітництва вихователів і вихованців; врахування думки колективу й кожної особистості; виховання особистості як вищої природної і соціальної цінності:

- а) принцип народності;
- б) принцип демократичності;
- в) принцип природовідповідності;
- г) принцип гуманізації.

8. Принцип виховання, який спрямований на врахування багатогранної природи людини, особливостей її анатоμο-фізіологічного і психічного розвитку:

- а) принцип народності;
- б) принцип демократичності;
- в) принцип природовідповідності;
- г) принцип гуманізації.

9. Принцип виховання, який впливає з того, що виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками; виховання здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя:

- а) принцип народності;
- б) принцип демократичності;
- в) принцип природовідповідності;
- г) принцип гуманізації.

10. Знайдіть зайве. До методів формування свідомості і переконання належать:

- а) переконання;
- б) приклад;
- в) привчання;
- г) вимога.

11. ... моральні принципи, пов'язані з поведінкою людини у сфері її професійної діяльності.

- а) Професійна етика;
- б) Професійна честь;
- в) Професійний обов'язок;
- г) Професійний досвід.

12. ... передбачає наявність глибоких знань про навколишнє середовище, екологічний стиль мислення, що зумовлює відповідальне ставлення до природи та свого здоров'я.

- а) Екологічна культура;
- б) Правове виховання;
- в) Трудове виховання;
- г) Моральне виховання.

13. ... — система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини.

- а) Трудове виховання
- б) Фізичне виховання
- в) Національне виховання;
- г) Екологічне виховання.

14. ... — складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

- а) Естетичне виховання;

- б) Екологічне виховання;
- в) Правове виховання;
- г) Трудове виховання.

15. ... - це вплив педагога на свідомість вихованця з метою спонукання його до позитивної діяльності або гальмування його негативних дій чи вчинків.

- а) Педагогічна вимога;
- б) Громадська думка;
- в) Особистий приклад;
- г) Привчання.

Список літератури

1. Буяльська Т. Б. Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі /Т. Б. Буяльська, М. Д. Прищак, Л. А. Мацько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://posibnyku.vntu.edu.ua/r_k/index.html.
2. Вишневський О. І. Сучасне українське виховання / О. І. Вишневський. – Л., 1996. – 238 с.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
4. Макаренко А. С. Разговор о воспитании / А. С. Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>.
5. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія : метод. посіб. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12281128/pedagogika/osvitniy_svitoviy_prostir.
8. Педагогічна спадщина Г. Ващенко / Історія педагогіки: курс лекцій. – К., 2004. – 171 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-69.html>.

Практичне заняття № 6

ТЕМА: ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Мета заняття: ознайомитись з особливостями студентства як специфічної соціальної і вікової групи населення.

Основні поняття: студентство, психологічні особливості старшого юнацького віку, індивідуальність, соціальна адаптація, студентський колектив, студентське самоврядування.

План заняття

1. Етапи розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності.
2. Кризи професійного розвитку особистості.
3. Навчально-професійна діяльність як провідна у студентському віці.
4. Професіоналізація особистості студента.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Проблеми професійного становлення конкурентоспроможного фахівця особливого значення набувають в умовах інформатизації, технологізації. Сучасна вища освіта створює відповідні умови для підготовки фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності і як наслідок – кар'єрне зростання та самореалізацію.

Окрім успішного оволодіння необхідним переліком компетенцій відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливим є оволодіння максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення та розвитку особистості.

Найважливішим завданням є формування особистості студента як професіонала.

Професійне становлення особистості науковцями визначається як формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей та їх інтеграції, готовність до постійного особистісного і професійного зростання.

Професійне становлення майбутнього фахівця залежить від певних характеристик молодої людини, які визначально детермінують кінцевий успіх формування студента як професіонала:

- професійна мотивація, активність особистості, потреба у праці, спілкуванні, самореалізації, самовдосконаленні;

- загальна і професійна підготовленість у формі попередніх знань, навичок і умінь, необхідних для виконання професійних завдань;
- рівень функціональної готовності і резервів організму до трудової діяльності (сила, швидкість, витривалість);
- стан індивідуально-психологічних функцій, що характеризують пізнавальні процеси і психомоторику, темперамент, емоційно-вольові особливості.

Основними напрямками професіоналізації у навчальній життєдіяльності є: *професійне навчання, професійне самовизначення, самоствердження та зростання, розвиток інтелектуального потенціалу щодо відповідної сфери професійної діяльності, духовне збагачення, моральне та фізичне самовдосконалення.*

Важливою складовою щодо ефективності професійного становлення є змістовність, основні напрями навчально-пізнавальної діяльності студентів у закладах вищої освіти, самореалізація, індивідуальний творчий розвиток.

Динаміка професійного становлення має досить складний характер і змінюється впродовж усього періоду навчання.

Перший курс вирішує завдання залучення до студентських форм життя, адаптації до нових умов професійного навчання. *Другий курс* характеризується періодом найбільш напруженої навчальної діяльності, розвитком культурних запитів та потреб, завершенням адаптації до освітнього середовища. *Третій курс* – початок професійної спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як відображення подальшого розвитку й поглиблення професіональних інтересів студентів. На *четвертому курсі* відбувається інтенсивна спеціальна підготовка, переоцінка багатьох цінностей життя й культури. Навчання в магістратурі – перспектива закінчення закладу вищої освіти, практичні настанови на майбутню сферу діяльності.

У процесі професійного становлення завершуються *професійні самовизначення і самоідентифікація, трансформується структура самосвідомості студента, формується соціально-професійний аспект його особистісної і професійної «Я-концепції», «професіоналізуються» психічні процеси.* Мета навчально-професійної діяльності – засвоєння наукового знання у формі теоретичних понять та практичних умінь застосування їх під час вирішення професійних завдань.

Мета професійної підготовки - озброєння студентів системними інтегрованими науковими знаннями, набуття практично-методичних й конструктивних знань та умінь. Показником становлення студента є його *професіоналізм* (набуті нові знання, уміння застосовувати їх на практиці, здатність приймати рішення у різних ситуаціях, формуванні всебічно розвиненої особистості).

Велику роль відіграють якості особистості, які розвиваються і вдосконалюються у процесі здобуття освіти та в подальшій професійній діяльності (комунікативність, активність, відповідальність, високі

інтелектуальні показники, професійне мислення, самопізнання, компетентність).

Професійне становлення студентів впродовж навчання в університеті є важливим етапом у її соціалізації, де провідним видом діяльності є навчально-професійна. Однією з умов успішного *професійного становлення* є формування та розвиток у майбутнього фахівця уявлень про себе як суб'єкта власної професійної діяльності, тобто баченням себе в майбутній професії, власної активності студента, наявності відповідних мотивів.

Підґрунтям самореалізації є наявність *творчого потенціалу*. Творчий потенціал – це особливий динамізм усіх якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у творчій діяльності. Саме *діяльність* є соціальною формою вияву творчої активності людини.

Психолого-педагогічними умовами, які сприяють творчій діяльності у закладі вищої освіти є: формування творчої атмосфери, морально-психологічного клімату в студентському колективі через педагогіку співробітництва, демократичний стиль спілкування педагогів зі студентами, свобода творчих дискусій та обміну думками тощо. Вкрай важливим є розвиток у них інтересу до науково-дослідної роботи, формування раціональних компетенцій, звички до систематичної розумової праці, потреби у творчому підході до вирішення професійних завдань.

Професійне самовдосконалення майбутнього фахівця відбувається у двох взаємопов'язаних формах – самоосвіта і самовиховання. Основним змістом *самоосвіти* є не лише поглиблення знань, а й опанування матеріалом суміжних наук, формування умінь і навичок із метою досягнення бажаного рівня професійної компетенції. Найефективнішим є *усвідомлене самовиховання* – системна та свідомо діяльність людини, спрямована на її саморозвиток і формування власної базової культури. У процесі самовиховання всі аспекти особистості (переконання, світоглядні позиції, почуття, воля, звички, риси характеру, інші особистісні якості, конкретні результати діяльності й поведінки) стають предметом постійного вивчення і зміни з боку педагогів. Успішність *самовиховання* реалізується, якщо навчально-професійна діяльність набуває особистісну значущість та життєвий сенс.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Як відбувається професійне становлення студента як майбутнього фахівця впродовж навчання в університеті?
2. Що розуміють під поняттям «професійне самовизначення» студента?
3. Особливості професійного самовизначення студентів на різних курсах навчання у закладі вищої освіти.
4. У чому полягає навчально-професійна діяльність студентів?
5. Що відносять до професійно важливих якостей майбутнього фахівця?

6. У чому полягає творчий потенціал особистості студента як майбутнього фахівця?
7. Як можна охарактеризувати професійне самовдосконалення студентів в умовах закладу вищої освіти?

Тестові завдання

1. Що є основою для оцінювання якості вищої освіти та професійної підготовки?
 - а) стандарти вищої освіти;
 - б) сукупність методик, процесів і ресурсів, необхідних для здійснення управління якістю;
 - в) вимоги європейського ринку праці;
 - г) вимоги роботодавців.
2. Що таке компетенція?
 - а) здатність особистості застосовувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички, а також використовувати узагальнені способи виконання дій;
 - б) динамічна комбінація знань, розуміння, умінь та навичок, цінностей, інших особистісних якостей;
 - в) здатність особистості навчатися за освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами;
 - г) здатність особистості набувати нові знання.
3. Що таке компетентність?
 - а) динамічна комбінація знань, розуміння, умінь та навичок, цінностей, інших особистісних якостей;
 - б) результат навчання за освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами, який і лежить в основі кваліфікації випускника;
 - в) здатність особистості застосовувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички;
 - г) здатність особистості знайти правильне рішення.
4. Що таке контроль у вищій школі?
 - а) це спосіб виявлення й оцінювання результатів спільної діяльності студента і викладача; б) це спосіб накопичення статистичних даних та їх аналіз.
 - в) це спосіб виявлення змін у розвитку студента для уточнення цілей навчання;
 - г) це періодичне проведення зрізів залишкових знань у студентів.
5. Які компоненти складають контроль за результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів?
 - а) перевірка, оцінювання, оцінка та облік;
 - б) фіксація результатів оцінювання у вигляді оцінок (балів) у журналі, заліковій книжці, екзаменаційній відомості;
 - в) виявлення знань, умінь і навичок, трактування рівня відношення досягнутого до прогнозованого та оцінка;
 - г) самооцінка студентів власних досягнень у навчанні.

6. Кредитно-модульна система – це
 - а) форма організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій та використання залікових одиниць – залікових кредитів;
 - б) різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в поза аудиторний час за завданнями викладача;
 - в) форма навчального заняття, за якої студент під керівництвом викладача проводить природничі або імітаційні експерименти;
 - г) застосування кредитів (ECTS).
7. Модуль – це
 - а) задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП) навчальної дисципліни, практики, державної атестації;
 - б) форма навчального заняття, за якої студент під керівництвом викладача проводить природничі або імітаційні експерименти;
 - в) види навчальної діяльності студенти, що формують компетенції;
 - г) міжпредметні зв'язки у викладанні.
8. Заліковий кредит – це
 - а) завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню;
 - б) система навчальних елементів навчальної дисципліни, що засвоюються за допомогою відповідних методів навчання;
 - в) нормативні навчальні дисципліни;
 - г) освітньо-кваліфікаційний ступінь.
9. Професійна мобільність – це
 - а) інтегрована якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види педагогічної діяльності; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань;
 - б) система елементів навчальної дисципліни, що засвоюються за допомогою відповідних методів навчання;
 - в) форма організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій та використання залікових одиниць – залікових кредитів;
 - г) принцип професійної підготовки студентів.
10. Компонентами професійної мобільності є:
 - а) соціальний, психологічний, економічний;
 - б) соціальний, психологічний;
 - в) соціальний, економічний;
 - г) соціальний, психологічний, культурологічний.
11. Професійне самовдосконалення – це
 - а) зміцнення зв'язків між вищою освітою та дослідницькою

- діяльністю; забезпечення доступу до освіти якомога більшої кількості людей; нове визначення державної відповідальності в галузі вищої освіти;
- б) свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції та розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку;
- в) формування особистості; забезпечення доступу до освіти якомога більшої кількості людей;
- г) нове визначення державної відповідальності в галузі вищої освіти; готовність до глобальних змін.
12. Формами професійного самовдосконалення є
- а) самоосвіта та самовиховання;
- б) самоосвіта;
- в) самовиховання;
- г) самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення.
13. Етапами самовиховання особистості є:
- а) самопізнання, планування самовиховання, реалізація програм самовиховання, контроль і регуляція самовиховання;
- б) самопізнання, реалізація програм самовиховання, контроль і регуляція самовиховання;
- в) самопізнання, планування самовиховання, реалізація програм самовиховання;
- г) планування самовиховання, реалізація програм самовиховання, контроль і регуляція самовиховання.
14. Самопізнання – це етап самовиховання, що включає компоненти:
- а) самостереження, самоаналіз;
- б) самостереження, самоаналіз, самооцінка;
- в) самостереження, самоаналіз, самооцінка, саморегулювання;
- г) самостереження, самоаналіз, самооцінка, саморегулювання, самодисципліна.
15. Основним змістом самоосвіти є
- а) вдосконалення наявних у студента знань, формувань умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності;
- б) застосування набутих знань і навичок на виробництві;
- в) системна і свідома діяльність студента, спрямована на формування власної культури;
- г) намагання утвердитись в певному соціальному статусі й соціальній ролі.

Список літератури

1. Болонський процес: Модель структури додатка до диплома /

- Укладач З.І. Тимошенко, О.І. Козаченко, А.М. Греков, Ю.А. Гапон, Ю.І. Палека. – .: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 73 с.
2. Герасимова Н.Є. Внутрішньо особистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психолог. ім. Г.С. Кос-тюка АПН України.-К., 2004.-21с.
 3. Левківська Г.П. Проблема адаптації першокурсників у вищих навчальних закладах // Наук зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка і психологія.-Вінниця, 2000.-Вип. 3.-С.163-166.

Практична робота № 7

ТЕМА: ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.

Мета заняття: ознайомити студентів із специфікою педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти, проаналізувати основні компоненти педагогічної культури.

Основні поняття: професійна-педагогічна діяльність, структура педагогічної діяльності викладача, педагогічний професіоналізм, педагогічна культура, професіоналізм спілкування.

План заняття

1. Сутність педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти та характеристика специфічних особистісних якостей.
2. Педагогічний такт і професіоналізм викладача вищого навчального закладу.
3. Педагогічна культура викладача. Основні компоненти педагогічної культури.
4. Шляхи розвитку педагогічної майстерності.

Питання для обговорення

1. Які з завдань методики викладання у вищій школі, на ваш погляд, є найважливішими?
2. Які прийоми використовують викладачі, що читають у вас лекції, для підсилення їх ефективності?
3. Поясніть взаємозв'язок і взаємозалежність між категоріями: знання, уміння, навички в контексті методики викладання у вищій школі.
4. За яких умов знання стають фундаментом умінь?
5. Поясніть взаємозв'язок між категоріями «уміння» та «здібності» з позицій структури особистості.
6. За яких умов методика викладання забезпечує глибину знань з навчального предмета?

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Педагогічна діяльність викладачів закладів вищої освіти на сучасному етапі характеризується великою соціальною відповідальністю, адже їх зусилля спрямовуються на підготовку еліти нації, фахівців вищої кваліфікації, від яких залежить якість соціально-економічної, політичної, культурної розбудови української держави, формування національної свідомості і духовності її громадян.

Об'єктом педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти є молодь з потребами, інтересами, особливостями

пізнавальних та емоційно-вольових процесів. Це ставить перед викладачами вищої школи надзвичайно відповідальне завдання – допомогти їм стати висококваліфікованими фахівцями, творчо реалізувати набуті знання та практичні уміння.

Основними напрямками діяльності викладача є:

- *навчальна* (організація та здійснення процесу навчання відповідно до нормативних документів);
- *методична* (підготовка, методичне забезпечення та вдосконалення навчального процесу);
- *наукова/науково-технічна* (організація наукових досліджень, підвищення наукового рівня та розвитку творчого потенціалу студентів);
- *організаційна діяльність* (організації виховного впливу на майбутніх фахівців у процесі викладання навчальних дисциплін і в позааудиторній роботі).

Комплексним показником, що характеризує якість виконання науково-педагогічним працівником його функцій, є *професіоналізм*. Професіоналізм викладача вищої школи полягає в ефективній реалізації системи професійних знань і умінь:

- спеціальних (знання теорії науки, яку викладає, та практичні уміння застосовувати їх у практиці викладання);
- психолого-педагогічних (знання психологічних та дидактичних основ викладання обраної дисципліни, знання і урахування психологічних особливостей студентів і власних особистісних рис, закономірностей сприймання студентами змісту навчання);
- методичних (володіння методами, прийомами і засобами донесення наукової інформації до студентів);
- організаційних (володіння уміннями здійснювати оптимальну організацію власної діяльності та керувати діяльністю студентів).

Окрім фундаментальних знань предмета та методики його викладання, викладач повинен володіти ґрунтовними знаннями в галузі філософії, соціології, етики, політики, мистецтва, сучасної науки і техніки. Ерудованість та інноваційність допоможе йому бути цікавим співрозмовником, викликати повагу студентів і бути для них прикладом для наслідування.

Серед провідних рис особистості викладача дослідники виділяють: *соціальна активність, цілеспрямованість, урівноваженість, привабливість, чесність, справедливість, сучасність, гуманність, ерудиція, педагогічний такт, толерантність, педагогічний оптимізм тощо.*

Риси педагога, які призводять до негативного результату в навчанні та вихованні студентів: *упередженість, неврівноваженість, зарозумілість, неуважність, забудькуватість, незібраність.*

До професійних протипоказань педагога належать: *наявність шкідливих звичок, неохайність, грубість, безпринципність, некомпетентність та безвідповідальність.*

Через 10–15 років педагогічної роботи в структурі особистості виникають *професійні деформації*: загальнопедагогічні деформації характеризуються змінами, які є подібними у всіх осіб, котрі займаються педагогічною діяльністю (авторитарний стиль керівництва, самовпевненість, менторство, догматизм, відсутність гнучкості у спілкуванні з колегами і студентами); *типологічні деформації* виникають у результаті поєднання в поведінкові комплекси індивідуальних особливостей викладача (педагог-комунікатор, педагог-організатор, педагог-інтелігент, педагог-предметник); *специфічні деформації* педагога обумовлені специфікою навчальної дисципліни; *індивідуальні деформації* (замкнутість, відірваність від реалій життя).

Складовими *педагогічної культури* є науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, людські якості, педагогічна техніка, зовнішній вигляд, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт.

Професіоналізм викладача багато в чому залежить від рівня сформованості педагогічної майстерності. *Педагогічна майстерність* – це досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку. Педагогічна майстерність включає низку структурних компонентів: морально-духовні якості, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні уміння, педагогічну техніку (за А.І. Кузьмінським).

Важливою складовою педагогічної діяльності викладача є її *гуманістична спрямованість, толерантність та інтелігентність*, які є показниками морально-духовного ідеалу для студентів.

Найважливішими складовими педагогічної майстерності є *професійні знання та педагогічний такт* (лат. *tactus* – дотик, відчуття). Педагогічний такт ґрунтується на глибоких знаннях психології студентів, їхніх індивідуальних особливостей. Водночас зазначимо важливість важливих, на наш погляд, вмінь, якими має володіти сучасний викладач закладу вищої освіти (конструктивні вміння, комунікативні вміння, організаторські вміння, дидактичні вміння) у своїй професійній діяльності.

Наголосимо також на понятті «педагогічна техніка» – це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки викладача, спрямованих на реалізацію обраних методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим індивідом чи колективом відповідно до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов. Важливими вимогами педагогічної техніки є: мистецтво одягатися з урахуванням особливостей професійної діяльності; володіння своїм тілом: уміння ходити, сидіти, стояти;

володіння мімікою, жестами; сформованість мовленнєвої культури: правильне професійне дихання, чітка дикція, належні темп і ритм, логічна побудова висловлювань тощо; вироблення оптимального стилю в навчально-виховній діяльності; уміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте необхідність психолого-педагогічної підготовки для науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти.
2. Які особистісні риси викладача найвище цінуються студентами?
3. Що таке «професійні деформації» і які причини їх виникнення?
4. Від чого залежить працездатність викладача вищої школи?
5. Що ми розуміємо під поняттям «педагогічна культура» викладача?
6. Для чого покликаний режим праці викладача вищої школи?
7. Охарактеризуйте шляхи підтримання високої працездатності викладача вищої школи.
8. Охарактеризуйте етапи формування педагогічної майстерності викладача вищої школи.
9. Що таке педагогічний такт?
10. Охарактеризуйте компоненти педагогічної майстерності викладача вищої школи.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Підготуйте приклади з життя відомих педагогів, які відрізнялися високим рівнем педагогічної культури.
2. Обґрунтуйте послідовність формування педагогічної культури викладача відповідно до схеми:

Духовна культура ➡ Професійна культура ➡ Педагогічна культура

3. Складовими педагогічної культури викладача є: науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка (культура зовнішнього вигляду, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт), прагнення до самовдосконалення. Коротко охарактеризуйте перераховані компоненти.

Тестові завдання

1. Культура мови, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами і прийомами міжособистісного спілкування це:
 - а) комунікативна компетентність;
 - б) педагогічна компетентність;
 - в) професійна компетентність;
 - г) дидактична компетентність.

2. Досконале, творче виконання викладачасм своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціальнопсихологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку це:

- а) професійна компетентність;
- б) педагогічна майстерність;
- в) педагогічна компетентність;
- г) дидактична компетентність.

3. Знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки, менеджменту і права це:

- а) професійна компетентність;
- б) комунікативна компетентність;
- в) дослідницька компетентність;
- г) соціально-економічна компетентність.

4. Сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки викладача, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з студентами відповідно до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних умов це:

- а) педагогічна техніка;
- б) педагогічна майстерність;
- в) психолого-педагогічні уміння;
- г) педагогічні уміння.

5. Стиль педагогічного спілкування, який передбачає захопленість спільною справою - викладач виконує роль наставника, учасника спільної навчальної діяльності це:

- а) спілкування на основі високих професійних настанов викладача;
- б) спілкування-дистанція;
- в) спілкування на основі дружнього ставлення;
- г) спілкування-загравання.

6. Педагогічна майстерність – це:

- а) комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності викладача;
- б) інтелектуальні уміння, необхідні для мисленого моделювання наукового пошуку;
- в) поєднання науки та мистецтва;
- г) уміння комунікувати у процесі навчання.

7. Фундамент професійного зростання викладача як спеціаліста – це:

- а) педагогічний такт;
- б) самоосвіта;
- в) організаторські здібності;
- г) базові теоретичні знання.

8. Спілкування, яке базується на глибокій зацікавленості до студента, визнанні самостійності його особистості, притаманне рівню спілкування:

- а) примітивному;
- б) маніпулятивному;
- в) стандартизованому;
- г) особистісному.

9. Педагогічне грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу; почуття міри – це:

- а) педагогічний такт;
- б) педагогічна культура;
- в) педагогічна тактика;
- г) педагогічне завдання.

10. Педагогічна техніка – це:

- а) показник рівня майстерності викладача;
- б) складова конкретної педагогічної технології;
- в) послідовність реалізації моделі педагогічної діяльності;
- г) сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять.

11. Почуття міри у застосуванні засобів педагогічного впливу на студентів це:

- а) гуманізм;
- б) педагогічний педантизм;
- в) педагогічний такт;
- г) педагогічний стиль.

12. Професійні деформації, що характеризуються змінами, які є подібними у осіб, які займаються педагогічною діяльністю це:

- а) індивідуальні деформації;
- б) типологічні деформації;
- в) специфічні деформації;
- г) загально-педагогічні деформації.

13. Професійні деформації, що обумовлені специфікою навчальної дисципліни, яку він викладає це:

- а) індивідуальні деформації;
- б) типологічні деформації;
- в) специфічні деформації;
- г) загально-педагогічні деформації.

14. Визначте поняття, сутність якого полягає у здатності до розуміння й відчуження психічного стану партнера, співпереживання, бажання йому допомогти.

- а) емпатія;
- б) перцепція;
- в) уважність;
- г) толерантність.

15. Складний соціально-педагогічний феномен, який слід розглядати як інтегровану єдність певних структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду і наукових

знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей, культури педагогічного мислення, психолого-педагогічної і методичної підготовки, досконалого володіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості це:

- а) педагогічна компетентність;
- б) педагогічна майстерність;
- в) педагогічна культура;
- г) професіоналізм.

Список літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: / А.І. Кузьмінський. Навч. Посіб. – К.: Знання, 2005. – 486 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Коменський Я. А. Велика дидактика / Я. А. Коменський. – К. : Рад. шк., 1940. – 248 с.
4. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
5. Пирогов Н. И. Задачи учителя в школе: избр. пед. произведения / Н. И. Пирогов. – М. : АПН РСФСР, 1952. – 269 с.

Практична робота № 8

ТЕМА: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета заняття: ознайомити студентів з особливостями інноваційних освітніх технологій.

Основні поняття: структурно-логічні технології, інтеграційні технології, професійно-ділові ігри, інформаційно-комп'ютерні технології.

План заняття

1. Поняття про освітні технології.
2. Ефективність використання інноваційних технологій на різних етапах оволодіння навчальною дисципліною.
3. Класифікація сучасних інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти.
4. Досвід використання інноваційних освітніх технологій упродовж навчання в університеті.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Педагогічні технології - система способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості вихованця, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій, розробка та процедурне втілення компонентів педагогічного процесу у вигляді системи дій, що забезпечує гарантований результат. Педагогічна технологія служить конкретизацією методики навчання.

До педагогічних технологій належать навчальні технології, виховні технології та технології управління. Велика група соціально-виховних технологій хоча і не є педагогічними, але є освітніми технологіями. Нині існує чимало поглядів науковців на поняття «освітні технології», що відрізняються різними підходами, серед яких:

- освітня технологія як новітній засіб навчання;
- освітня технологія як педагогічна система;
- освітня технологія як сукупність дій (система дій) чи діяльність;
- освітня технологія як проект (модель) навчально-виховного процесу;
- освітня технологія як галузь науки або педагогічного знання чи наука.

Освітня технологія – систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі, запрограмована в часі та просторі, що забезпечує досягнення запланованих результатів.

Історію походження інновацій в освіті пов'язують із періодом зародження експериментальної педагогіки (2-а пол. XIX ст.), науки про вивчення психологічних особливостей дитини, новітніх форм і змісту її навчання й виховання методами наукового пошуку. Освітні інновації характеризуються цілеспрямованим процесом часткових змін, що ведуть

до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання, способів і стилю діяльності, адаптації освітнього процесу до сучасних вимог часу і соціальних запитів ринку праці. Утвердження нового в освітній практиці зумовлене позитивними трансформаціями, а отже, має стати засобом вирішення актуальних завдань конкретного навчального закладу і витримати експериментальну перевірку для остаточного застосування інновацій.

Передусім, це має полягати в сучасному моделюванні, організації нестандартних лекційно-практичних та семінарських занять; індивідуалізації засобів навчання; факультативного, за вибором студентів, поглиблення знань; проблемно-орієнтованого навчання; науково-експериментального при вивченні нового матеріалу; розробці нової системи контролю оцінки знань; застосуванні комп'ютерних, мультимедійних технологій; навчально-методичної продукції нового покоління.

В освітній діяльності закладів вищої освіти використовуються такі педагогічні технології:

- структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів;

- інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів;

- професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг тощо);

- тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань тощо);

- інформаційно-комп'ютерні технології, які реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм;

- діалогово-комунікаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні.

Виділяють чотири *основних варіанти* педагогічних технологій:

1. Технології, засновані на випереджуючому фіксованому інтелектуальному розвитку студентів, що реалізуються в системі розвиваючої професійної підготовки (теорія і методика змістовного узагальнення і дедуктивної логіки засвоєння навчального матеріалу), у технологіях проблемного навчання, в евристичних моделях навчання тощо.

2. Технології пріоритетного розвитку емоційно-чуттєвої сфери майбутніх фахівців, їх уяви, творчих можливостей та здібностей через різні види ділових ігор та психологічних тренінгів тощо.

3. Технології пріоритетного розвитку практичного мислення, трудових умінь і навичок студентів, деінтелект і різноманіт загальний інтелект та здібності особистості прагнуть розвивати, залучаючи студентів до професійної діяльності, сприяють їх самовизначенню.

4. Технології духовно-морального становлення особистості, екологічної чистоти підходу до природи особистості студента, виховання у нього шляхетних чеснот на основі віри в його різноманітні можливості та досягнення результату в професійній діяльності. Найбільш послідовно цей варіант відображений в педагогічній системі В.О. Сухомлинського: молода людина є явищем, носієм своєї місії й енергії духу. Пріоритетом є розвиток її духовного світу, виховання в ній мислення, відповідальності за свої думки, прагнення, а не лише за вчинки.

Інновації у навчальній діяльності закладів вищої освіти пов'язані з активним процесом створення та поширення нових методів і засобів для вирішення дидактичних завдань підготовки компетентних фахівців у гармонійному поєднанні класичних традиційних методик та застосування прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу. Широке впровадження нових педагогічних технологій дозволить змінити парадигму професійної освіти. У практиці діяльності університетів відбувається поєднання традиційного навчання та ефективного і цілеспрямованого застосування педагогічних інновацій. За такого підходу відбувається акцентування на особистісному розвитку майбутніх фахівців, здатності оволодівати новим досвідом творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання пошуку вирішення навчальних завдань та ін.

Концепції проблемного та інтерактивного навчання студентів, пов'язаного з використанням комп'ютерних систем з погляду їх ефективності, дієвості та доцільності використання у сучасних умовах інформатизації вищої школи, вже є нормою для сучасних закладів вищої освіти. Під час такого освітнього процесу студент комунікує з викладачем он-лайн, вирішує творчі завдання, моделює ситуації майбутньої професійної діяльності, застосовує аналітичне і критичне мислення. Педагогіка вважається вищою формою людського мислення, частиною загальнолюдської культури. Важливо, щоб всі навчальні технології були орієнтовані на людину на студента.

Інноваційна технологія викладання навчального предмету у вищій школі обов'язково є особистісно орієнтованою до потреб майбутніх фахівців. Показниками ефективності її застосування є мотивація студентів до навчання; комфортне освітнє середовище в університеті; використання ефективних методик навчання; накопичені знання, уміння і навички студентів; наявність контролю у процесі навчання; досягнення позитивних результатів, потреба у самореалізації; достатність часу на засвоєння нових

знань та формування важливих компетенцій для майбутньої професійної діяльності тощо.

Питання для обговорення:

1. Сутність поняття „педагогічна технологія”.
2. Кредитно-модульна система організації навчання у вищій школі.
3. Використання новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі закладів вищої освіти.
4. Теорія і практика дистанційного навчання.
5. Ігрові та тренінгові технології, їх значення в організації процесу навчання у вищій школі.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

1. Складіть технологічну схему професійно-ділової гри.
2. Розробіть та презентуйте фрагмент заняття з використанням ігрових технологій.
3. З власного досвіду навчання в університеті, наведіть приклади застосування викладачами педагогічних інновацій на заняттях.

Тестові завдання

1. У педагогічній інтерпретації ... означає упровадження нового у мету, зміст, методи і форми навчання, з метою поліпшення навчально-виховного процесу і його результатів.
 - а) інновація;
 - б) технологія;
 - в) модель;
 - г) методика.
2. Характерною рисою інноваційних педагогічних і, зокрема, дидактичних технологій є ...
 - а) особистісно-орієнтована освіта;
 - б) традиційна освіта;
 - в) проблемно-орієнтована освіта;
 - г) дистанційна освіта.
3. Класифікацію сучасних технологій навчання у закладах вищої освіти можна подати наступним чином: ...
 - а) технологія ігрового навчання, технологія проблемного навчання, інформаційні технології навчання
 - б) технологія творчого (продуктивного) мислення, технологія всебічної технологізації, технологія співіснування;
 - в) технологія ігрового навчання, технологія всебічної технологізації, технологія співіснування;
 - г) технологія професійного навчання, технологія проблемного навчання, технологія рольового навчання.

4. Інноваційні технології відрізняються від традиційних перш за все
- а) місцем і роллю основних учасників навчального процесу;
 - б) простором співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні;
 - в) відпрацюванням певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій;
 - г) залученням до професійної діяльності.
5. Сутність ... навчання полягає в оволодінні знаннями в межах навчального предмета, що передбачає заучування і запам'ятовування об'єму інформації без практичної реалізації в житті.
- а) інформаційної моделі;
 - б) особистісно-орієнтованої моделі;
 - в) інтеграційної моделі;
 - г) теоретичної моделі.
6. Ділові ігри бувають
- а) дослідницькими, виробничими та навчальними;
 - б) традиційними, проблемними та навчальними; в) прикладними, ситуативними та навчальними; г) предметними, інтеграційними та проблемними.
7. ... служать для перевірки гіпотез, накопичення статистичних даних, пошуку нових форм організацій.
- а) Дослідницькі ігри;
 - б) Виробничі ігри;
 - в) Навчальні ігри;
 - г) Інтеграційні ігри.
8. ... застосовуються для вдосконалення, відпрацювання та коригування організаційних, управлінських, технологічних та інших прийомів і процесів.
- а) Дослідницькі ігри;
 - б) Виробничі ігри;
 - в) Навчальні ігри;
 - г) Інтеграційні.
9. ... використовуються для підготовки та тренування працівників, формування вузьких знань і розвитку вміння і навичок.
- а) Дослідницькі ігри;
 - б) Виробничі ігри;
 - в) Навчальні ігри;
 - г) Інтеграційні ігри.
10. Метою проведення ... є отримання від групи в короткий час великої кількості варіантів відповідей вирішення проблеми.
- а) тренінгів;
 - б) «мозкового штурму»;
 - в) гри ролей;
 - г) метод кейсів.
11. ... - важливий метод навчання, дозволяє студенту більш адекватно реагувати на незнайомі і складні ситуації, адже ці ситуації можна пройти у ході репетиції.

- а) Гра ролей;
 - б) «Мозковий штурм»;
 - в) Клінічна гра;
 - г) Метод кейсів.
12. Дистанційне навчання – особлива досконала форма, яка поєднує елементи очного, очно-заочного, заочного й вечірнього навчання на основі ...
- а) нових інформаційних технологій та систем мультимедіа;
 - б) традиційних форм та систем навчання;
 - в) тренінгових моделей навчання;
 - г) проблемно-орієнтованого навчання.
13. Основна функція кейс-методу - вчити студентів вирішувати ..., які не можливо вирішити аналітичним способом.
- а) складні неструктуровані проблеми;
 - б) прості структуровані проблеми;
 - в) непрості структуровані проблеми;
 - г) особистісні проблеми.
14. ... – організація навчального процесу, який передбачає постановку проблемних запитань, створення проблемних ситуацій для стимулювання активної пізнавальної діяльності студентів.
- а) Проблемна модель навчання;
 - б) Інтеграційна модель навчання;
 - в) Структурно-логічна модель;
 - г) Традиційна модель навчання.
14. Головною метою... у процесі навчання є сприяння особистісному росту і студентів, і викладачів.
- а) особистісно-орієнтованої моделі;
 - б) інтеграційної моделі;
 - в) структурно-логічної моделі;
 - г) інформаційної моделі.

Список літератури

1. Абдалова О. И. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе / О. И. Абдалова, О. Ю. Исакова // Дистанц. и виртуал. обучение. – 2014. – № 12. – С. 51.
2. Азимов Э. Г. Массовые открытые онлайн-курсы в системе современного образования / Э. Г. Азимов // Дистанц. и виртуал. обучение. – 2014. – № 12. – С. 5.
3. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Метод. огляд / Уклад. Л. А. Якимова. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – С. 3, 5.
4. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство. – № 1 (4). – 2015. – С. 27–28.
5. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька // К.: Центр навчальної

літератури, 2003. – С. 3.

6. Доронина Н. Н. Организация учебного процесса в вузе с использованием активных методов обучения: методы обучения студ. в вузе / Н. Н. Доронина // Социология образования. – 2011. – № 3. – С. 33–34.

7. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи. Монографія / П. Ю. Саух [та ін.]; ред. П. Ю. Саух. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 14, 319.

ДОДАТКИ

Контрольні питання для підготовки до підсумкового тесту

1. Охарактеризуйте педагогіку як науку.
2. Що вивчає педагогіка вищої школи.
3. Розкрийте сутність основних категорій педагогіки.
4. Назвіть основні завдання педагогічного процесу у закладі вищої освіти.
5. Психологічні аспекти навчального процесу у закладах вищої освіти.
6. Формування у студентів внутрішньої мотивації навчання.
7. Підходи до організації навчального процесу у вищій школі, його структура.
8. Принципи навчання у вищій школі.
9. Формування у студентів розумових дій, спеціальних і загальних навчальних умінь.
10. Особливості, моделі, структура змісту вищої освіти.
11. Поясніть суть терміна «системно-діяльнісний підхід» і як його враховують під час проектування змісту навчально-професійних дисциплін?
12. Розкрийте зміст поняття «Болонський процес».
13. Шляхи формування позитивного ставлення студентів до навчальної інформації.
14. Сучасні технології навчання у вищій школі.
15. Педагогіка співробітництва та особистісно-орієнтована педагогіка у вищій школі.
16. Лекція – одна з провідних форм навчання у вищій школі. Види лекцій, їх структура, вимоги до проведення лекційних занять у порівнянні поглядів відомих учених-педагогів.
17. Розкрийте особливості технології модульного навчання.
18. Сформулюйте визначення дидактики.
19. Проектна форма навчання.
20. Методи навчання.
21. Використання інтерактивних форм і методів навчання, їх різновиди (практикум, тренінги, мистецько-ігрові форми навчання, методи наративу: розповіді, описи, автобіографічні, життєві історії, майстер-класи, педагогічне консультування).
22. Освітні інноваційні технології в системі вищої школи України.
23. Поняття «освітня інновація».
24. Сутність та особливості розвивального навчання студентів.
25. Застосування активних методів навчання у вищій школі.

- 26.Методи формування мислительних дій студентів у єдності з іншими методами навчання.
- 27.Розвиток критичного та творчого мислення студентів.
- 28.Слабкі та сильні сторони лекцій у вищій школі, вимоги та рекомендації щодо її проведення.
- 29.Структура лекції, її типи, критерії оцінки її ефективності.
- 30.Семінарські та практичні заняття у вищій школі, умови ефективності їх проведення
- 31.Типи семінарських та практичних занять, критерії аналізу їхньої організації.
- 32.Особливості та умови ефективної організації самостійної роботи студентів.
- 33.Система контролю в навчальному процесі вищої школи.
- 34.Педагогічна етика та такт викладача вищої школи.
- 35.Культура вербального і невербального спілкування викладача вищої школи.
- 36.Основні функції та принципи організації моніторингу якості знань, умінь, навичок.
- 37.Види і форми організації перевірки студентів (індивідуальна, групова, фронтальна перевірка, самоконтроль, рейтингова система).
- 38.Форми контролю якості знань, умінь, навичок студентів (усна співбесіда, письмове, фронтальне опитування, стандартизований контроль; письмова перевірка, експрес-контроль, лабораторно-практичний контроль, тестова перевірка, колоквиуми, контрольні роботи, заліки, курсові та дипломні роботи, семестрові та державні іспити).
- 39.Кредитно-модульна система оцінювання студентів у вищій школі.
- 40.Навчання студентів у закладах вищої школи.
- 41.Особливості педагогічних конфліктів у закладі вищої освіти, шляхи їх розв'язання.
- 42.Умови та шляхи формування студентської команди, спільноти.
- 43.Особливості, методи та прийоми виховного впливу викладача вищої школи на поведінку, діяльність студентів.
- 44.Застосування методів науково-педагогічного дослідження у вищій школі.
- 45.Особливості інновацій у розвитку вищої освіти у розвинутих зарубіжних країнах.
- 46.Досвід діяльності перших вищих навчальних закладів в Україні.
- 47.Форми організації навчання у вищому навчальному закладі.
- 48.Впровадження сучасних технологій навчання на заняттях у вищій школі.
- 49.Сучасні проблеми, шляхи і засоби виховання студентської молоді.
- 50.Психолого-педагогічні особливості студентів як суб'єктів навчання і виховання.
- 51.Характеристики сучасних педагогічних технологій.

52. Класифікація педагогічних технологій.
53. Професійний розвиток викладача вищої школи України.
54. Роль викладача вищої школи у якійсній підготовці майбутніх фахівців певної спеціальності.
55. Гуманістична спрямованість особистості викладача.
56. Сутність, специфіка, структурні компоненти педагогічної діяльності викладача.
57. Структурні компоненти педагогічної діяльності викладача: система взаємопов'язаних знань та вмінь: спеціальних, педагогічних, психологічних, методичних; конструктивна, організаційно-мобілізуєча, комунікативно-розвиваюча, інформаційно-орієнтувальна, дослідницька, гностична діяльність.
58. Функції викладачі. Права та обов'язки викладача.
59. Принципи, форми організації моніторингу якості освіти.
60. Види і форми контролю знань студентів вищої школи.
61. Охарактеризуйте критерії оцінювання навчальних досягнень студентів.
62. Назвіть основні функції виховання.
63. Розкрийте сутність поняття «національного виховання».
64. Назвіть основні напрями виховання.
65. Розкрийте основні умови високої ефективності підготовки майбутніх спеціалістів.
66. Назвіть основні фази адаптації студентів у закладі вищої освіти.
67. Назвіть особливості розвитку особистості студента на різних курсах навчання.
68. У чому полягає сутність процесу соціалізації студентів?
69. Розкрийте систему основних принципів системи виховання студентів.
70. Розкрийте сутність методів виховання студентів у закладах вищої освіти.
71. Як ви розумієте поняття «професійна спрямованість» особистості студента?
72. Що таке програма самовиховання і як її можна здійснювати?
73. Назвіть основні функції та завдання куратора групи.
74. Що означає поняття «ефективність виховання»?
75. Як роль і місце науково-педагогічного працівника в розвитку суспільства?
76. Опишіть професійно-специфічні здібності науково-педагогічного працівника, які сприяють успішній педагогічній діяльності.
77. У чому виявляється педагогічний такт викладача?
78. За якими напрямками здійснює свою педагогічну діяльність викладач закладу вищої освіти?
79. Розкрийте зміст комунікативної компетентності науково-педагогічного працівника.

80. Якими особистісними якостями має володіти науково-педагогічний працівник?

Рекомендована тематика рефератів

1. Шляхи підвищення ефективності навчального процесу у закладах вищої освіти.
2. Активізація пізнавальної діяльності студентів як завдання педагогіки вищої школи.
3. Психолого-педагогічні особливості використання технічних засобів навчання.
4. Дидактичні проблеми контролю навчальних досягнень студентів закладів вищої освіти.
5. Наука і професійна освіта: проблеми інтеграції впродовж навчання майбутніх фахівців.
6. Сучасна концепція інноваційного навчання студентів.
7. Сутність навчальної мотивації студентів впродовж навчання в університеті.
8. Психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студентів.
9. Сутність та психологічні основи педагогічного такту.
10. Дидактичні принципи та проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі.
11. Основні завдання соціально-гуманітарної складової освіти в закладах вищої освіти технічного напрямку.
12. Сутність та особливості підготовки PhD у західних університетах.
13. Педагогіка співробітництва – основа гуманізації навчально-виховного процесу в закладах вищої школи.
14. Психолого-педагогічні проблеми формування творчої особистості студента.
15. Методи розвитку критичного мислення студентів.
16. Дистанційна технологія навчання: дидактичні основи переваги та недоліки.
17. Вимоги до ІК-компетентностей сучасного фахівця.
18. Сучасні проблеми гуманізації вищої технічної освіти та виховання майбутніх фахівців.
19. Сутність понять компетенції та компетентність у стандартах вищої освіти.
20. Сутність кредитної системи організації навчального процесу в закладах вищої освіти.
21. Методи формування навчальної мотивації у студентів.
22. Підвищення ефективності самостійної роботи студентів.
23. Роль комунікативної компетенції сучасного інженера.
24. Проблеми формування дослідницьких компетенцій студентів закладів вищої освіти.

25. Студентське самоврядування, як фактор підвищення якості професійної освіти.
26. Проблеми оцінювання та моніторингу якості вищої освіти в Україні.
27. Сучасні завдання IGIP (International Gesellschaft fur Ingenerpadagogik) як провідної міжнародної асоціації.
28. Психологічні особливості формування особистості студента впродовж навчання.
29. Сутність вимог до міжнародного інженера-педагога (ING-PAEDIGIP).
30. Рейтинги закладів вищої освіти України: проблеми створення та моніторингу.
31. Шляхи реалізації діяльнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців.
32. Дидактичні принципи побудови ділової гри. Роль ділової гри як методу в професійній підготовці студентів.
33. Роль особистості викладача у вихованні студентів.
34. Проблеми європейської інтеграції вищої освіти України.
35. Дидактичні принципи і правила технології особисто-орієнтованого навчання студентів.
36. Основні цілі, завдання та принципи педагогічного контролю рівня навчальних досягнень студентів.
37. Проблеми якості вищої технічної освіти та шляхи їх вирішення.
38. Міжнародна діяльність університету, як фактор підвищення якості професійної освіти.
39. Сутність компетентнісного підходу у сучасній професійній підготовці фахівців.
40. Роль куратора студентської групи у сучасному навчально-виховному процесі.
41. Технопарки та бізнес-інкубатори, як шлях до інтеграції професійної освіти і науки.
42. Комунікативна майстерність викладача закладу вищої освіти.
43. Інновації у світовій педагогіці.
44. Роль активних методів навчання у підготовці конкурентоспроможного фахівця.
45. Педагогічний професіоналізм викладача закладу вищої освіти.
46. Методика особистісно-орієнтованого навчання студентів.
47. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації професійної підготовки.
48. Особливості вищої професійної освіти у Сполучених Штатах Америки.
49. Особливості вищої професійної освіти у провідних країнах Європи.
50. Особливості вищої професійної освіти у Японії.

Короткий термінологічний словник

Акредитація вищих навчальних закладів - процедура надання закладу вищої освіти права здійснювати освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Акредитована спеціальність - спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, за якою вищий навчальний заклад певного типу отримав право провадити освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Антинаркогенне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин тими молодими людьми, яким вони притаманні.

Бакалавр - освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний розв'язувати типові професійні завдання, передбачені відповідними посадами у певній галузі народного господарства.

Вибіркова частина змісту освіти - рекомендований для засвоєння зміст навчання, сформований як змістові модулі із зазначенням їх обсягу та форм атестації, призначений для задоволення потреб і можливостей особистості, регіональних потреб у кваліфікованих фахівцях певної спеціалізації, досягнень наукових шкіл і навчальних закладів.

Викладання - діяльність викладача, спрямована на організацію навчально-пізнавальною діяльністю студента, передавання інформації, стимулювання інтересу, самостійності й творчості студента, оцінювання навчальних досягнень студентів.

Гендерне виховання - цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних (партнерських) цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками статево толерантної поведінки.

Дидактика вищої школи - галузь педагогіки вищої школи, яка розробляє теорію освіти і навчання у закладах вищої освіти, а також виховання у процесі навчання.

Дистанційне навчання - форма навчання, за якої спілкування між викладачем і студентом відбувається за допомогою листування, магнітофонних, аудіо- та відеокасет, комп'ютерних мереж, кабельного та супутникового телебачення.

Диференційоване навчання - спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на оптимальний фізичний,

духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами.

Екологічна культура - наявність глибоких знань про навколишнє середовище, екологічний стиль мислення, що зумовлює відповідальне ставлення до природи та свого здоров'я; уміння і досвід розв'язання екологічних проблем; безпосередня участь у природоохоронній роботі, а також здатність прогнозувати можливі негативні віддалені наслідки природоперетворювальної діяльності людини.

Екологічна свідомість особистості - сукупність знань, уявлень людини про її взаємозв'язки, взаємозалежності, взаємодію зі світом природи.

Екологічне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентів екологічної культури.

Економічне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, економічного мислення, умінь і навичок економічної діяльності, економічно значущих якостей особистості.

Естетична культура - здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя та діяльність за законами краси.

Естетична свідомість - форма суспільної свідомості, що реалізується як художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали й виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах.

Естетичне виховання - складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Заклад вищої освіти - освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує згідно з наданою ліцензією освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку громадян відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову і науково-технічну діяльність.

Закономірність виховання - стійкий, об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості.

Закономірності навчання - об'єктивні, стійкі та істотні зв'язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність.

Засіб виховання - вид суспільної діяльності, який впливає на особистість у певному напрямі.

Засіб навчання - сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу.

Зміст освіти - науково обґрунтована система дидактичного та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Конформізм - пасивне, пристосовницьке прийняття наявних порядків, правил, норм у поведінці.

Кореляційний аналіз - числове співвідношення двох різних змінних.

Кредит - числова міра повного навчального навантаження студента з конкретної дисципліни, яка спонукає студентів до вільного вибору навчальних дисциплін та якісного їх засвоєння і є одним із критеріїв порівняння навчальних систем вищих навчальних закладів.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу - модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів).

Лабораторне заняття — форма навчального заняття, за якої студент під керівництвом викладача проводить експерименти чи досліди з метою підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень.

Магістр - освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для розв'язання проблемних професійних завдань у певній галузі господарства.

Метод виховання - спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованців, спрямований на формування в них певних поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки.

Метод навчання - спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямований на досягнення поставлених вищою школою цілей.

Метод науково-педагогічного дослідження - шлях вивчення і опанування складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей навчання і виховання.

Метод ранжування - розміщення зафіксованих показників у певній послідовності (зменшення чи збільшення), їх визначення в цьому ряду об'єктів.

Метод реєстрування - виявлення певної якості в явищах певного класу і обрахування за її наявністю або відсутністю.

Метод учіння - спосіб пізнавальної діяльності студентів, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, уміннями і навичками та формування світоглядних переконань на заняттях і у самостійній роботі.

Методичні вказівки - навчальні або виробничо-навчальні видання роз'яснень з певної теми, розділу або питань навчальної дисципліни, виду практичної діяльності.

Модуль - логічно завершена система теоретичних знань і практичних умінь з певної дисципліни, адаптованих до індивідуальних особливостей

суб'єктів учіння, і визначеним оптимальним часом на організацію їх засвоєння.

Моральне виховання - виховна діяльність вищого навчального закладу, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Навчальна лекція - логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочністю та супроводжуваний демонструванням дослідів.

Навчальна програма - документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми, підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь студентів.

Навчальні посібники - навчальні видання, що доповнюють або частково (повністю) замінюють підручник.

Навчальний план - документ, складений закладом вищої освіти на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, який визначає перелік і обсяг нормативних та вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби здійснення поточного й підсумкового контролю.

Навчальний рейтинг - інтегральний індекс або комплексний показник якості навчання студента, його розвитку на певному етапі, який визначає не лише якість здобутих знань і вмінь з окремих дисциплін, а й систематичність у роботі, активність, творчість, самостійність студента.

Наукове організування самостійної роботи студентів - система заходів з упровадження досягнень науки і передового педагогічного досвіду в організації самостійної роботи студентів з метою підвищення її ефективності.

Нові інформаційні технології навчання - методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів.

Нормативна частина змісту освіти - обов'язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики як змістові модулі із зазначенням їх обсягу і рівня засвоєння, а також форм державної атестації.

Оцінювання знань - визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оціночних судженнях викладача знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм.

Педагогіка вищої школи - наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як фахівців відповідно до вимог держави.

Педагогічна діяльність у вищому навчальному закладі - діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства.

Педагогічна майстерність - сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога.

Педагогічне дослідження - процес формування нових педагогічних знань; вид пізнавальної діяльності, спрямований на розкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку.

Педагогічний консилиум - колективне оцінювання даних особистості та прогнозування її подальшого розвитку.

Підручник - книга, яка містить основи знань з певної навчальної дисципліни, викладені на рівні сучасних досягнень науки згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики.

Правове виховання - виховна діяльність вищого навчального закладу, правоохоронних органів, спрямована на формування у студентів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки студентів.

Практичне заняття - форма навчального заняття, за якої викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує уміння і навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань.

Приєм виховання - частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективного застосування методу в конкретній ситуації.

Принципи навчання - основні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи.

Принципи виховання - керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту і методів його організації.

Проблемне навчання - дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового-дослідного пошуку.

Проблемне викладання - створення системи послідовних проблемних ситуацій і управління процесом їх вирішення.

Проблемне учіння - особлива форма творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань і способів діяльності з наявністю аналізу проблемних ситуацій, формулювання проблем і їх розв'язання шляхом висунення припущень, обґрунтування і доведення гіпотез.

Програма виховання - короткий виклад основних положень і цілей діяльності вищого навчального закладу щодо виховання студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Професійна етика - моральні принципи, пов'язані з поведінкою людини у сфері її професійної діяльності.

Професійне самовдосконалення - свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку.

Професійно-специфічні здібності - сукупність індивідуальнопсихологічних якостей особистості, які сприяють успішній педагогічній діяльності.

Процес виховання - система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Психолого-педагогічна структура діяльності - система дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних завдань.

Рейтинг - позиція студента в групі за результатами навчання з певного предмета, яка визначається рейтинговим показником.

Рейтинг з дисципліни - сума всіх рейтингових оцінок, а також заохочувальних і штрафних балів.

Самостійна навчально-пізнавальна робота студентів - різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі.

Семінарське заняття - вид навчальних практичних занять студентів вищих навчальних закладів, який передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення тощо.

Система вищої освіти - сукупність вищих закладів освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Спецкурс - навчальний предмет, курс, який вивчається студентами на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями з певної науки, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок.

Трудове виховання - процес формування потреби в професійній діяльності, сумлінного, творчого ставлення до неї, гордості за свою професію, високих моральних і професійних рис громадянина, фахівця, вироблення практичних умінь і навичок культури праці.

Управління процесом виховання - діяльність педагогів, що забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на студентів.

Учіння - цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами і програмами.

Факторний аналіз – метод визначення спорідненості окремих психологічних тестів на основі порівняння коефіцієнтів кореляції кожного з них.

Факультатив - навчальний предмет, курс, що вивчається студентами вищого навчального закладу за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань.

Фізичне виховання - система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і вмінь.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Активні форми і методи навчання
2. Види семінарів, диференціація цілей та методів їх проведення на різних етапах підготовки студентів.
3. Визначення поняття професійна готовність.
4. Використання новітніх інформаційних технологій у практиці роботи вищої школи.
5. Вища школа і Болонський процес.
6. Вища школа і організація навчально-виховного процесу в ній.
7. Вища школа як педагогічна система.
8. Вплив характеру навчально-пізнавальної діяльності студентів на формування індивідуальних, професійних та громадянських якостей особистості.
9. Гуманітарні знання як фактор формування особистості.
10. Гуманітарне пізнання як особливий тип наукового пізнання.
11. Дидактичне значення практичних та лабораторних занять у вищій школі.
12. Дидактичні та виховні аспекти самостійної роботи студентів; принципи її організації.
13. Діалектика зв'язків закономірностей і принципів навчання у вищій школі.
14. Визначальний вплив викладача на формування рис інтелігентної людини у майбутніх фахівців.
16. Етапи і шляхи реформування вищої освіти в умовах українського державотворення.
17. Зміст, планування та організація навчального процесу у вищій школі.
18. Зміст, форми і методи самостійної роботи студентів.
19. Ігрові та тренінгові технології, їх значення в організації процесу навчання у вищій школі.
20. Інноваційні освітні технології у вищій школі.
21. Інтеграція України в європейський освітній простір згідно з основними положеннями Болонської декларації.
22. Кредитно-модульна система організації навчання у вищій школі.
23. Методи та форми організації навчання у вищій школі.

24. Навчальний процес як категорія дидактики.
25. Навчальні плани і програми вищої школи.
26. Організація і методика проведення лекцій.
27. Основні компоненти педагогічної культури викладача вищої школи.
28. Основні методологічні принципи та положення гуманістичної психології.
29. Основні структурні компоненти професійної готовності студентів.
30. Особистісні властивості майбутнього фахівця: професійна, комунікативна та психологічна компетентність.
31. Педагогіка вищої школи як галузь педагогічної науки.
32. Основні категорії педагогічної науки.
33. Предмет і принципи дидактики вищої школи
34. Пріоритетні напрями виховання студентської молоді в нових соціально-економічних умовах.
35. Професійне середовище як фактор формування професійної готовності економіста.
36. Роль гуманітаризації та гуманізації освіти в системі підготовки сучасних фахівців.
37. Семінари як форма організації навчання у закладах вищої освіти.
38. Система планування й організації навчального процесу у закладах вищої освіти.
39. Соціально-педагогічна адаптація студентства у закладі вищої освіти.
40. Суперечності розвитку дидактичної системи вищої школи, шляхи їх розв'язання.
41. Сутність поняття „педагогічна технологія”. Сучасні освітні технології навчання в університетах.
42. Сутність поняття професійне середовище. Роль професійного середовища для підготовки сучасного конкурентопроможного фахівця.
43. Сучасні проблеми виховання студентської молоді у закладах вищої освіти.
44. Теорія і практика дистанційного навчання: переваги і недоліки.
45. Форми організації контролю й оцінки знань і умінь студентів.
46. Функції гуманітарної освіти та напрями її впровадження в навчально-виховний процес.
47. Функції лекції у навчальному процесі, їх зміни в сучасних умовах.
48. Характеристика основних етапів розвитку вищої освіти в Україні.
49. Шляхи удосконалення студентського самоврядування як засобу демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу, формування активної життєвої позиції студентів.
50. Складові професійної кваліфікації науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти.

**Рамка кваліфікацій для європейського простору
вищої освіти (qf-ehea)**

<i>Цикл</i>	<i>1 (Бакалавр)</i>	<i>2 (Магістр)</i>	<i>3 (PhD)</i>
Знання і розуміння	Підтримане поглибленими посібниками з певними аспектами найсучасніших знань у галузі напрямку підготовки	Забезпечує основу або можливість для оригінальності в розробці або застосуванні ідей, часто в контексті наукового дослідження	Системне розуміння напрямку підготовки та оволодіння методами наукового дослідження у галузі даного напрямку
Застосування знань	Здатність застосовувати свої знання, демонструючи професійний підхід у своїй діяльності, та володіють компетентностями, які дозволяють вирішувати завдання у галузі навчання	Здатності вирішення проблем у новій або незнайомій ситуації в широкому (багатогалузевому, багато дисциплінарному) контексті	Здатність сприймати, розробляти, застосовувати і адаптувати основний процес дослідження з науковою повнотою і цілісністю в контексті, що розширює межі знань через виконання значного обсягу роботи, певна частина якої заслуговує на рецензовану публікацію на національному або міжнародному рівні
Формування суджень	Здатність збирати та інтерпретувати інформацію (за звичай в межах	Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні питання,	Здатності до критичного аналізу, оцінки і синтезу нових

	галузі навчання) і висловлювати судження з відповідних соціальних, наукових або етичних проблем	формулювати судження за умов недостатньої інформації	складних ідей
Комунікація	Здатність доносити інформацію, ідеї, проблеми та рішення у формі, доступній як спеціалістам, так і не спеціалістам	Здатність свої висновки та знання, та розумно їх обґрунтовувати (в обмежених рамках) для фахової та не фахової аудиторії (в монолозі)	Здатність спілкуватися з рівними собі, великою науковою спільнотою та широкою громадськістю (в діалозі) в галузі своєї спеціалізації (в широких межах)
Здатність до навчання	Здатність до продовження освіти з високим рівнем самостійності (автономії)	Здатність навчатися значною мірою самостійно (self-directed) або автономно	Здатність сприяти в академічному і професійному контекстах технологічному, суспільному чи культурному прогресу

**Європейська рамка кваліфікацій для навчання
впродовж усього життя (EQF-LLL)**

	<i>Знання¹¹</i>	<i>Уміння¹²</i>	<i>Компетентності¹³</i>
<i>Рівень 6</i>	<i>Глибокі знання в даній галузі навчання й професійної діяльності, включаючи критичне осмислення теорій і принципів</i>	<i>Передові уміння й уміння, що відображають майстерність і інноваційність при розв'язанні комплексних і непередбачених проблем у спеціалізованих галузях професійної діяльності й навчання</i>	<i>Здатності до управління складними технічними/ професійними видами діяльності або проектами, приймаючи на себе відповідальність за процес прийняття рішень у трудовому й навчальному непередбаченому контекстах. Здатність приймати відповідальність за управління професійним розвитком індивідів і груп</i>
<i>Рівень 7</i>	<i>Спеціалізоване знання, що знаходиться в передовій галузі в даній сфері навчання й професійної діяльності, як основа оригінального мислення. Критичне розуміння основних питань пов'язаних з знанням у даній галузі навчання й професійної діяльності й на стику різних галузей</i>	<i>Спеціалізовані уміння розв'язання проблем, що необхідні для виконання науково-дослідної й інноваційної діяльності з метою розвитку нового знання й процедур і інтеграції знання з різних міждисциплінарних галузей</i>	<i>Здатності управляти й перетворювати роботу або навчання у складних, непередбачуваних контекстах, що потребують нових стратегічних підходів. Здатності приймати відповідальність за розвиток професійного знання й професійних практик і/або за оцінку стратегічного потенціалу професійного розвитку команди</i>

Рівень 8	Знання в самих передових галузях навчання й професійної діяльності й на стику різних галузей	Най передові спеціалізовані вміння й методи, включаючи синтез й оцінювання, що необхідне для критичного осмислення й розв'язання проблем науково-дослідної й/або інноваційної сфер; розширення меж і переосмислення наявного теоретичного знання й професійних практик	Стійкий авторитет, інноваційність підходів при рішенні проблем і завдань, автономність, науковість і повний професіоналізм, а також постійну прихильність розвитку нових ідей або процесів у передовій галузі конкретних сфер навчання й професійної діяльності, включаючи науково-дослідну діяльність
----------	--	--	--

¹¹ Під знанням розуміється теоретичне знання й/або фактологічне знання.

¹² Виділяються когнітивні уміння (використання логічного, інтуїтивного й творчого мислення) і практичні уміння (використання різних методів, матеріалів і інструментів).

¹³ Компетентності описуються у термінах відповідальності й автономності.

Національна рамка кваліфікацій

	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
Рівень 7	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов			
	Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень. Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності	Розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів.	Донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності. Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію.	Управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах. Відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб. Здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності.
Рівень 8	Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.			

	<p>Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи. Критичне осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей.</p>	<p>Розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог. Проведення дослідницької та/або інноваційної діяльності</p>	<p>Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються. Використання іноземних мов у професійній діяльності.</p>	<p>Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування. Відповідальність за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди. Здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним.</p>
Рівень 9	<p>Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницької інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики</p>			

	<p>Найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності і на межі предметних галузей.</p>	<p>Критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей. Розроблення та реалізація проектів, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем.</p>	<p>Спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності.</p>	<p>Ініціювання інноваційних комплексних проектів, лідерство та повна автономність під час їх реалізації. Соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень. Здатність саморозвиватися і самовдосконалювати ся упродовж життя, відповідальність за навчання інших</p>
--	---	--	--	---

Електронне видання

МАРЦЕВА Людмила Андріївна

Педагогіка і психологія вищої школи

*Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем магістр*

Рекомендовано Вченою радою
Державного університету «Житомирська політехніка»

Житомир
2022